

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR DE
JOODSCHE WETENSCHAP
IN NEDERLAND,
GEVESTIGD TE AMSTERDAM,

No. IV.

AMSTERDAM — MENNO HERTZBERGER — 1928.

Inhoudsopgave

	Blz.
Statuten	7
Huishoudelijk Reglement	12
Ledenlijst	14
Levensberichten van overleden leden	18
Helena Poppers, door <i>Carolina Eitje</i>	18
Abraham Asscher, door <i>Dr. I. de Jongh</i>	20
A. B. Davids, door <i>Mr. J. E. Hillesum</i>	23
Izak v. Juda Palache, door <i>S. Rodrigues Pereira</i>	25
Dr. I. Mendels, door <i>Dr. T. Lewenstein</i>	27
Mr. D. E. Lioni, door <i>Mr. I. van Creveld</i>	32
Jaarverslag 1924	35
Overzicht van Ontvangsten en Uitgaven over 1924	39
Jaarverslag 1925	39
Overzicht van Ontvangsten en Uitgaven over 1925	45
Jaarverslag 1926	46
Overzicht van Ontvangsten en Uitgaven over 1926	50
Jaarverslag 1927	51
Overzicht van Ontvangsten en Uitgaven over 1927	56
Beknopte verslagen van gehouden voordrachten	57
Natuurwetenschap en Jodendom, door <i>Dr. M. Pinkhof</i>	57
De invloed van den Oosterschen Joodschen wijsgeer Saadja (892—942) op den huidigen tijd, door <i>J. Tal</i>	59
X De ondergang der middeleeuwsche Joodsche gemeenten in Nederland, door <i>Jac. Zwarts</i>	60
Archaeologische Beiträge zur Entstehung des jüdischen Monotheismus, door <i>Prof. Dr. Erich Brandenburg</i> (München)	62
„De Inwijdingspsalm” (Psalm 30), door <i>L. Wagenaar</i>	63
Eenige methodische opmerkingen aangaande het	

Het Genootschap voor de Joodsche Wetenschap in Nederland laat aan de schrijvers de verantwoordelijkheid voor de in hun bijdragen verkondigde wetenschappelijke stellingen.

spreukenonderzoek, toegelicht door eenige Latijn- sche spreuken, door <i>Dr. M. Boas</i>	64
Het Nederlandsche openbare ambtsgebed; het Jood- sche overheidsgebed; beide van Nederlandsch- Joodsch standpunt beschouwd, door <i>Mr. Izak Prins</i>	66
Een bijbelsche stijlform in zijn exegetische beteeke- nis, door <i>S. M. Slagter</i>	66
De beteekenis der Joden in de Nederlandsche letter- kunde der laatste halve eeuw, door <i>Mr. Benno J. Stokvis</i>	68
De Maccabeeën-opstand en de reactie tegen het Hellenisme, door <i>Prof. Dr. D. Cohen</i>	72
Ueber neue poetische Genisa Fragmenten, door <i>Prof. Israel Davidson</i> (New York)	73
Bibliographie en historie. — Bijdrage tot de geschie- denis der eerste Sephardim in Amsterdam, door <i>S. Seeligmann</i>	74
Joodsche figuren in het werk van Anatole France, door <i>Dr. J. Presser</i>	76
Een merkwaardig voorbeeld van vroegere taalverge- lijking, door <i>Dr. M. Pinkhof</i>	78
De bezoeken van Gacham Azulai aan Nederland in de tweede helft der 18e eeuw, door <i>J. S. da Silva Rosa</i>	78
Ban, op last der Amsterdamsche schepenen uitge- sproken, door <i>D. S. van Zuiden</i>	80
Het aposteldecree en de ritueele slachtmethode, door <i>L. Wagenaar</i>	81
De psalmen in onze liturgie, door <i>I. Maarsen</i>	83
De Joodsche bevolking van Palestina en het vraag- stuk van het Joodsche ras, door <i>J. D. Oppenheim</i> (Rehovothe, Palestina)	85
Huig de Groot's Jodenreglement, door <i>Mr. Izak Prins</i>	86
Der universell-monotheïstische Gedanke des Mose	

und sein Verhältnis zur Volksreligion der Ka- naaniter, door <i>Prof. Dr. E. Brandenburg</i> (Weimar)	88
Het tendentieuze element in de Bijbelsche literatuur, (een poging tot verklaring van eenige opmerkelijke Bijbelplaatsen), door <i>L. D. Staal</i>	90
De Joodsche psyche, door <i>Dr. L. Hertzberger</i>	93
Die Entstehung des babylonischen Talmuds, door <i>Dr. Moses Auerbach</i> (Berlijn)	97
B i j d r a g e n.	
Een editio critica van Raschi's commentaar der Kleine Profeten, door <i>I. Maarsen</i>	100
× De Protocolen der Hoogduitsch-Joodsche Gemeente te Amsterdam, door <i>Dr. D. M. Sluys</i>	110
Een merkwaardig proces, 1752, door <i>Dr. E. Slijper</i>	130
× De eerste rabbijnen en synagogen van Amsterdam naar archivalische bronnen, door <i>Jac. Zwarts</i> .	147
Catalogi, samengesteld door de Museum-Commissie van het Genootschap voor de Joodsche Wetenschap in Nederland	272
I. Tentoonstelling op het gebied van Amster- damsch-Joodsche Artsen en Besnijders. No- vember 1926—Maart 1927	272
II. Tentoonstelling van voorwerpen voor het Joodsche Feestjaar. Maart—Augustus 1927 .	276
III. Tentoonstelling van voorwerpen voor den Sab- bath. November 1927—Mei 1928	279

STATUTEN
van het
GENOOTSCHAP VOOR DE JOODSCHE WETENSCHAP
IN NEDERLAND,

goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 7 October 1919 No. 64, openbaar gemaakt in het bijvoegsel tot de Nederlandsche Staatscourant van 10 November 1919, No. 238, onder volgnummer **3817**.

EERSTE HOOFDSTUK

Het doel

Artikel 1. Het Genootschap voor de Joodsche Wetenschap in Nederland, opgericht 24 April 1919, is gevestigd te Amsterdam

Artikel 2. Het Genootschap heeft ten doel de bevordering der beoefening van de Joodsche wetenschap in Nederland.

Artikel 3. Ter bereiking van dit doel langs wettigen weg zal het Genootschap:

a. bijeenkomsten houden, waarin Joodsch-wetenschappelijke onderwerpen zullen worden behandeld;

b. zoo mogelijk een Joodsch-wetenschappelijk tijdschrift en andere publicaties uitgeven;

c. wetenschappelijke werken op het gebied der Joodsche wetenschap aanmoedigen;

d. verzamelingen van boeken, archivalia, platen en voorwerpen, betrekking hebbende op Joden en Jodendom, trachten aan te leggen en te beheeren;

e. alle andere wettige middelen, welke aan het doel van het Genootschap bevorderlijk kunnen zijn, aanwenden.

TWEEDE HOOFDSTUK

De leden

Artikel 4. Het Genootschap bestaat uit gewone leden, eereleden, corresponderende leden en beschermende leden.

Artikel 5. Tot gewone leden kunnen door het bestuur op aanbeveling van een der leden worden benoemd in Nederland en zijn koloniën wonende Joden.

Artikel 6. Tot eere-leden kunnen alleen zij worden benoemd, die in een bestuursvergadering met algemeene stemmen als zoodanig zijn gekozen. Zij zijn niet verplicht een jaarlijksche bijdrage te storten.

Artikel 7. Tot corresponderende leden kunnen door het bestuur alleen buitenlanders benoemd worden, bij meerderheid van stemmen, op gemotiveerd voorstel van een der bestuursleden. Zij zijn van de jaarlijksche bijdrage vrijgesteld.

Artikel 8. Beschermend lid kan ieder zijn, die jaarlijks een bijdrage van ten minste tien gulden of in eens een bedrag van ten minste tweehonderdvijftig gulden betaalt.

Ook gemeenten, vereenigingen of andere zedelijke lichamen kunnen beschermend lid worden.

Artikel 9. Gewone leden betalen een jaarlijksche bijdrage van ten minste zes gulden, of een bedrag in eens van ten minste éenhonderdvijftig gulden.

Artikel 10. Het lidmaatschap eindigt door dood of opzegging of door royement in een bestuursvergadering, waarin ten minste vijf leden aanwezig zijn.

Bij royement bestaat beroep op de algemeene vergadering.

Artikel 11. Het boekjaar is het gewone kalenderjaar.

Gewone of beschermende leden, die niet langer gewoon of beschermend lid wenschen te blijven, moeten vóór 1 December schriftelijk bericht daarvan aan het bestuur zenden.

DERDE HOOFDSTUK

Het bestuur en zijn vergaderingen

Artikel 12. Het bestuur bestaat uit ten minste zeven leden, die onderling hun functies, waaronder die van voorzitter, secretaris en penningmeester, verdeelen.

Artikel 13. Bestuursleden worden uit een voordracht van het bestuur door de algemeene vergadering benoemd. Zij

hebben zitting voor vier jaren. Telkens na twee jaren treedt de helft af. De eerste maal de grootste helft bij loting.

In afwijking van het in de eerste alinea van dit artikel bepaalde, zullen voor de eerste maal als bestuur optreden: Mr. J. Hamburger A. Dzn., I. Maarsen, Dr. I. Mendels, J. L. Palache, M. Pinkhof, Mr. Izak Prins, S. Seeligmann, Dr. D. M. Sluys en L. Wagenaar.

Artikel 14. In de eerste bestuursvergadering na de algemeene vergadering, waarin bestuursbenoemingen zijn geschied, worden alle functies, waaronder die van voorzitter, secretaris en penningmeester, onderling verdeeld.

Alleen de voorzitter is als zoodanig niet terstond herkiesbaar.

Artikel 15. Minstens drie bestuursleden moeten in Amsterdam woonachtig zijn.

Artikel 16. In den regel wordt maandelijks een bestuursvergadering gehouden.

Artikel 17. De voorzitter leidt alle vergaderingen. Bij afwezigheid wordt hij door een der andere bestuursleden vervangen.

Artikel 18. Het bestuur vertegenwoordigt het Genootschap in en buiten rechten, doch kan twee zijner leden voor elk bijzonder geval hiertoe aanwijzen.

VIERDE HOOFDSTUK

De vergaderingen en de secties

Artikel 19. Een algemeene vergadering wordt jaarlijks gehouden, waarin de penningmeester rekening en verantwoording aflegt, de administratieve verslagen worden uitgebracht, zoo noodig de bestuursverkiezingen plaats vinden en bovendien een of meer onderwerpen van Joodsch-wetenschappelijke aard worden behandeld.

Artikel 20. Op de algemeene vergadering hebben alle leden toegang, doch alleen gewone leden stemrecht.

Artikel 21. Het Genootschap kan zich voor zijn wetenschappelijke arbeid in secties splitsen.

De verschillende secties stellen de wijze harer werkzaamheden in overleg met en onder goedkeuring van het bestuur vast.

Bij alle sectievergaderingen hebben de bestuursleden recht van toegang.

Artikel 22. Geen vergadering wordt op Sabbath of Joodschen feestdag gehouden.

VIJFDE HOOFDSTUK

Het tijdschrift en andere publicaties

Artikel 23. Bij de uitgifte van een tijdschrift door het Genootschap vormt het bestuur de redactie.

Het administratief-redactioneële werk kan aan iemand, binnen of buiten het bestuur, eventueel tegen vergoeding worden opgedragen.

Artikel 24. Alle leden ontvangen het tijdschrift gratis.

Artikel 25. Ter opname in het tijdschrift komen alleen in aanmerking oorspronkelijke opstellen of publicaties op Joodsch-wetenschappelijk gebied. Zij worden in het Nederlandsch, doch kunnen ook in een andere taal gepubliceerd worden.

Artikel 26. Alle nadere regels betreffende het tijdschrift en andere publicatiën worden door het bestuur vastgesteld.

ZESDE HOOFDSTUK

De inkomsten

Artikel 27. De inkomsten van het Genootschap bestaan uit:

- a. jaarlijksche bijdragen van de leden;
- b. schenkingen, legaten en andere toevallige baten;
- c. gekweekte renten;
- d. opbrengst van publicatiën van het Genootschap.

ZEVENDE HOOFDSTUK

De verzamelingen

Artikel 28. De verzamelingen van het Genootschap worden door het bestuur beheerd, dat ook over aankopen beslist.

Zoover het geen boekwerken betreft, kan de verzameling onder door het bestuur vast te stellen voorwaarden aan een openbare instelling in bruikleen worden gegeven.

Artikel 29. Boekwerken worden voorloopig geplaatst in de boekerij van het Nederlandsch Israëlietisch Seminarium te Amsterdam na met een stempel van Genootschap te zijn voorzien.

Artikel 30. Het bestuur stelt de voorwaarden vast, waaronder boekwerken aan de leden kunnen worden uitgeleend.

ACHTSTE HOOFDSTUK

Algemeene bepalingen

Artikel 31. Over alle zaken het Genootschap betreffende beslist het bestuur, tenzij deze statuten of het huishoudelijk reglement anders bepalen.

Artikel 32. Alle besluiten worden genomen en alle keuzen geschieden met gewone meerderheid der ter vergadering uitgebrachte stemmen. Blanco stemmen worden als niet uitgebracht beschouwd.

Over zaken wordt mondeling, over personen wordt schriftelijk gestemd.

Artikel 33. Bij huishoudelijk reglement worden de zaken, de huishouding van het Genootschap betreffend, geregeld.

De bepalingen hieromtrent mogen niet in strijd zijn met deze statuten.

Artikel 34. Wijzigingen in deze statuten kunnen, behoudens koninklijke goedkeuring, op voordracht van het bestuur in een algemeene vergadering met twee derden der uitgebrachte stemmen worden aangebracht.

Het in de vorige alinea bepaalde is eveneens van toepassing op de ontbinding van het Genootschap.

Artikel 35. Het Genootschap is aangegaan voor den tijd van vijf en twintig jaren, te rekenen van den stichtingsdag af.

Artikel 36. Bij ontbinding van het Genootschap vervallen zijn baten, na voldoening zijner schulden, aan een door de algemeene vergadering aan te wijzen Joodsche vereeniging of instelling. Zulks met inachtneming van het bepaalde bij artikel 1702 van het Burgerlijk Wetboek.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT

Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van 3 Juni 1928

Van de Leden

Artikel 1. Jaarlijks in de maand Januari kan elk der gewone leden bij het Bestuur aanbevelingen inzenden voor de benoeming van nieuwe leden.

Alvorens tot de benoeming over te gaan, doet het Bestuur den gewonen leden schriftelijke mededeeling van de candidaten voor het lidmaatschap met bepaling van den termijn, binnen welken zij hun eventueele bezwaren schriftelijk en gemotiveerd kunnen inzenden.

Van het Bestuur

Artikel 2. Alvorens over te gaan tot de vaststelling van de voordracht voor de verkiezing van bestuursleden, bedoeld bij art. 13 der Statuten, geeft het Bestuur van de vacaturen kennis aan de gewone leden, die binnen den telkens daarvoor vast te stellen termijn een aanbeveling bij het Bestuur kunnen doen.

Indien een lid door ten minste tien leden wordt aanbevolen zal hij door het Bestuur op de voordracht worden geplaatst.

Van de Vergaderingen

Artikel 3. In de jaarlijksche algemeene vergadering, bedoeld bij art. 19 der Statuten wordt een uit drie leden bestaande commissie van verificatie der rekening en verant-

woording benoemd, welke in de volgende jaarlijksche algemeene vergadering rapport uitbrengt.

Artikel 4. Behalve de in het vorige artikel genoemde jaarlijksche algemeene vergadering wordt een algemeene vergadering gehouden, zoo dikwijls het Bestuur dit noodig acht of ten minste tien leden — gewone of beschermende — daartoe een schriftelijk gemotiveerd verzoek indienen, in welk geval de vergadering wordt gehouden binnen veertien dagen na ontvangst van het verzoek.

Van de verzamelingen en tentoonstellingen

Artikel 5. Het Bestuur kan tentoonstellingen op Joodsch-religieus of Joodsch-historisch gebied organiseeren, welke onder door het Bestuur vast te leggen voorwaarden ook voor niet-leden toegankelijk zijn. Het Bestuur is ook bevoegd het organiseeren van zulke tentoonstellingen op te dragen aan een daartoe te benoemen commissie, mits het Bestuur door ten minste drie zijner leden in deze commissie zal zijn vertegenwoordigd.

Artikel 6. Indien het Bestuur of de commissie, mits met goedkeuring van het Bestuur, besluit tot de oprichting van een stichting voor de vorming van een Joodsch Historisch Museum, zal in de stichtingsacte de bepaling worden opgenomen, dat ten minste drie leden van het Bestuur door het Bestuur aan te wijzen en bij vacaturen aan te vullen, in het stichtingsbestuur zitting zullen hebben.

In het reglement der stichting zal voorts worden bepaald, dat het stichtingsbestuur jaarlijks een verslag van zijn werkzaamheden aan het Bestuur zal uitbrengen.

Artikel 7. Indien het Bestuur voor het organiseeren van tentoonstellingen een commissie als in artikel 5 omschreven benoemt, zal het telken jare een crediet stellen ter beschikking van deze commissie, die den naam zal dragen van „Museumcommissie”. Zonder toestemming van het Bestuur kan de commissie geen hoogere uitgaven dan het bij het crediet toegestane bedrag ten laste van het Genootschap brengen.

De commissie geeft jaarlijks een verslag van hare werkzaamheden aan het Bestuur.

Zij houdt op te bestaan, zoodra een Joodsch Historisch Museum als zelfstandige stichting zal zijn gevormd, in welk geval haar bezittingen naar deze stichting zullen overgaan.

Van wijzigingen

Artikel 8. Wijziging in het Huishoudelijk Reglement kan worden aangebracht met een meerderheid van ten minste $\frac{2}{3}$ der geldig uitgebrachte stemmen, mits het voorstel tot wijziging op de agenda der algemeene vergadering is vermeld.

LEDENLIJST (per 1 November 1928)

Bestuur

Prof. Dr. J. L. Palache, *Voorzitter* (aftredend 1929).
Mr. J. E. Hillesum, *Secretaris* (aftredend 1929).
Dr. M. Pinkhof, *Penningmeester* (aftredend 1931).
Prof. Dr. D. Cohen (aftredend 1931).
Dr. D. E. Cohen (aftredend 1931).
I. Maarsen (aftredend 1929).
Dr. D. M. Sluys (aftredend 1929).
Dr. E. Slijper (aftredend 1931).
L. Wagenaar (aftredend 1929).

Gewone Leden

Mr. B. E. Asscher, *Amsterdam*, Keizersgracht 723.
Karel Azijnman, *Den Bosch*.
Mr. C. B. van Baren, *Den Haag*, François Valentijnstr. 60.
Mr. N. de Beneditty, *Amsterdam*, Weteringschans 46.
F. Bernstein, *Rotterdam*, Scheepmakershaven 38c.
Mr. E. A. L. Boas, *Amsterdam*, J. M. Coenenstraat 10.
Dr. M. Boas, *Amsterdam*, den Texstraat 35.
E. Boekman, *Amsterdam*, Hendr. Jacobszstraat 30.
Dr. M. de Bruin, *Amsterdam*, Sarphatistraat 37.
Prof. Dr. D. Cohen, *Amsterdam*, Van Breestraat 172.

Dr. D. E. Cohen, *Amsterdam*, Keizersgracht 748.
Dr. M. H. Cohen, *Amsterdam*, Nassaukade 4.
Ph. Coppenhagen, *Amsterdam*, Sarphatistraat 141.
Mr. I. van Creveld, *Amsterdam*, Keizersgracht 729.
Mr. D. S. Jessurum Cardozo, *Amsterdam*, Weteringschans 32.
S. Dasberg, *Dordrecht*.
S. Dasberg Jr., *Leeuwarden*.
A. B. N. Davids, *Groningen*, Otto Eerelmanstraat 9a.
E. van Dien, *Amsterdam*, Sarphatistraat 5.
L. Dünner, *Amsterdam*, Spinozastraat 29.
Alb. Ehrenfeld, *Den Haag*, Van Lennepweg 19.
Mej. C. Eitje, *Amsterdam*, Nw. Keizersgracht 59.
Dr. M. Elzas, *Rotterdam*, Eendrachtsweg 29.
I. van Esso Bzn., *Amsterdam*, 2e Constantijn Huygensstr. 81.
I. van Gelder, *Den Haag*, Turfmarkt 15.
M. van Gelderen, *Amsterdam*, Amstel 5.
Mr. Alb. B. Gomperts, *Amsterdam*, J. J. Viottastraat 13.
Mr. B. P. Gomperts, *Amsterdam*, J. J. Viottastraat 14.
A. J. J. Ph. Haas, *Amsterdam*, Roelof Hartstraat 84.
Mr. J. Hamburger A.Dzn., *Utrecht*, Lucas Bolwerk 16.
Dr. Ir. L. Hamburger, *Den Haag*, Dedelstraat 16.
S. Heertjes, *Den Bosch*.
Dr. L. Hertzberger, *Amsterdam*, Joh. Vermeerstraat 37.
Mr. J. E. Hillesum, *Amsterdam*, Den Texstraat 34.
S. J. S. Hirsch, *Zwolle*, Bloemendaalschestr. 5.
L. Hirschel, *Amsterdam*, Pl. Muidergracht 57.
N. Italic, *Leiden*, Stille Rijn 4.
Mr. A. C. Josephus Jitta, *Den Haag*, Alex. Gogelweg 33.
Dr. I. de Jongh, *Amsterdam*, Simon Stevinstr. 38.
Dr. B. A. Kahn, *Amsterdam*, Hacquartstraat 17.
Dr. H. Knorringa, *Amsterdam*, Noorder Amstellaan 103.
A. Kuyt, *Leeuwarden*, Emmakade 106a.
G. de Lange, *Amsterdam*, Amstel 35.
Dr. Julius Leijdesdorff, *Meppel*.
Herman de Levie, *Amsterdam*, P. C. Hooftstraat 164.
Mr. M. Levie, *Groningen*, Heerensingel 22.

Dr. F. Leviticus, *Amsterdam*, Ruysdaelstraat 61.
Dr. J. Lobstein, *Apeldoorn*, Deventerstraatweg.
Mej. C. van Loen, *Leiden*, Wittesingel 67.
I. Maarsen, *Den Haag*, Hofwijckplein 54.
Mr. Max Meijer, *Amsterdam*, Valeriusstraat 86.
A. S. Onderwijzer, *Amsterdam*, Pl. Middenlaan 23.
Prof. Dr. J. L. Palache, *Amsterdam*, Andrieszkade 1.
Dr. H. Pinkhof, *Amsterdam*, Pl. Franschelaan 11c.
Dr. J. Pinkhof, *Amsterdam*, Pl. Muidergracht 91.
Dr. M. Pinkhof, *Amsterdam*, Pl. Muidergracht 27.
J. E. Polak Jzn., *Amsterdam*, Pl. Middenlaan 84.
Dr. Leon Polak, *Den Haag*, Van Weede van Dijkveldstr. 88.
Dr. Raphael Polak, *Amsterdam*, Koninginneweg 46.
Dr. S. Poliakoff, *Amsterdam*, Van Baerlestraat 154.
Mr. Dr. J. A. van Praag, *Amsterdam*, Koninginneweg 199.
Siegfried van Praag, *Amsterdam*, Spinozastraat 15.
Dr. J. Presser, *Amsterdam*, Pretoriusstraat 62.
Dr. A. Prins, *Den Haag*, Anna Paulownastraat 15.
Mr. Izak Prins, *Amsterdam*, Weesperstraat 116.
Frits van Raalte, *Amsterdam*, Frederiksplein 41.
Dr. B. I. Ricardo, *Amsterdam*, N. Keizersgracht 22.
E. A. Rodrigues Pereira, *Amsterdam*, Pl. Kerklaan 29.
S. Rodrigues Pereira, *Hilversum*, Torenlaan 31.
J. S. Roos, *Amsterdam*, Tilanusstraat 59.
L. H. Sarlouis, *Amsterdam*, Pl. Parklaan 23.
Dr. M. Sloessinger, *Den Haag*, Pompstationsweg 5.
Alex. Schmuller, *Amsterdam*, Wouwermanstraat 8.
S. Seeligmann, *Amsterdam*, Nic. Witsenstraat 7.
J. S. da Silva Rosa, *Amsterdam*, Weesperstraat 1.
S. M. Slagter, *Rotterdam*, Walenburgerweg 20.
Dr. D. M. Sluys, *Amsterdam*, Alexanderstraat 1.
Dr. E. Slijper, *Utrecht*, Fr. Hendrikstraat 84.
S. Sohlberg, *Amsterdam*, Pl. Kerklaan 67.
Dr. J. Spinossa Catella, *Arnhem*, Eusebiusbuitensingel 3.
Mr. D. L. Staal, *Amsterdam*, Pl. Middenlaan 88.
L. D. Staal, *Amsterdam*, Pl. Middenlaan 88.

Mr. Benno J. Stokvis, *Amsterdam*, Prinsengracht 842.
Mej. Dr. F. Szper, *Sneek*.
J. Tal, *Utrecht*, Oude Gracht 28bis.
Dr. J. Teixeira de Mattos, *Den Haag*, Bentinckstraat 20.
E. H. Vas Nunes, *Amsterdam*, Sarphatistraat 90.
Dr. I. H. J. Vos, *Amsterdam*, Amstel 25.
J. Vredenburg, *Arnhem*, Pr. Hendrikstraat 14.
S. Ph. de Vries Mzn., *Haarlem*, Bakenessegracht 46.
M. Vromen, *Leeuwarden*, Prins Hendrikstraat 10.
L. Wagenaar, *Amsterdam*, Sarphatistraat 127.
Dr. N. Waterman, *Bussum*, Corverlaan 11.
Dr. A. A. Weinberg, *Groningen*, Verl. Heerenweg 100.
Mr. J. Weyl, *Den Haag*, Lange Poten 17a.
Mr. M. Zeldenrust, *Den Haag*, Valkenboschlaan 163.
D. S. van Zuiden, *Den Haag*, Van Imhoffstraat 50.
Jac. Zwarts, *Utrecht*, Van Wijkstraat 2.

Beschermende Leden

W. Birnbaum, *Amsterdam*, Sarphatistraat 78.
N. Boekdrukker, *Amsterdam*, Pl. Franschelaan 13b.
H. I. Coppenhagen, *Amsterdam*, Pl. Muidergracht 65.
A. H. Edersheim, *Den Haag*, Daendelsstraat 15.
D. Edersheim, *Den Haag*, Laan C. van Cattenburg 42.
Harry Elte Phz., *Amsterdam*, Tulpstraat 12.
S. Flörsheim, *Amsterdam*, Nic. Maesstraat 103.
I. W. Grajower, *Den Haag*, Stationsweg 14.
H. I. Kisch, *Amsterdam*, De Lairessestraat 56.
M. Levi, *Amsterdam*, O. Z. Kolk 11.
A. Levie, *Amsterdam*, De Lairessestraat 50.
B. van Mentz, *Den Haag*, Prins Mauritslaan 94.
M. B. Nijkerk, *Amsterdam*, Jan Luykenstraat 72.
E. Polak, *Groningen*, Praediniussingel 15.
Maurits Prins, *Amsterdam*, Sarphatistraat 26.
R. Hugo Prins, *Amsterdam*, Oosteinde 5.
Iwan Salomon, *Amsterdam*, Van Eeghenstraat 64.
P. van Son, *Amsterdam*, Sarphatistraat 141.

LEVENSBERICHTEN VAN OVERLEDEN LEDEN

HELENA POPPERS

Het levensbericht van wijlen Helena Poppers is in enkele korte zinnen samen te vatten, tenminste waar het de opsomming der gebeurtenissen betreft. Toen een korte ziekte haar in Juli 1925 wegrukte, telde zij, die 22 December 1895 te Winterswijk geboren werd, nog geen dertig jaar. Haar studie, die zij na de lagere en middelbare school in haar geboorteplaats te hebben bezocht, begon met het afleggen van het staats-examen in Augustus 1915, heeft verder haar tijd en werkkracht in beslag genomen. Eerst heeft zij in Groningen college geloopt; daar legde zij in 1918 het candidaatsexamen af. Toen vertrok zij naar Leiden, waar zij in 1921 slaagde voor het doctoraal. Nu gold het nog haar studie te bekronen en tevens den eersten stap te zetten op den weg van eigen wetenschappelijke arbeid door het schrijven van een proefschrift, waarmede zij in Augustus 1923 een aanvang maakte. Het onderwerp, waarop haar keuze viel, maakte deze dissertatie niet alleen van belang voor haar verdere loopbaan, maar ook voor de Joodsche wetenschap. Haar wensch was nl. een periode uit de geschiedenis der Joden in Nederland te onderzoeken, en daartoe heeft zij de historie der Joodsche bevolking in Overijssel uitgekozen van hun vestiging in de Republiek tot het jaar 1814.

Het was Helena Poppers niet gegeven dit werk geheel ten einde te brengen; toen zij overleed was de dissertatie wel bijna voltooid, maar nog niet persklaar. Anderen moesten de laatste hand leggen aan het manuscript en zich met de uitgave belasten.

Zoo bezit de Joodsche wetenschap in Nederland slechts het eerstelingswerk van de te vroeg ontslapene. Maar dit proefschrift heeft ons doen beseffen, hoezeer het heengaan van de schrijfster een verlies voor het geestelijk leven der Nederlandsche Joden beteekent. Moge deze coup d'essai niet in alle

opzichten een coup de maître worden genoemd, welke een rijke belofte bevat deze eerlijke, degelijke, ernstige, door en door wetenschappelijke studie. Onze kennis van het leven der provinciale Joden in de Oostelijke gewesten ten tijde der Republiek was voor dien vrijwel nihil. Deze dissertatie geeft voor het eerst een voorstelling van de sociale en economische beteekenis dezer groep. Helena Poppers heeft de Joden van Overijssel geteekend te midden van de maatschappij, waarin zij gedulde, maar onmisbare elementen vormden. Dit proefschrift laat zien hoe de arme, rondtrekkende Jood in deze tijden van slechte verkeersmiddelen de onontbeerlijke tusschenpersoon is bij de uitwisseling der goederen tusschen stad en platteland; hoe hij door de soberheid zijner levenswijze, door zijn betrouwbaarheid en de taaie vasthoudendheid van iemand, die om zijn bestaan vecht, altijd weer vasten voet vermocht te krijgen in het economisch leven, waaruit men hem met vele hinderlijke bepalingen wilde weren. Ook het hoofdstuk getiteld: „de Joden hier ten lande in den Franschen tijd” waarin de emancipatie van het Nederlandsch Jodendom wordt beschreven, is uitnemend geslaagd; ieder, die dit onderwerp nader wil bestudeeren, zal goed er aan doen ook dit proefschrift te raadplegen.

Slechts eenmaal heb ik Helena Poppers mogen ontmoeten, maar de beking, die toen uitging van haar pittige, levendige, intelligente persoonlijkheid, vond ik terug in haar eerste wetenschappelijke werk, dat helaas ook haar laatste zou zijn. En het stemt droevig te weten, dat de dood aan dit jonge veelbelovende leven een einde heeft gemaakt; dat de verwachtingen, die men op den geest en het hart van Helena Poppers mocht bouwen, nooit in vervulling zullen gaan.

CAROLINA EITJE

ABRAHAM ASSCHER ז"ר

1884—1926 (5644—5686)

Abraham Asscher, zoon van Eliazar Asscher en Rozalie van Hes, werd den 16den Juli 1884 te Amsterdam geboren. Volgens den wensch zijns vaders, een bekend wetschrijver en godsdienstonderwijzer, bezocht hij het Ned. Israël. Seminarium, waar hij al spoedig uitmuntte door zijn bijzondere studievermogens. Reeds als leerling in de lagere afdeeling kenmerkte hij zich door een voor zijn leeftijd opvallenden ernst en een buitengemeene nauwkeurigheid. Doch ook als student aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij in de klassieke letteren studeerde, trok hij door zijn degelijkheid de aandacht niet alleen zijner medestudenten doch ook zijner hoogleeraren. Zeer zeker nam hij onder de leerlingen der Hoogere Afdeeling van het Seminarium een buitengewone plaats in, wat wel hieruit blijkt, dat niemand minder dan Dr. J. H. Dünner, de toenmalige Rector, hem meermalen een „merkwaardig man” noemde. In 1913 tot Moré bevorderd, vond hij, zooals meerderen van dien rang in die dagen, alle rabbinale zetels bezet, zoodat hij, naast zijn functie van leeraar in den Talmoed aan het Seminarium, veel tijd voor zelfstudie vond. In dien tijd vertaalde hij ook op verzoek van het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst eenige medische werken uit het Latijn in het Nederlandsch. Zijn aangeboren talenten als paedagoog en docent, die onder zijn oud-leerlingen nog niet vergeten zijn, brachten hem ertoe, een leeraarsfunctie, eerst aan het gymnasium te Utrecht (1915—1917), daarna aan dat te Sneek (1917—1918) te aanvaarden en hij vervulde die op dusdanige wijze, dat hij ook in dien werkkring de bewondering en eerbied zijner superieuren afdwong. Het waren zijn voorbeeldige plichtsbetrachting, zijn gestrengheid jegens zichzelf, gepaard aan hartelijke toegevendheid tegenover tekortkomingen van anderen, waardoor hij ook toen bij ieder, die hem leerde

kennen, den indruk maakte van een nobel mensch, zooals men er zelden ontmoet.

Die voornaamheid doortintelde ook zijn rede, waarmede hij op 29 Augustus 1918 het ambt van Rabbijn van de Nederl. Israël. Hoofdsynagoge te Amsterdam aanvaardde. Hoewel hij slechts korten tijd in die gemeente als geestelijke werkzaam was, toonde hij maar al te duidelijk zijn onbevangen en frisschen blik op toestanden. Hij trok zich het lot aan van de groote massa van onontwikkelde Joden, die tot dien aan zichzelf overgelaten, in onrustbarende onwetendheid voortleefden en voor het Jodendom totaal verloren dreigden te gaan. Bijgestaan door een staf van helpers en helpsters, spande hij al zijn krachten in, om voor de vele kleinen, waarop de Zending jacht maakte, een Joodsch milieu te scheppen en ze des avonds nuttig bezig te houden. Hiermee gaf hij den stoot tot de stichting van de thans nog zegenrijk werkende vereeniging Beis Jisroëil. En zóózeer ging hem dat werk ter harte, dat hij in de predikatie op פאמער 5679, waarmee hij van de Amsterdamsche Joodsche Gemeente afscheid nam, zijn gehoor wees op het noodzakelijke van sociale en geestelijke verheffing der Joodsche paupers. Evenzoo getuigde hij, slechts de ingeving van zijn gemoed volgende, wel verre van zijn overtuiging ter wille van de officiële meening prijs te geven, van zijn Mizrachistische levensbeschouwing, ook daarin blijkt gevend van zijn breed inzicht en zijn kijk op de nooden des Jodendoms.

Na met Clara Pinkhof, dochter van een geacht Amsterdamsch arts, in het huwelijk te zijn getreden, werd hij op 3 Juni 1919 geïnstalleerd als Opperrabbijn van het ressort Groningen, vervuld van idealen ten opzichte van zijn nieuwen werkkring, die — hij wist het — zijn geheelen persoon zou eischen. Zijn beminnelijk optreden nam ook daar een ieder, zelfs zijn politieke tegenstanders, voor hem in. Zijn hooge opvatting van zijn taak deed hem ter bereiking van zijn doel wegen vinden, die vóór hem zelden of nooit ingeslagen waren. Het godsdienstonderwijs werd in gemeente en ressort ge-

reorganiseerd, doch niet dan na besprekingen en in overleg met de godsdienstonderwijzers; hij stelde wekelijksche studiebijeenkomsten voor de voorgangers der kleine gemeenten in; zélf — een unicum in ons land — nam hij het onderwijs op de godsdienstscholen in zijn hoofdgemeente gedurende eenige uren per week ter hand. Dit alles legde, naast het omvangrijke pastorale werk, geheel op hem beslag, vergde wellicht teveel van zijn lichaamskrachten. Doch de liefde voor zijn werk, dat hem tot zijn spijt slechts weinig tijd voor eigen studie liet, stond hem niet toe, zich te beperken. Voor zijn gemeenteleden, die in hem hun vertrouwden raadgever zagen — en dit waren er velen — had hij steeds een open oor; voor de armen, die hem ook van buiten de grenspalen van Nederland opzochten, steeds een open hand; voor de jongeren, die hem beschouwden als een vaderlijken vriend, steeds een vriendelijk woord. Onvermoeid naar nieuwe middelen speurend, die den weg naar het gemoed zijner gemeenteleden konden effenen, richtte hij zich ook in geschrift tot hen, onderwijzende en vermanende, doch steeds zacht, als een vader, als een herder. Téveel vergde hij echter, zooals later bleek, van zich zelf. Steeds voor anderen arbeidend, telde hij zichzelf niet — totdat hij buiten zijn standplaats gedwongen rust moest nemen en na een langdurig ziekbed te Lugano op 26 Ijar (10 Mei) 1926 bezweek, tot groot verdriet van zijn familie, vrienden, gemeente en ressort Groningen. — „Ik smEEK G.”, zoo sprak hij op den dag zijner installatie — „dat deze mooie dag vrucht zal zetten en wij Hem later zullen mogen danken, wanneer wij den rijken oogst blijde binnenhalen”. — Het was hem niet beschoren, de vruchten van het door hem uitgestrooide zaad te plukken. Moge dat voor anderen weggelegd zijn!

רזניצבה

I. D. J.

A. B. DAVIDS

„J.I. Woensdag, 29 Juli, overleed alhier, 63 jaar oud, de heer A. B. Davids, mede-directeur der N.V. Davids & Rozelaar.

Ten opzichte van den heer Davids wijken wij af van den regel om slechts gewag te maken van het overlijden van diegenen uit onzen kring, die daarin een officieele functie bekleed hebben.

De heer Davids was onder de onzen een zeldzaam mensch. Volbloed diamantkoopman en als zoodanig uiterst correct in zaken, wijdde hij zijn vrijen tijd niet alleen aan werk van maatschappelijk nut, maar ook aan literaire studiën. De pennevruchten van zijn hand vormen naar vorm en inhoud een schoon monument ter zijner nagedachtenis, die ook bij ons in eere bewaard zal blijven”.

Aldus lezen wij in het orgaan, gewijd aan de belangen van den handel, waarin de heer Davids zich bewogen heeft, het „Diamant-Handelsblad” van 4 Augustus 1926.

Wat het werk van maatschappelijk nut betreft, waaraan de heer Davids zich in zijn vrijen tijd gewijd heeft, daaraan zal de herinnering vooral levendig gehouden worden door de A. B. Davids-school, de nijverheidsschool in buurt R — een wijk met overwegend Joodsche bevolking — te Amsterdam, die aan zijn initiatief haar totstandkoming te danken heeft.

Jaren achtereen had de heer Davids voor het belang van goed vakonderwijs geijverd. Reeds in 1907 schreef hij een warme aanbeveling voor zulk onderwijs in het „Sociaal Weekblad” onder den titel: „Voor onze 13-jarigen” en in 1921 verscheen een opstel van zijn hand over „Sociaal werk en beroepsopleiding”. Op 10 October 1923 riep hij de vergadering bijeen, waarin de Vereeniging tot oprichting en instandhouding van een Nijverheidsschool in buurt R werd gesticht. Helaas heeft hij het beloofde land — de opening der school —, dat hij in de verte zag, niet mogen betreden.

Als maatschappelijk werker is de heer Davids voorts ge-

durende langeren of korteren tijd in bestuursfuncties in Handwerkers Vriendenkring, Beis Jisroel (Joodsch Ons Huis) en het Weldadigheidsfonds op den voorgrond getreden.

Op Joodsch-literair gebied heeft de heer Davids zich onderscheiden door zijn vertalingen van de boeken Job (1923) en Jesaja (in 2 deelen, resp. verschenen in 1918 en 1924). Met de vertaling der Psalmen was hij bezig, toen de dood hem overviel. De gereed liggende hoofdstukken 1—73 zijn later door de goede zorgen der familie in druk gegeven en aldus bewaard gebleven.

De waarde van deze vertalingen kan nauwelijks overschat worden.

De behoefte aan een goede Nederlandsche vertaling van den Bijbel wordt reeds lang gevoeld. Behalve immers van den Pentateuch, de Eerste Profeten en de Vijf Rollen en van de hoofdstukken, die op den sabbath in de synagoge als „haftaroth” gelezen worden, alsmede van de aan den Bijbel ontleende stukken in onze liturgie, ontbreken nieuwere vertalingen van de Bijbelboeken en het strekt den heer Davids zeker tot groote eer, dat hij de taak op zich genomen heeft de genoemde boeken te bewerken, waarbij hij blijk heeft gegeven van zijn meesterschap over de Nederlandsche taal, waarin hij den Hebreeuwschen tekst uitmuntend heeft vertolkt.

Dit meesterschap over de taal teekent zich trouwens af in al zijn geschriften en in de talrijke losse bijdragen van zijn hand, die in verschillende bladen zijn verschenen. Zijn polemieken tegen het Zionisme — o.a. die in de Hollandia-serie, waarin wijlen mr. S. Franzie Berenstein *pro* en de heer Davids *contra* geschreven heeft —, zijn novellen — waarvan er eenige in den eersten jaargang van „De Vrijdagavond” zijn geplaatst —, zijn critiek (1919) op het proefschrift over rechtskundige significa van wijlen mr. Jacob Israël de Haan, zijn ontleding van Ruppin's „Die Juden der Gegenwart” (1912) — het is alles naar stijl en inhoud lezenswaardig en leerzaam, immers vrucht van degelijke studie en critisch vermogen.

Wil men hem in zijn volle glorie als taalkunstenaar en ook als psycholoog leeren kennen, men leze zijn „Een Middeleeuwer in onze dagen” (1909), waarin hij een felle en rake critiek heeft geleverd op het hoofdstuk „Het Joodsch Probleem” in Dr. A. Kuyper's werk „Om de Oude Wereldzee”.

Met bewondering staren wij na de figuur van den eenvoudigen diamantkoopman, die steeds stil en bescheiden door het leven is gegaan, maar aan de gemeenschap zooveel heeft gegeven. Het was waarlijk niet teveel gezegd, toen de redactie van zijn vakblad Abraham B. Davids qualificeerde als „een zeldzaam mensch”.

Mr. J. E. HILLESUM

IZAK VAN JUDA PALACHE

(geboren te Amsterdam, 15 Sjebat 5618, aldaar overleden
26 Kiesliw 5687)

Reeds op zeer jeugdigen leeftijd toonde Chagan Palache een zeer duidelijk uitgesproken voorkeur voor de Joodsch-theologische studie. Op 8-jarigen leeftijd wees geworden en opgenomen in het Portugeesch-Israëlietisch Weeshuis „Aby Jetomim”, gaf hij weldra als zijn wensch te kennen, het Port. Isr. Seminarium als leerling te bezoeken, waar hij studeerde, aanvankelijk onder leiding van de toenmalige Rabbijnen A. v. J. Vaz Dias en D. Lopes Cardozo en van E. de Beneditty en A. D. Delaville. Later volgde hij voornamelijk de lessen van wijlen Opperrabbijn van Loen. Behalve tot de theologische vakken voelde hij zich ook sterk aangetrokken tot de wiskunde; hij legde dan ook, zonder daartoe verplicht te zijn, het Groot-Mathesis examen af. Zelfs heeft hij aan het Seminarium in de latere jaren, tijdens een vacature, zelf nog de Wiskunde gedoceerd. Op 24-jarigen leeftijd Moré geworden, werd hij in 1884 benoemd tot Aspirant-Rabbijn en in 1885 tot Rabbijn bij de Port. Isr. Gemeente te Amsterdam. Toen

zijn leermeester A. van Loen tot Opperrabbijn te Groningen benoemd werd, volgde hij dien in 1888 op als Rector van het Port. Isr. Seminarium „Ets-Haim”. Ten slotte werd hij in 1900 benoemd tot Opperrabbijn van de Port. Isr. Gemeente te Amsterdam.

Ziedaar enkele data uit het leven van Chagam Palache. Een necrologie over hem mag echter daartoe niet beperkt blijven.

Als Rector van en docent aan het Seminarium heeft hij vooral ook zijn aandacht geschonken aan het z.g. voortgezet godsdienst-onderwijs. Het is dan ook aan zijn initiatief te danken, dat speciale cursussen werden gegeven voor de rijpere jeugd. Niet minder echter genoot het hogere theologische onderwijs zijn belangstelling. Voor de leerlingen, die onder zijn leiding de Talmud bestudeerden, bestonden geen moeilijkheden. Met een zeldzame helderheid van betoog wist hij ook de meest ingewikkelde en oogenschijnlijk duistere Talmud-plaats tot „papier de musique” te maken, zooals hij zelf dat vaak noemde. Hij mocht dan ook het genoegen smaken een aantal leerlingen de hoogste plaatsen in de Joodsche maatschappij en daarbuiten te zien bereiken.

Een groot genoegen was het hem steeds, wanneer hij eens de nog zeer jongen mocht onderwijzen. Hij, de man, die de hoogste plaats in de Gemeente bekleedde, maar daarnaast gebleven was iemand van een ongeëvenaarde bescheidenheid, nederigheid en eenvoud, kon zonder eenige moeite afdalen tot de kinderziel; wist zich geheel in hun gedachtengang te verplaatsen. Ze voelden dan ook met de intuïtie van het kindergemoed in hem den kindervriend, tot wien ze zonder aarzelen durfden naderen.

Diezelfde gemakkelijkheden in den omgang toonde hij ook tegenover den eenvoudigen man. Bijzonder geliefd was hij dan ook als leeraar in de pieuse vereenigingen, Keriath Sepher Thorah en Abodath-Hakkodisj.

Eén deel vooral van de Opperrabbijnale taak heeft hij met zeldzame liefde en takt vervuld, den z.g. pastoralen arbeid. Het kan dan ook geen verbazing wekken, dat hij alom in zijn

gemeente geëerd en gewaardeerd werd en dat de eereplaats door hem in veler hart ingenomen, niet gemakkelijk door een ander zal bezet worden.

Maar zijn arbeidsveld strekte zich verder uit. Zijn troetelkind was steeds de Joodsche Bijzondere School. Dat die in Amsterdam op zoo hechte grondslagen rust, is zeker in de eerste plaats aan zijn groote energie en warme belangstelling te danken.

Zoo heeft zijn heengaan in breede kringen een leegte achtergelaten, die niet licht aangevuld zal worden en waaraan zeer velen nog steeds met weemoed terugdenken.

S. R. P.

Dr. I. MENDELS

Israël Mendels, die 12 Elloel 1.1. in den Haag overleed, werd aldaar 17 Thebet 5622 (1861) geboren. Ik leerde hem in het jaar 1887 kennen in zijn qualiteit als secretaris van de toenmalige „Vereeniging voor Joodsche letterkunde en geschiedenis” in Den Haag. Hij had een jaar tevoren te Leiden zijn doctoraal in de Nederlandsche letteren gedaan.

Een ongewone gewaarwording maakte zich van mij meester, toen ik eerst in niet oppervlakkige conversatie en daarna in geregelde correspondentie hem nader leerde beoordeelen. Mij troffen zijn vastheid van beginselen, de goedheid zijns harten, zijn waarheidsliefde, zijn degelijkheid des wetens, zijn geestigheid, zijn dorst naar diepere kennis op Joodsch gebied, hoe danigheden en verschijnselen, die zijn persoon in harmonische wijze kenmerkten. Uit een traditioneel-Joodsch ouderhuis als eerstgeborene voortgesproten, is hij van de jeugd af aan tot zijn levenseinde toe de trouwe hoeder van het ouderlijke erfgoed in aartsvaderlijken zin gebleven. Het Nederlandsche Jodendom verliest in hem een klassieke figuur, die het in elk opzicht tot eer strekte.

Toen zijn lijvige dissertatie: „Herman Willem Daendels vóór zijne benoeming tot gouverneur van Oost-Indië” in het jaar 1890 verscheen, werd zijn naam als historicus in binnen- en buitenlandsche bladen met groote waardeering vermeld. Hij heeft 't steeds betreurd, dat zijn ideaal, zijn heel leven aan geschiedkundig onderzoek te kunnen wijden, voor verwezenlijking niet vatbaar was. Alle opstellen en geschriften, die in den loop van ongeveer 35 jaren (o.a. in: „Nederland”, „de Gids”, „Spectator”, „Groningsche Volksalmanak”, „Historisch gedenkboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813”) van zijne hand zijn verschenen, behandelen Nederlandsch-geschiedkundige onderwerpen. Zij getuigen alle van een nauwgezet onderzoek, van diepgaande bronnenstudie, van het hooge niveau zijner kundigheden ook op algemeen literarisch gebied. Zij bieden ook den leek door de heldere wijze van uiteenzetting, vloeienden stijl en geestige zegswijze een onderhoudende lectuur.

Ware Mendels niet genoodzaakt geweest zijn geestesgaven hoofdzakelijk aan het onderwijs aan de Rijks-Hoogere Burgerscholen te Winterswijk (1889—1890), te Delft (1890—1895), in Hoogezand-Sappemeer (1895—1900) en te Groningen van 1900 tot 1924 te moeten wijden, dan zouden zeker niet „De Joodsche Gemeente te Groningen” (1906) en de tweede herziene vermeerderde druk daarvan (1910) zijn eenige werken zijn gebleven, die voor de geschiedenis der Joden in Nederland in hoogen mate belangrijk zijn.

Hoe Dr. I. Mendels' kundigheden en wetenschappelijkheid geschat werden, bewijst de omstandigheid, dat hij, nadat hij zich in zijn geboorteplaats ter rust gezet had, bij herhaling werd benoemd tot lid van de staatscommissie, belast met het afnemen van eindexamina aan de Rijks Hoogere Burgerscholen. Zijn gezondheidstoestand liet hem in de laatste jaren niet meer toe intensief te werken. Een of andere wetenschappelijke critiek, een klein opstel (zoo o.a. zijn voor de Nederl.-Joodsche geschiedenis interessante mededeeling over: „onhygiënische toestanden in het begin van de 19de eeuw”,

verschenen in het Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde, jaargang 1926) gaven nog blijk van zijn levendigen geest.

Mendels' bizondere gestalte in haar beteekenis voor het Nederl. Jodendom verheft zich scherp omljnd uit zijn vele en inhoudrijke brieven, die ik van hem, den trouwen en geliefden vriend, in den loop van 41 jaren ontving.

De volgende korte uittreksels uit eenige dier brieven staven deze bewering.

's-Gravenhage, April '87.

Natuurlijk ben ik het volkomen met je eens, dat niet op elks gemoed de omgang met een beslist en consequent radicaal even weldadig, in orthodoxen zin, werkt. Voor een jongmensch, onervaren in de strategie van de legioenen der moderne „lichting” . . . acht ik zulk een verstandhouding ten hoogste schadelijk. Ook voor die anderen, welke . . . Maar van hem sprak ik niet. Wel van dien joodschen jonkman, die voldoende wetenschappelijke ontwikkeling heeft doorlopen, om op een gegeven oogenblik in zijn binnenste den strijd tusschen wetenschap en geloof te gevoelen. Een jonkman, die den onvermijdelijken alsembeker geledigd heeft, zonder daardoor zijn gemoed te hebben vergiftigd, zonder de fijnbewerkte religieuze gevoelens in hun edelste organen te hebben aangetast. . . . Voor hem geen gevaar in de vriendschap met modernen. Hij ducht hun aanval niet, want hij heeft hun taktiek van te voren bestudeerd. Hij kent het zwakke punt in hun filosofieem, en zet er zijn mes in; en het onweerlegbare? Och, hij deinst er niet voor terug, maar laat het in zijn waarde of onwaarde, sterk in 't besef, dat „de” waarheid van heden gedoemd is de leugen van morgen te zijn. . . . Hij wankelt niet, want hij gehoorzaamt niet aan de luim van den „Tijdgeest”, maar aan den wil van den Geest der tijden. Zou het waar zijn, wat gij vermoedt, n.l. dat de man, op wien ik het oog gevestigd heb, tot de hooge uitzonderingen behoort . . ., wat ik weiger te gelooven — dan voorwaar staat het met ons Jodendom treurig geschapen. Alleen zij, die voldoen aan de criteria hier boven gesteld, kunnen m.i. hoop geven op de verlevendiging in den kwijnenden toestand van het hedendaagsch Israël”.

's-Gravenhage 19 Februari '88.

יום מלאות לארוננו המלך ירום הורו שבעים ואחד שנה והקביה יתן
לו כח וישלח לו רפואה שלמה ויזכהו למלוך בשלום ימים רבים בטוב
ובנעימים עם אשתו האהובה ובתו השושנה אמן

Ge zult 't zeker goedkeuren, dat ik heden mijn brief aan-
gevangen heb met een heilbode voor onzen grijzen vorst. Een
Oranjevriend als ik ben voelt zich daartoe gedrongen, en ook
gij stemt ongetwijfeld met mij in.

Kom ik nu maar dadelijk in medias res... om advies
vragen... Overbodig. Zie hier waarom. De zaak is אסור of
כותר. In geen van beide gevallen is een rabbinaal advies
noodig... Een dergelijke raadpleging past alleen aan een
schijnjood die, ter sussing van zijn geweten, zich op de uit-
spraak van een schijnrabbijn beroept, die er geen zwaarigheid
in ziet het met den hemel op een accoordje te werpen. Onze
Nederl. rabbijnen behooren Gzd. niet tot die categorie. En
ook ik zou, ware er slechts een zweem van werkelijke אסור in
de bewuste zaak, haar geheel voor gedaan beschouwen. Maar
ook gij, en met U alle orthodoxe rabbijnen in Duitschland en
de Sjoelchan Aroech zelf, kunnen geen verbod uitspreken en
mogen 't niet.

's Hage, 1 Maart '91.

... Ik vind 't opmerkelijk — om nu geen ander woord te
beziggen — (en 't bleek mij meer dan eens), dat men in het
Jodendom zaken van het hoogste principieel belang — en
zulk een is de Messiasgedachte toch bij uitnemendheid —
steeds de duabus partibus kan bezien en voorstaan, zonder
dat de rechtzinnigheid van den bezichtiger en voorstander aan
eenigen twijfel is onderworpen. Daardoor zet men alles op
losse schroeven, daardoor loopt men gevaar scepticisme en
indifferentie te kweken. Mij dunkt dat, zonder dat er van
ketterjacht eenige sprake mag zijn — de hoofdpunten des
geloofs onwrikbaar vast moeten staan. Wie ze niet gelooven
wil, die ga zijn gang, maar die verklaart dan tevens, dat hij
niet langer staat op den bodem des traditioneelen Joden-
doms. Ik weet wel dogmatiek is Israël's zwakste zijde, maar ik
vind dien toestand bedroevend.

... Zeker, het practisch Jodendom gaat toch zijn gang,

maar die gang wordt een werktuigelijke, indien het ieder ge-
leerde of leek vrijstaat de leerstellingen te besnoeien. Daar-
door ondermijnt men den bodem van het joodsche leven, en
het is de taak van den godsdienstleeraar hiertegen te waken.
Hoe menigeen komt trouw ter kerke, neemt ijverig de voor-
schriften waar, terwijl de opstanding der dooden, de terug-
keer naar Jeruzalem, zelfs het begrip van den persoonlijken
God door hem in 't geheel niet of maar flauw geloofd worden.
... Versta mij wel, ik eisch niet, dat men over mysteriën
eindelooze disputen ga houden; dat men verklaren ga, wat niet
te verklaren is, maar wel dat de grondslagen van het joodsch
geloof gelijk recht van behandeling krijgen als die van het
joodsch doen.

Hilversum $\frac{8 \text{ Nissan '88}}{29 \text{ Maart '28}}$

Objectiviteit waait iemand niet aan. Het is een heel, heel
moeielijke kunst. Als gij of ik over Roomsche dingen bijv.
te schrijven had, 't zou ons duivekaters moeilijk vallen onze
joodsche opvattingen en misschien ook onze vooroordeelen
onder de duim te krijgen. En voor een historiograaf is dat
no. I.

Dat ik de moderne opvatting als zouden de Marranen alleen
wegens veranderde economiese omstandigheden tot 't joodse
geloof teruggekeerd zijn, bestreed, daarvoor behoeven de
Amsterd. Sefardiem mij niet „dankbaar” te zijn. Het is mijn
innige convictie, dat onder het Katholiek uiterlik steeds bij
hen joods vuur brandde, al was 't ten slotte maar een vonk,
die nog onder de as gloorde, soms haast niet meer te be-
speuren was. Maar toen de gelegenheid kwam, toen laaide
dat vuur op. Denk eens aan de tegenwoordige Marranen in
Portugal, die in denken 99 % Kathol. zijn, maar wier restantje
joods gevoel hen weer 't Jodendom doen zoeken.

Van leende ik 't boek משנה הורה met vele commen-
tatoren; ik beperk mij tot אבן עזרא, dien vind ik zo logisch.
Vreemd vind ik, dat hij in אף חובם עמים dit עמים doet slaan
op ישראל.

וואת הברכה — studie vormde het slot van Israël Mendels laatste zeer uitvoerig en inhoudrijk schrijven, dat ik ontvang —

זכר צדיק לברכה

Zürich.

T. LEWENSTEIN.

Mr. D. E. LIONI

Steeds kleiner wordt de kring der juristen van den ouden stempel, der mannen, die aan onkreukbaarheid in handel en wandel, aan innerlijke beschaving los van uiterlijk vertoon, een liefde voor de wetenschap in het algemeen, voor de wetenschap hunner keuze in het bijzonder, paren.

Het past mij niet te beoordeelen of de klacht algemeen is en ook tot andere takken der wetenschap mag worden uitgestrekt.

Ten aanzien van de Rechtswetenschap bestaat geen twijfel.

Wanneer ik mij in deze regelen tot de Joodsche beoefenaren dezer wetenschap gedurende de laatste jaren bepaal, dan rijzen voor ons geestesoog de figuren van een C. Asser, een T. M. C. Asser, een J. A. Levy, een A. de Pinto, een A. A. de Pinto, een Oppenheim, een Van Nierop, een Van Raalte, een Israëls, e.a.

De plaatsen dezer grooten zijn ledig, het laat zich niet aanzien, dat zij spoedig met eere zullen worden vervuld.

Wij aarzelen niet om te zeggen, dat door den dood van Mr. D. E. Lioni op 27 Juli l.l. aan den kring der zoeven door ons bedoelde juristen van den ouden stempel wederom een van zijne beste leden is ontvallen, wiens weerga niet gemakkelijk zal zijn te vinden.

De rij der wetenschappelijke werken, van Lioni's hand verschenen, is wel is waar niet groot. Dit neemt niet weg, dat hij iemand was van rijke algemeene ontwikkeling, bedeed met bijzondere liefde voor de Rechtswetenschap en tevens met bepaalde voorkeur voor de klassieke oudheid.

Als bewijs van zijn liefde voor de wetenschap kan worden

gewezen op zijne voortreffelijke dissertatie „Verpanding van Inschulden”, op zijn belangrijk aandeel in de verzorging van achtereenvolgende herdrukken van v. d. Honert's Formulierboek voor juristen, doch bovenal op zijne jarenlange werkzaamheid als Privaat-Doцент aan de Gemeentel. Universiteit te Amsterdam.

Als Advocaat nam hij geen zaak op zich, alvorens zich van het goed Recht van zijn cliënt te hebben overtuigd; eenmaal de zaak op zich genomen hebbende, leverden zijne schriftelijke conclusiën het bewijs van degelijke voorbereiding en fraaien stijl, zijn mondelinge toelichting muntte uit door warme bezieling en geestige boutade.

Toen hij zich tegen het zenuw-inspannende werk van den pleitbezorger niet meer opgewassen gevoelde, besloot hij vrijwillig te abdiceren.

Met groote belangstelling en hartelijke instemming werd het woord van afscheid, dat hij ongeveer een half jaar vóór zijn overlijden tot de leden der Amsterdamsche balie sprak, ontvangen, — een woord, dat hem voor 't laatst de gelegenheid gaf in ruimeren kring van zijne onuitbluschbare liefde voor het door hem gedurende 40 jaren achtereen zoo voortreffelijk vervulde ambt te getuigen.

Het was zijn wensch den avond van zijn leven in zijn fraaie woning te Bloemendaal uitsluitend te kunnen wijden aan de studie en aan de verzorging der toekomst van zijne nog jonge kinderen.

Daarnevens bleef hij met voordacht als Kantonrechter-plaatsvervanger te Amsterdam in functie, teneinde het contact met het leven niet geheel te verliezen.

Bovendien legden eenige instellingen van algemeen nut aanstonds beslag op zijne bijzondere gaven, zooals: het Kenner Lyceum, dat hem tot Voorzitter van zijn Curatorium koos; de Vereeniging Bloemendaal's Bloei, wier leider hij was.

L'homme propose, Dieu dispose!

Terwijl hij 's ochtends nog eene civiele zitting aan het

Kantongerecht had geleid, kwam de dood hem denzelfden dag des avonds geheel plotseling verrassen.

Lioni heeft een groot deel van zijn leven gewijd aan de belangen der Alliance Israélite Universelle. Als voortreffelijk kenner van de Fransche taal was hij de aangewezen intermédiaire tusschen de Nederlandsche afdeelingen en het Comité-Central te Paris; als secretaris van het Nederlandsch comité was hij de ziel van het Verbond in Nederland. In zijn diep gevoel voor rechtvaardigheid en Recht, in zijn oprecht Joodsch bewustzijn, ligt ongetwijfeld de verklaring waarom hij deze functies, die hem volop gelegenheid schonken werkzaam te zijn in het belang der verdrukte Joden, vele jaren achtereen met eere heeft vervuld.

De vele verdiensten van Lioni werden eenige jaren geleden van Regeeringswege erkend door zijne benoeming tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, op denzelfden dag, waarop zijn eenige weken na hem ontslapen broeder Alfred Lioni z.g. — de onvergetelijke, eminente Voorzitter van het N. I. Jongensweeshuis te Amsterdam — het Ridderkruis in de Orde van Oranje-Nassau verwierf.

Mannen als Lioni hebben niet tevergeefs geleefd, wanneer hun figuur tot ons, jongere tijdgenooten, blijft spreken als voorbeeld van hetgeen een fijn ontwikkeld geestelijk leven, een diep wortelend Rechtsbesef, een warm Joodsch gemoed vermogen.

Mr. I. VAN CREVELD.

Amsterdam, 9 November 1928.

JAARVERSLAG OVER 1924
van het
GENOOTSCHAP VOOR DE JOODSCHE WETENSCHAP
IN NEDERLAND

door den Secretaris, den Heer **Mr. Izak Prins**, uitgebracht ter Vijfde Algemeene Vergadering op Zondag 16 Ijar 5685 (10 Mei 1925) gehouden te Amsterdam.

Dit verslag loopt feitelijk van 1 Mei 1924 — den eindtermijn van het voorgaande — tot 30 April 1925, doch rechtens over het boekjaar 1924.

In onze vorige jaarvergadering, Zondagmiddag 29 Juni 1924, in de daartoe zoo welwillend door het Kerkbestuur afgestane Vergaderzaal der Ned. Isr. Hoofdsynagoge, alhier gehouden, onderwierp onze Voorzitter, de Heer L. Wagenaar, doel en middelen van het onder zijn rectoraat staande Ned. Isr. Seminarium naast die van ons Genootschap aan een beschouwing, om daarbij zijn overtuiging, dat het traditioneele Jodendom in de sfeer der Wetenschap zich zeer wel thuisgevoelt, scherp te doen uitkomen.

In deze vergadering sprak (Prof.) Dr. J. L. Palache, over: „De Sabbath-idee buiten het Jodendom”, welke rede, na eerst in „De Vrijdagavond”, Joodsch Weekblad, eersten jaargang, tweede deel, pp. 86 en 119 vlg. opgenomen te zijn, als No. 2 van onze Joodsche Volksbibliotheek bij den Heer Menno Hertzberger, alhier, verschenen is.

Als één geschrift in aanmerking mocht komen in deze serie uitgegeven te worden, dan was het wel dit, aantrekkelijk zoowel door zijn eenvoud als door zijn hoog en Joodsch en wetenschappelijk gehalte.

Wat ons corps leden betreft, de dood heeft de Heeren Prof. Mr. J. Oppenheim, Mr. H. Louis Israëls en Opperrabbijn A. van Loen uit onzen kring weggenomen. Bevoegde handen vonden wij bereid hun nagedachtenis in ons Genootschap te

ereen door over hen in ons Genootschapsbulletin een necrologie te schrijven.

De ledenlijst had gedurende het Genootschapsjaar het navolgende verloop:

	Gewone Leden	Beschermende Leden
Totaal 1 Januari 1924	88	12
Gewone leden benoemd 29 Juni 1924 12		
Van deze bedankte 1		
Dus gewoon lidmaatschap aanvaard . . .	+11	
Lidmaatschap opgezegd tegen 31 Dec. 1924	—10	
Overleden	—3	
Totaal 31 December 1924	86	12
1925		
(Tot 30 April 1925)		
Gewone leden: overleden	—1	
Beschermende leden: nieuw aangemeld . .		+1
Beschermende leden: bedankt tegen 31 Dec. 1925		—1

Het wetenschappelijk werk van ons Genootschap bestond in de eerste plaats uit dat der onderlinge studie-bijeenkomsten.

De Heer Drs. M. Pinkhof sprak, 29 October 1924, over: „Natuurwetenschap en Jodendom”, de Heer Opperrabbijn J. Tal, 11 December 1924, over: „Het eerste boek van Saädja's Emoenous Wedeingous en zijn actualiteit”. De Heer Siegfried van Praag leverde, 5 Februari 1925, een beschouwing over: „Ghetto-literatuur”. De Heer Jac. Zwarts handelde, 5 Maart 1925, over: „De ondergang der middeleeuwsche Joodsche gemeente in Nederland”, en Prof. Dr. Erich Brandenburg uit München gaf, 26 Maart 1925, een voordracht met lichtbeelden over: „Archaeologische Beiträge zur Entstehung des Jüdischen Monotheismus”.

Alleen de laatste spreker — een Christen buitenlandsche geleerde — was geen lid van ons Genootschap. Met deze lezing

is dan ook de grens van het karakter dezer studie-bijeenkomst wel een weinig overschreden. Het is misschien wel dienstig even vast te leggen, dat het volstrekt niet buiten het kader van deze onderlinge studie-bijeenkomsten ligt, dat leden critiek uitoefenen op het in de vergaderingen aangehoorde, doch misschien wel, zulks buiten de vergadering te doen.

Dank zijn wij onzen Voorzitter, Rector Wagenaar, verschuldigd voor de ons Genootschap in zijn Seminarium voor deze bijeenkomsten ook dit jaar weder verleende gastvrijheid.

De sluitingstermijn voor de beantwoording van onze Prijsvraag aangaande „De Psalmen in de Joodsche liturgie”, op 1 April j.l. gesteld, is verschenen zonder dat er eenig antwoord op ingekomen is. Zou het ons en anderen een les zijn, dat, gelijk ons medelid de Heer L. D. Staal herhaaldelijk betoogd heeft, de tijd van het uitschrijven van dergelijke prijsvragen voorbij is?

Indirect steunden wij ook in bescheiden mate de Joodsche Wetenschap door overdrukjes uit „De Vrijdagavond”, van twee artikelen van ons lid den Heer E. Boekman, resp.: „De verdwijning van het Amsterdamsche Ghetto” en van „Oude en Nieuwe Jodenbuurten te Amsterdam”; van „Eene Hollandsche Interventie ten behoeve van buitenlandsche Joden (1745—'46)”, van de hand van opsteller dezes, en van den Heer I. Maarsen: „„Tongeleth””, een Joodsch Letterkundige Kring uit de XIXde eeuw”, onder onze leden te verspreiden. De verschijning van onze tweede aflevering Bijdragen en Mededeelingen zien wij eerstdaags tegemoet. Het kost anders geen geringe moeite van onze sprekers een eenigszins waardevol excerpt hunner voordrachten los te krijgen. Wij vleien ons overigens met de gedachte, dat dit deeltje, vergeleken met zijn voorganger, niet alleen in omvang belangrijk vooruitgegaan is.

Uw bestuur vervulde representatieve plichten in het delegeren van de bestuursleden de Heeren S. Seeligmann, Dr. D. M. Sluys en Uw verslaggever, naar de receptie van het Genootschap „Amstelodamum”, dat 4 Mei j.l. zijn vijf en

twintig jaar bestaan vierde. Te dier gelegenheid hield de Heer S. Seeligmann een toespraak.

Het zij Uw verslaggever vergund als een juist voor de Joodsche Wetenschap in Nederland gedenkwaardig feit te releveeren, dat ons bestuurslid Dr. J. L. Palache in dit verslagjaar als Semiticus aan de Universiteit van Amsterdam verbonden is, waardoor de eerste Nederlandsche Joodsche geleerde qua talis een academischen leerstoel bezet heeft.

Toen voor eenige jaren, (1922), de Berlijnsche Hochschule für die Wissenschaft des Judentums zijn halve-eeuw-feest vierde, schreef Ismar Elbogen in het te dier gelegenheid uitgekomen „Festschrift“ eene studie over „Ein Jahrhundert Wissenschaft des Judentums“. Deze geleerde moest daarbij tot de slotsom komen, dat in de Joodsche Wetenschap thans zooveel facetten geslepen zijn, en deze in zooveel verschillende talen bedolven en in zooveel cultuurgebieden ingegroeid is, dat, wil men haar levensmogelijkheid handhaven, men het denkbeeld eener Universiteit, en wel eener Hebreeuwsche Universiteit met kracht moet voorstaan¹⁾.

Zoo gezien, zij ook van deze plaats de stichting der Hebreeuwsche Universiteit te Jeruzalem begroet.

1) Festschrift der Hochschule, 1922, S. 142 seq.

**OVERZICHT VAN DE ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR DE JOODSCHE WETENSCHAP IN
NEDERLAND OVER 1924.**

Ontvangsten:		Uitgaven:	
a) Saldo 1923: (waaronder f 150.— reservefonds)		a) Porti.	f 12.26½
z) Kas	f 465.60½	b) Drukwerk en bureaunkosten .	- 41.60
β) Postgiro	- 67.70	c) Bijeenkomsten .	- 44.50
γ) Postspaarbank	- 458.47	d) Saldo 31 Dec.: (waaronder f 150.— reservefonds)	
b) Contributies . . .	582.05	z) Kas	- 549.20
c) Rente	- 11.76	β) Postgiro	- 67.79
		γ) Postspaarbank	- 870.23
	f 1585.58½		f 1585.58½

De Commissie van Verificatie:

(w. g.) A. B. Davids,
(w. g.) E. A. Rodrigues Pereira,
(w. g.) L. H. Sarlouis.

De Penningmeester:

(w. g.) M. Pinkhof.

JAARVERSLAG OVER 1925

van het

**GENOOTSCHAP VOOR DE JOODSCHE WETENSCHAP
IN NEDERLAND**

door den Secretaris, den Heer **Mr. Izak Prins**, uitgebracht ter Zesde Jaarlijksche Algemeene Vergadering op Zondag, 22 Tammoez 5686 (4 Juli 1926), gehouden te Amsterdam.

Gelijk door mij te doen gebruikelijk, versla ik hier de lotgevallen van ons Genootschap van Jaar- tot Jaarvergadering.

In deze vorige Algemeene Vergadering, gehouden Zondagmiddag 16 Ijar 5685 (10 Mei 1925), in de daartoe weder zoo welwillend door het Kerkbestuur afgestane Vergaderzaal der Ned. Isr. Hoofdsynagoge, alhier, besprak onze toenmalige

Voorzitter, de Heer L. Wagenaar, de, of juist gezegd, Uws Bestuurs verhouding van Joodsche Wetenschap tot Joodsche Traditie. Deze rede vond willige opname in de Joodsche Pers.

In deze vergadering gaf de Heer Mr. N. de Beneditty ons een belangwekkenden kijk in het Leven en Werken van Mr. Jonas Daniël Meyer. De Heer De Beneditty gaf ons eenige fragmenten van Joodsch geschiedkundig belang uit zijn handschrift, dat in het najaar als een monografie over dezen beroemden Nederlandsch-Israëlietischen rechtsgeleerde bij de firma H. D. Tjeenk Willink en Zoon te Haarlem zou verschijnen. Over deze uitgave straks nog iets meer.

Verder bestond ons wetenschappelijk werk, dat in ledenvergaderingen tot stand komt, uit het geleverde in de onderlinge studie-bijeenkomsten.

Onze eerste studie-bijeenkomst in het afgelopen jaar was een proefneming. Eenige heeren vonden wij bereid ieder een korte mededeeling als vrucht van zijn speciaal studieveld op een avond te brengen. En 't is ons gebleken, dat ook deze varietas delectabat. Dies sprak 26 November 1925 Dr. M. Boas over: Eenige methodische opmerkingen aangaande het spreukenonderzoek, toegelicht door eenige Latijnsche spreuken; Mr. Izak Prins over: het Nederlandsch openbare ambtsgebed: het Joodsche overheidsgebed, beide van Hollandsch-Joodsch standpunt beschouwd; en Rector L. Wagenaar over De Inwijdingspsalm.

De voordracht van den tweeden spreker is in het Letterkundig Bijblad van het Nieuw Israëlietisch Weekblad, LXI, No. 8 (Amsterdam, 15 Januari 1926) in druk verschenen.

Den 29sten December 1925 ontwikkelde de Heer E. Boekman een vijftal stellingen over: De verspreiding der Joden over Nederland in de laatste honderd jaar. De Heer S. M. Slagter analyseerde 18 Februari 1926 het trappen-rhythme in den Bijbel. De Heer Mr. Benno J. Stokvis behandelde in de bijeenkomst van 16 Maart j.l. de beteekenis der Joden in de Nederlandsche letterkunde der laatste halve eeuw. Het werkseizoen werd gesloten door Dr. D. M. Sluys, die in de Ver-

gaderzaal der Ned. Isr. Hoofdsynagoge ons de waarde der protocollen der Hoogduitsch-Joodsche Gemeente te Amsterdam onder de oogen bracht.

Eene ontworpen lezing van Prof. G. Weyl uit Berlin moest echter wegens verhindering van dezen spreker ten slotte afgelascht worden.

Als gewoonlijk stelde Rector Wagenaar ons voor de overige onderlinge studiebijeenkomsten het Seminarium welwillend ter beschikking.

Veel zorg konden wij dit jaar aan onze publicaties besteden.

Wij gaven in Juni 1925 onze Bijdragen en Mededeelingen No. II uit. Daarin verschenen niet alleen onze administratieve verslagen over de jaren 1922 en 1923 en de beknopte verslagen der lezingen en studie-bijeenkomsten tot en met 1 Mei 1924, doch ook de alom zeer gewaardeerde necrologiën van wijlen onze leden de Heeren E. Italie, A. Rodrigues Pereira, Mr. F. S. van Nierop, Dr. M. Wolff, Prof. Mr. J. Oppenheim, Mr. H. Louis Israëls en A. van Loen, opgesteld resp. door de Heeren N. Italie, I. van J. Palache, Dr. D. M. Sluys, L. Wagenaar, Dr. Mr. L. E. Visser, Mr. B. E. Asscher en J. Tal.

De waarde dezer Mededeelingen werd aanmerkelijk verhoogd door een bijdrage van den Heer L. Wagenaar over Talmudische principiën.

De 70-ste verjaardag van dezen laatsten in September 1925 was ons een gereede aanleiding tot het doen verschijnen van een derde nummer der Bijdragen, dat ook als Feestbundel L. Wagenaar uitgekomen is.

Nadat ons te elfder ure gebleken was, dat het aanvankelijk door oud-leerlingen van Rector Wagenaar geopperde plan tot het uitgeven van zulk een feestgave geen voortgang kon hebben, zijn wij te rade gegaan dit denkbeeld over te nemen en zelf uit te voeren.

In allerijl moesten medewerkers en ook geldelijke subsidies gevonden worden, doch dank de alom levende waardeering voor den Rector van het Nederlandsch-Israëlietisch Semi-

narium, slaagden wij er nog tijdig in, dit werk in passend fraaien band gebonden, ons geëerd bestuurslid op diens jubel-dag 30 September j.l. te overhandigen.

Daar was ons geheel Bestuur met alle medewerkers aan deze feestgave tegenwoordig en complimenteerde onze Voorzitter, de Heer I. Maarsen, den jubilaris namens het Genootschap.

De bijdragen in den eersten Nederlandsch-Joodschen wetenschappelijken bundel van de hand van de Heeren L. Hirschel, Dr. D. E. Cohen, I. Maarsen, A. S. Onderwijzer, Dr. J. L. Palache, Siegfried van Praag, Mr. Izak Prins, S. Seeligmann, Dr. D. M. Sluys, en J. Tal vonden in binnen- en buitenland hartelijke waardeering.

In 1926 konden wij onze leden verrassen met het eerste werk, dat ons Genootschap op zijn stempel mocht uitgeven.

Dank zij de bemoeiingen van ons bestuurslid, den Heer Seeligmann, heeft de familie van wijlen ons bestuurslid Mej. H. Poppers, de door deze nagelaten dissertatie over de Joden in Overijsel van hunne vestiging tot 1814, doen uitgeven en in onze serie Werken doen opnemen.

Den Heer Seeligmann, die dit posthume werk persklaar gemaakt heeft, past onze dubbele dank naast dien aan de familie van wijlen ons betreurd medelid.

In een ander opzicht dienden wij de Joodsche Wetenschap door onder onze leden Dr. D. M. Sluys: „Beelden uit het Leven der Hoog-Duitsch-Joodsche Gemeente te Amsterdam in het begin der 18de eeuw” (Amsterdam, 1925), een overdruk uit „De Vrijdagavond” te verspreiden, en van het vermelde werk van Mr. N. de Beneditty 25 exemplaren voor buitenlandsche bibliotheken en zusterinstellingen aan te koopen, met welke instituten wij in ruilverkeer wenschen te treden.

Met het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, alhier, hebben wij, op diens verzoek reeds zulke betrekkingen aangeknoopt.

Ons Bestuur werd ten vorige jare door een uitgever hier ter stede het voorstel gedaan een eigen wetenschappelijk periodiek uit te geven.

Hoewel begeerig het tijdschrift, bedoeld in artikel 23 vlg. der Statuten, in het leven te roepen, meende Uw Bestuur voorloopig dit plan nog niet behoorlijk te kunnen uitvoeren, en blijft het liever op ongelijke tijdstippen, wanneer, doch ook zoo vaak, de kas van den Penningmeester zulks toelaat, eene aflevering zijner Bijdragen en Mededeelingen uitgeven.

Dit jaar heeft Uw Bestuur de voorbesprekingen gevoerd tot het tot stand brengen van een Amsterdamsch-Joodsch Museum, zulks in de richting van het Zevende Hoofdstuk, dat omtrent de verzamelingen, van de Statuten. Hieromtrent hopen wij nader te kunnen berichten.

Voor deze verzamelingen ontvingen wij reeds een oud-Amsterdamschen Matze-molen van de fam. Jacobs alhier, en een Thora-Mappoh, in het jaar 1806 gegeven op naam van Eliëzer ben Tsewi Drucker, den vader o.a. van Prof. H. L. Drucker, Leiden, Mevr. W. Drucker, Amsterdam en den Heer Drucker te Londen, den stichter der Drucker-collecties in het Rijksmuseum, alhier, hier te lande welbekend. Deze Mappo is ons Genootschap door de dames freule Wichers en van Breemen als executrices-testamentaires van Mevr. Drucker geschonken.

Op verzoek van de Maatschappij tot Nut der Israëlieten in Nederland delegeerden wij de Heeren Dr. I. Mendels en S. Seeligmann in de commissie ter beoordeeling der antwoorden der door dit lichaam uitgeschreven en in overleg met ons geformuleerde prijsvraag betreffende de geschiedenis der Joden in Nederland sedert hunne Emancipatie.

In den ter beschikking gestelden prijs besloot ons Bestuur f 100.— bij te dragen.

Het Bestuur, sinds Uw laatste jaarvergadering onder voorzitterschap van den Heer I. Maarsen, heeft dus wel veel werkzaamheden moeten verrichten.

Het vergaderde in 1925 daartoe vijf malen.

De ledenlijst had het navolgende verloop:

	Gewone Leden	Beschermende leden
1925		
Totaal aantal leden 1 Januari 1925 . . .	86	12
Opnieuw opgenomen gewone leden . . .	+4	
Gewone leden benoemd 10 Mei 1925 . . .		
Van dezen bedankten —1		
Dus gewoon lidmaatschap alstoen aanvaard +3		
Lidmaatschap opgezegd per 31 Dec. 1925 . . .	—1	—1
Overleden —2		
Totaal aantal 31 December 1925	90	11
1926		
(tot 30 April 1926)		
Aangemeld —		+2
opgezegd per 31 December 1926	—1	

Tot de hier geregistreerde overleden leden behooren de Heer Opperrabbijn A. van Loen te 's-Gravenhage en Mej. H. Poppers, Winterswijk, beiden reeds vroeger door ons herdacht. Sindsdien hebben we nog het overlijden van Opperrabbijn A. Asscher Ezn., Groningen, te betreuren.

Een ongekeend bedrijvig Genootschapsjaar ligt achter ons. Dit jaar belooft stiller te worden. De stand onzer financiën legt ons wel heel pijnlijke zelfbeperking op. Doch deze alleen. Dit zij een zachte wenk aan de nog ontelbaar velen, die als Beschermende Leden in onze registers thuis behooren.

OVERZICHT VAN DE ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP VOOR DE JOODSCHE WETENSCHAP IN NEDERLAND OVER HET BOEKJAAR 1925

Ontvangsten:		Uitgaven:	
a) Saldo 1924 (waaronder f 150.— reservefonds)		a) Porti	f 66.51
α) Kas	f 549.20	b) Drukwerk en bureaunkosten	- 79.37½
β) Postgiro	67.79	c) Bijeenkomsten	- 96.10
γ) Postspaarbank.	- 870.23	d) Uitgave „Bijdragen en Mededeelingen”	
	f 1487.22	α) Deel II	f 579.98
b) Contributies	- 698.45	β) Deel III.	- 1180.62
c) Rente	- 14.60		- 1760.60
d) Giften voor Feestbundel.	- 445.50	e) Overdrukken uit tijdschriften . . .	- 176.60
e) Terugontvangen voor overdrukken	- 108.50	f) Saldo 1925 (waaronder f 150.— reservefonds)	
		α) Kas	f 284.11½
		β) Postgiro	- 106.14
		γ) Postspaarbank.	- 184.83
			- 575.08½
	<u>f 2754.27</u>		<u>f 2754.27</u>

De Commissie van Verificatie:
(w. g.) J. E. Polak Jz.
(w. g.) L. Hirschel.
(w. g.) L. Dünner.

De Penningmeester:
(w. g.) Dr. M. Pinkhof.

JAARVERSLAG OVER 1926
van het
GENOOTSCHAP VAN DE JOODSCHE WETENSCHAP
IN NEDERLAND

door den Secretaris, den Heer Mr. Izak Prins, uitgebracht ter Zevende Jaarlijksche Algemeene Vergadering op Zondag, 12 Siwan 5687 (12 Juni 1927), gehouden te Amsterdam.

Ter opening der Zesde Jaarvergadering, 5 Juli 1926 gehouden, heeft onze Voorzitter, de Heer I. Maarsen, eene beschouwing geleverd over een eeuw Joodsche Wetenschap in Nederland. Deze rede werd in haar geheel opgenomen in het Nieuw Israëlietisch Weekblad van 9 Juli '26, blz. 10.

In deze Vergadering hield Prof. Dr. D. Cohen eene rede over den Maccabeeënopstand en de reactie tegen het Hellenisme.

Ter onderlinge studiebijeenkomst van 8 November '26 was Prof. Dr. Israël Davidson uit New-York onze gast. Deze heeft daar toen over de nieuwe poëtische Geniza-fragmenten gesproken. De Heer S. Seeligmann leverde onder den titel Bibliografie en Historie 23 December '26 eene bijdrage tot de geschiedenis der eerste Sephardie in Amsterdam. Het 300-jarig bestaan op 1 Januari 1927 van het eerste te Amsterdam in het Hebreeuwsch gedrukt boek was hier de aanleiding voor. De eerste tentoonstelling van Uwe Genootschapscommissie in het Waaggebouw te Amsterdam heeft de voordracht van 25 Januari 1927 van Dr. D. E. Cohen over de vroegere Amsterdamsche doctoren in het leven geroepen. 22 Februari '27 trad Dr. J. Presser bij ons op ter bespreking der Joodsche figuren in het werk van Anatole France. In onze tweede mededeelingenavond, gehouden 29 Maart '27, waren het onze leden Dr. M. Pinkhof, D. S. van Zuiden en J. S. da Silva Rosa, die achtereenvolgens het woord gevoerd hebben over een merkwaardig voorbeeld van vroegere taalvergelijking; over een

ban, op last van Schepenen van Amsterdam uit te spreken; en over bezoeken van Gacham Azulay aan Nederland in de tweede helft der 18e eeuw. 27 April '27 behandelde Rector L. Wagenaar het Aposteldecreet en de ritueele slachtmethode.

Hoe leerzaam al deze voordrachten op zichzelf ook waren, het karakter van „onderlinge studiebijeenkomsten” dragen deze avonden nog steeds niet.

De lezingen der Heeren Seeligmann en Da Silva Rosa zijn bereids in druk verschenen. Den leden zonden wij een overdruk toe van E. Boekman's artikel in de „Vrijdagavond” 1926, over de verspreiding der Joden over Nederland. Dit bevat den inhoud der lezing door dit ons lid in de studiebijeenkomst van 29 December '25 gehouden.

Dank zij bijzondere overeenkomsten met den uitgever zijn belangstellende leden in de gelegenheid gesteld, Prins: „Vestiging der Marranen”; Seeligmann: „Bibliografie en Historie”, en Da Silva Rosa: „Geschiedenis der Portugeesche Joden te Amsterdam”, tegen verminderde prijzen te bekomen.

Naar aanleiding van een verzoek, ter jongste Algemeene Vergadering gedaan, heeft Uw Bestuur zich tot de Permanente Commissie tot de Algemeene Zaken van het Ned. Israëlietisch Kerkgenootschap gewend ter aanbeveling eener doeltreffende uitvoering van hare Archiefverordening.

Tot ons leedwezen vernamen wij, dat bij de Maatschappij tot steun der Israëlieten in Nederland geen antwoord is ingekomen op de door haar met een subsidie onzerzijds uitgeschreven prijsvraag over de geschiedenis der Joden in Nederland sedert onze Emancipatie.

Ons Bestuur was door den Joodschen Vrouwenraad alhier uitgenoodigd de door dezen van 14 tot 18 November '26 belegde Conferentie over de geestelijke stroomingen in het hedendaagsche Jodendom bij te wonen, alsmede door de Commissie der Tentoonstelling van producten der drukkerij van Menassel ben Israël tot bijwoning der openingsplechtigheid op 2 Januari '27. Slechts van de laatste uitnoodiging heeft Uw Bestuur gebruik kunnen maken.

Onze boekenverzameling werd dit jaar weer verrijkt door boeken en periodieken van de met ons in ruilverkeer staande wetenschappelijke instellingen. De Heer Joseph Gompers alhier schonk ons een overdruk van zijn studie over den Jood in de Nederlandsche volkstaal.

Voor onze geschiedkundige verzamelingen ontvingen wij van de Heeren M. A. van der Kar, B. Spanjaard en Benjamin Prins, alhier, geschenken. Van den eersten, twee 18de eeuwse Amsterdamsche Kesoebous; de tweede schonk ons een Delftschen tegel, een Besnijdenis voorstellend; de laatste gaf ons zijn schilderijtje, waarop hij de herinnering aan het oud Amsterdamsch-Joodsche straattypen *Nakijk-Nokik*, de 100.000 vastgelegd heeft.

Het Genootschap is sedert de opening van het Amsterdamsch Historisch Museum in het voormalige Waagegebouw aan de Nieuwmarkt daarin de beschikking over een torenkamer door de Gemeente verleend. Bij de opening op 2 November '26 kwam de daartoe door Uw Bestuur in het leven geroepen Museumcommissie uit met eene tentoonstelling op het gebied van Amsterdamsch-Joodsche artsen en besnijders; en in Maart j.l. met eene van voorwerpen voor het Joodsche feestjaar. Voor elk daarvan stelde de Commissie een catalogus samen. Deze Commissie bestaat uit de Bestuursgedelegeerden de Heeren Prins, Seeligmann en Sluys, alsmede Mej. M. B. Bottenheim en de Heeren Dr. D. E. Cohen, A. J. J. Ph. Haas, J. M. Lob, A. J. Mendes da Costa, Henri Polak en E. Vita Israël.

Alles bij elkaar genomen heeft Uw verslaggever ten vorige jare wel juist gezien, toen hij een stiller Genootschapsjaar, dan '25 een geweest is, profeteerde.

In '26 heeft Uw Bestuur drie maal vergaderd.

De Ledenlijst had het navolgende verloop:

	Gewone Leden	Bescher- mende Leden
1926		
Totaal aantal leden 1 Januari 1926	91	11
Gewone leden benoemd 4 Juli 1926	+3	—
Beschermede leden verworven	—	+6
Overleden	—3	—
Bedankt	—2	—
Totaal aantal leden 31 December 1926	89	17
1927		
(Tot 1 Juni 1927)		
Beschermede leden verworven	—	+2
Bedankt per 31 December 1927	—2	—

Het zijn de Heeren A. Asscher Ezn., Groningen; A. B. Davids en I. v. J. Palache, Amsterdam, die ons door den dood ontvallen zijn.

Een heugelijk verschijnsel is het, dat de lijst onzer beschermede leden zich uitbreidt. Op dit gebied is nog veel te doen en veel te bereiken.

Dit jaar zijn de namen van hen, wie ons Genootschap tot bijzonderen dank verplicht is, te vele geworden, dan dat wij ze hier elk in het bijzonder vermelden kunnen.

Toch past allen, die ons hunne zalen voor tentoonstelling of vergadering beschikbaar stelden, die onze exposities door het in bruikleen verstrekken der voorwerpen deden slagen; die onze verzamelingen verrijkten; die het wetenschappelijk werk leverden; dezen allen een hartelijk woord van dank.

Ik eindig dit verslag met den wensch, dat het achtste Genootschapsjaar weer zulk een groote schaar van wetenschapsvrienden alsmede een gestagen vooruitgang der Joodsche Wetenschap in Nederland te boeken moge krijgen.

Zoo zij het!

JAARVERSLAG OVER 1927

van het

**GENOOTSCHAP VOOR DE JOODSCHE WETENSCHAP
IN NEDERLAND**

door den Secretaris, den Heer **Mr. J. E. Hillesum**, uitgebracht ter achtste Jaarlijksche Algemeene Vergadering op Zondag 15 Siwan 5688, 3 Juni 1928, gehouden te Amsterdam.

Behalve tot de op 12 Juni 1927 gehouden jaarvergadering werden de leden van het Genootschap voor de Joodsche Wetenschap in Nederland opgeroepen tot een buitengewone algemeene vergadering op 18 September 1927, zulks voor de verkiezing van een bestuurslid wegens het bedanken van den Heer S. Seeligmann, den initiator en eersten voorzitter van het Genootschap. In de op 24 April 1919 gehouden oprichtingsvergadering heeft de heer Seeligmann een uiteenzetting gegeven van de herhaalde pogingen, die in vroegere jaren tevergeefs waren aangewend om tot de stichting van een Joodsch-wetenschappelijk centrum in ons land te komen, alsmede van de moeilijkheden, die overwonnen moesten worden, alvorens het streven succes had. Den heer Seeligmann zij hier hulde gebracht niet alleen voor zijn initiatief, maar ook voor zijn leiding en zijn velerlei bemoeiingen, die aan het werk van het Genootschap richting hebben gegeven. In de vacature werd voorzien door de benoeming van Mr. J. E. Hillesum, wien door het Bestuur het secretariaat werd opgedragen.

De vroegere secretaris, Mr. Izak Prins, had zich bij zijn periodieke aftreding in de gemelde jaarvergadering niet herkiesbaar gesteld, evenmin als de heer Dr. I. Mendels. Beide heeren behoorden tot de oprichters van het Genootschap, dat veel aan hun activiteit heeft te danken. Vooral het werk van Mr. Prins, die van de oprichting af tot zijn aftreding toe als secretaris gefungeerd heeft, kan niet genoeg gewaardeerd worden en heeft aanspraak op onze groote erkentelijkheid.

OVERZICHT VAN DE ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP VOOR DE JOODSCHE WETENSCHAP IN NEDERLAND OVER HET BOEKJAAR 1926

Ontvangsten:

a) Saldo 1925 (waaronder f 150.— reservefonds)	
α) Kas	f 284.11 ¹ / ₂
β) Postgiro	- 106.14
γ) Postspaarbank.	- 184.83
	f 575.08 ¹ / ₂
b) Contributies	- 813.72
c) Rente	- 21.79
	f 1410.59 ¹ / ₂

Uitgaven:

a) Porti	f 41.63
b) Drukwerk en bureaunkosten	- 47.25
c) Bijeenkomsten	- 78.30
d) Uitgave „Bijdragen en Mededeelingen” (Deel III)	- 70.—
e) Overdrukken uit tijdschriften	- 37.60
f) Verzekering Historisch Museum	- 13.46
g) Subsidie voor publicaties	
α) Publicatie Mr. de Beneditty	f 53.45
β) Dissertatie wijlen Mej. Poppers	- 46.60
	- 100.05
h) Saldo 1926 (waar onder f 150.— reservefonds)	
α) Kas	f 111.94 ¹ / ₂
β) Postgiro	- 703.74
γ) Postspaarbank.	- 206.62
	- 1022.30 ¹ / ₂
	f 1410.59 ¹ / ₂

De Commissie van Verificatie:
(w.g.) W. Birnbaum,
(w.g.) N. Boekdrukker,
(w.g.) Mr. J. E. Hillesum.

De Penningmeester:
(w.g.) Dr. M. Pinkhof.

In zijn plaats werd benoemd Dr. D. E. Cohen, in die van Dr. Mendels, Prof. Dr. D. Cohen.

Het Bestuur in zijn nieuwe samenstelling bracht geen verandering in de werkwijze van het Genootschap en organiseerde ook in het verslagjaar bijeenkomsten voor leden en introducés, waarin wetenschappelijke onderwerpen behandeld werden. Als regel vonden die bijeenkomsten plaats in het Ned. Isr. Seminarium, tweemaal, toen voordrachten met lichtbeelden gehouden werden, in het Botanisch laboratorium. Een woord van dank zij hier gericht tot de verschillende autoriteiten voor de welwillendheid, waarmede deze lokaliteiten ter onzer beschikking zijn gesteld, alsook tot de Kerkbesturen der Ned. Isr. Hoofdsynagoge en der Port. Isr. Gemeente, in wier vergaderzalen algemeene vergaderingen plaats vonden.

Achtereenvolgens werden voordrachten gehouden door de heeren J. D. Oppenheim uit Rehovoth over „De Joodsche bevolking van Palestina en het vraagstuk van het Joodsche ras”; Mr. Izak Prins over: „Huig de Groot's Jodenreglement”; Jac. Zwarts in twee voordrachten over: „De eerste rabbijnen en synagogen van Amsterdam naar archivalische bronnen”; Prof. Dr. E. Brandenburg uit Weimar over: „Der universell-monotheistische Gedanke des Mose und sein Verhältnis zur Volksreligion der Kanaäniter” en L. D. Staal over: „Het tendentieuze element in de Bijbelsche literatuur”, terwijl in de jaarvergadering de aftredende voorzitter, de heer I. Maarsen van 's-Gravenhage het woord heeft gevoerd over: „De psalmen in onze liturgie”.

In deze vergadering droeg de heer Maarsen het presidium over aan Prof. Dr. J. L. Palache. Aan de voortreffelijke wijze, waarop Opperrabbin Maarsen tijdens zijn tweejarig voorzitterschap het Genootschap geleid heeft, bewaart het Bestuur een aangename herinnering. Er werd in de vergadering medegedeeld dat, als nieuwe leden werden benoemd de heeren Mr. C. B. van Baren ('s-Gravenhage), F. Bernstein (Rotterdam), Mr. A. C. Josephus Jitta ('s-Gravenhage), Dr. H. Knorringa, Mr. Max Meijer, Dr. J. Pinkhof, E. H.

Vas Nunes, allen te Amsterdam en Mr. J. Weyl te 's-Gravenhage.

Het Genootschap telt thans met inbegrip van de nieuwe leden, die in 1928 zijn benoemd, 105 gewone en 17 beschermende leden.

De uiterst correcte wijze, waarop onze penningmeester, Dr. M. Pinkhof, voortgaat het administratieve beheer te voeren zij hier met dankbaarheid vermeld; een dankbaarheid, die zich ook uitstrekt tot wat hij als tijdelijk secretaris na het aftreden van Mr. Prins tot het optreden van den nieuwen secretaris in het belang van het Genootschap heeft verricht. Zoowel Dr. Pinkhof als Mr. J. Hamburger A.Dz. te Utrecht, die als bestuursleden aan de beurt van aftreden waren, zagen hun mandaat hernieuwd.

Aan onze leden werden toegezonden overdrukken resp. uit het „Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde” van de door Dr. D. E. Cohen in ons Genootschap gehouden rede over: „De vroegere Amsterdamsche Joodsche doctoren” en van een opstel van den heer Jac. Zwarts in het Jaarboekje van het oudheidkundig genootschap „Niftarlake” over: „De oudste synagoge van de Vechtstreek”.

De Amsterdamsche Afdeeling van den Ned. Zionistenbond noodigde onze leden uit tot bijwoning van een lezing van Prof. S. Perles uit Königsbergen, die sprak over: „Von jüdischem Geistesleben in heutigen Palestina”. Als contra-beleefdheid noodigden wij de leden der genoemde Afdeeling uit bij de lezing van Prof. Brandenburg.

Het Bestuur ontving een uitnoodiging tot bijwoning van de feestvergadering ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Gesellschaft zur Forderung der Wissenschaft des Judentums te Berlijn, op 16 November 1927, welke uitnoodiging met een brief van gelukwensch werd beantwoord. Bij de openbare les op 3 December j.l. van Mr. Dr. J. A. van Praag, privaat-docent aan de Universiteit te Amsterdam in de Spaansche taal en letterkunde, was het Bestuur vertegenwoordigd door de hoogleraren Cohen en Palache.

Als zijn gedelegeerden in de Museum-commissie wees het Bestuur uit zijn midden aan de h.h. Dr. D. E. Cohen en Dr. D. M. Sluys. De commissie bestaat thans uit de heeren Dr. D. E. Cohen, voorzitter; Menno Hertzberger, secretaris, E. Vita Israel en mej. M. Bottenheim, vormende het dagelijksch bestuur; alsmede de heeren A. J. J. Ph. Haas, J. M. Lob, A. J. Mendes da Costa, Henri Polak, J. S. da Silva Rosa en Dr. D. M. Sluys. In haar verslag vermeldt de commissie, dat haar werkzaamheden in het afgelopen jaar bestonden uit het inrichten van twee tentoonstellingen in het Waaggebouw, waarvan de eerste, die gehouden werd van November 1927—Mei 1928, gewijd was aan „Voorwerpen voor den Sabbath” en de tweede, die eerstdaags geopend zal worden, een beeld wil geven van de geschiedenis der Joden in „Den Franschen tijd”. Als geschenken werden aangeboden: 1e. een miniatuur geweer uit den Napoleontischen tijd; 2e. een koperen Menora, geschonken door den heer E. Aarons; 3e. een sabbathstoof, geschonken door den heer W. Birnbaum en 4e. lantaarnplaatjes, betrekking hebbende op het Joodsche leven, geschonken door den heer Menno Hertzberger. Aan de schenkers is de dank der commissie gebracht. De commissie stelt zich voor onder de auspiciën van het Genootschap een zelfstandige Vereeniging te stichten, die tot doel heeft het tot stand brengen van een Joodsch Historisch Museum, waarin voorwerpen, die op Joden en Jodendom in historisch, religieus en cultureel opzicht betrekking hebben, zullen worden bijeengebracht. De eerste stappen dienaangaande zijn reeds gedaan — zoo besluit de commissie haar verslag — en wij hopen deze zelfstandige vereeniging in het komende jaar tot stand te brengen.

Tot zoover het verslag der Museum-commissie, aan wier werkzaamheid wij gaarne hulde brengen, speciaal aan den actieven voorzitter, Dr. Cohen. Het Bestuur heeft bereids een voorstel ontworpen om in het reglement van het Genootschap zoodanige bepalingen op te nemen, waardoor de oprichting van een Joodsch Historisch Museum onder de

auspiciën van het Genootschap mogelijk gemaakt wordt.

Het Bestuur is doende met de voorbereiding van een nieuwe publicatie der „Bijdragen en Mededeelingen”. De bestuursleden Prof. Cohen en I. Maarsen houden zich in het bijzonder met deze voorbereiding onledig en wij hopen de verschijning eerlang tegemoet te kunnen zien.

Zoo werkt het Bestuur op den vroeger ingeslagen weg voort, in het loopende tweejarig tijdperk onder de uitmuntende leiding van Prof. Dr. J. L. Palache, aan de taak van het Genootschap: de bevordering van de beoefening van de Joodsche wetenschap in Nederland.

**BEKNOPTTE VERSLAGEN VAN IN HET GENOOTSCHAP
VOOR DE JOODSCHE WETENSCHAP IN NEDERLAND
GEHOUDEN VOORDRACHTEN**

De hier volgende resumé's van gehouden voordrachten zijn ontleend aan de verzameling - **H. I. Coppenhagen**. Niet opgenomen zijn de voordrachten, die reeds in druk zijn verschenen.

NATUURWETENSCHAP EN JODENDOM

Lezing door den heer **Dr. M. Pinkhof**,
op 30 October 1924 gehouden

De aanleiding tot het behandelen van dit onderwerp lag in het verschijnen van artikelen, waarin getracht werd het bijbelsche scheppingsverhaal met de resultaten der moderne wetenschap in overeenstemming te brengen. Spr. wilde echter niet den nadruk leggen op dit bijzondere geval, doch in het algemeen de tegenstelling „wetenschap—geloof” bespreken.

Volgens spr. is er eigenlijk van een conflict tusschen *de* wetenschap en *het* geloof geen sprake, doch gaat het om conflicten in de individuen, tusschen wat zij ieder meenen te gelooven en wat zij meenen te weten met betrekking tot een bepaald denk-object. Dit heeft tengevolge, dat de individuele conflicten onderling zeer kunnen verschillen. Slechts ongeveer „gelijkgestemden” kunnen elkander bij de oplossing der bezwaren helpen. De dogmatici der godsdiensten, die, zooals spr. het uitdrukte, door het voorschrijven van hetgeen geloofd moet worden, hun medemenschen een model-conflict, annex oplossing aanbieden, stooten degenen, wier persoonlijk conflict geheel anders gericht is, af. Hierin ligt een der oorzaken van de groote uitbreiding, die de godsdienstloosheid verkregen heeft.

Spr. gaat nu na, op welke wijze bij een willekeurig persoon het geloof en het weten ontstaan. Het geloof wordt geërd en wanneer het weten voldoende toegenomen is, zal de ge-

**OVERZICHT VAN DE ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP VOOR DE
JOODSCHE WETENSCHAP IN NEDERLAND OVER HET BOEKJAAR 1927**

Ontvangsten:		Uitgaven:	
a) Saldo 1926		a) Porti	/ 25.35
(waar onder f 150.— reservefonds):		b) Drukwerk	- 74.50
a) Kas	/ 111.94½	c) Bureaunkosten	- 14.36½
β) Postgiro	- 703.74	d) Bijeenkomsten	- 143.35
γ) Postspaarb.	- 206.62	e) Goedkoope beschikbaar- stelling boeken	- 37.15
b) Contributies	- 736.07	f) Bijdrage Joden-Savannah Suriname	- 25.—
c) Rente	- 5.43	g) Bijdr. Jeschurun	- 19.45
	/ 1022.30½	h) Museumcommissie	
	- 736.07	a) Assuranties	/ 87.68
	- 5.43	β) Porti	- 4.17
			- 91.85
		i) Saldo 1927	
		(waar onder f 150.— reservefonds):	
		α) Postgiro	/ 1120.74
		β) Postspaarb.	- 212.05
			- 1332.79
	<u>f 1763.80½</u>		<u>f 1763.80½</u>

De Commissie van Verificatie:
(w. g.) G. de Lange,
(w. g.) I. van Esso Bzn.,
(w. g.) Siegfried van Praag.

De Penningmeester:
(w. g.) Dr. M. Pinkhof.

vormde voorstelling zijn opgebouwd uit geloofs- en wetens-
elementen. Het natuurlijke streven is nu het aandeel van het
weten (begrijpen) te vergrooten ten koste van dat van het
geloof. Even natuurlijk is de aarzeling een gelooven omtrent
iets te vervangen door een weten, dat er niet geheel mee over-
eenstemt. Deze aarzeling is de rem, die in deze tot conscien-
tieuse voorzichtigheid aanmaant. Volgens spr. is het diame-
trale in de tegenstelling tusschen de leer van Häckel en de
kern van het overgeleverde geloof de oorzaak geweest, dat de
volgende generatie zich opmaakte om de fouten van genoem-
de leer op te sporen. Spr. ziet dan ook in die kern van het eens
geopenbaarde geloof een richtsnoer, der menschheid bij het
zoeken naar de waarheid gegeven. Anderzijds moet de be-
teekenis van het weten niet worden onderschat. Men heeft
bijv. in de astronomie een wetenschap, die voorspellingen doet
en wier voorspellingen uitkomen. Wanneer het nu niet moge-
lijk is, omtrent een denkobject een voorstelling te vormen,
waarin naast het astronomische weten bepaalde détails van
het geloof voorkomen, dan zal het conflict alleen kunnen
worden opgelost door die geloofsdétails te doen wijken. Spr.
stelt zich dus voor, dat het geloof van ieder individu steeds
zal bestaan uit een *kern*, die voor velen gelijk is en een *om-
raming*, die is gemodelleerd om te passen bij het persoonlijke
weten. Het niet onderscheiden van deze twee deelen van het
geloof, is bij twee groepen van personen de oorzaak, dat zij
het Godsgeloof aan terrein doen verliezen. Ten eerste bij
degenen, die bij het verwerpen van détails uit de omraming
de kern mede verwerpen. Ten tweede bij de dogmatici, die
door het weren van werkelijk weten, het gebied van het ge-
looven kunstmatig uitgebreid houden. Zij brengen het na-
tuurlijke gelooven bij de meer wetenden in discrediet. Spr.
lichtte zijn betoog met voorbeelden toe, ook in verband met
het scheppingsverhaal.

**DE INVLOED VAN DEN OOSTERSCHEN JOODSCHEN
WIJSGEER SAADJA (892—942) OP DEN
HUIDIGEN TIJD**

Lezing door den heer **J. Tal** (Utrecht),
op 11 December 1924 gehouden

Spr. geeft een soort critische behandeling van de eerste
helft van het eerste boek van Saädja's „Emoenous Wedein-
gous”, dat de schepping behandelt. Spr. beschouwt Saädja's
inleidingswoorden, die zeggen, dat we er bij de schepping niet
bij geweest zijn en we dus niet met zintuigelijke waarneming,
maar alleen met het verstand te werk kunnen gaan; en gaat
na wat hiervan nog actueel is en wat de consequenties er-
van zijn.

Vervolgens behandelt spr. de vier door Saädja gegeven be-
wijzen voor de schepping: 1e. dat van de eindigheid van het
universum; 2e. dat van de samengesteldheid van het univer-
sum en de dingen; 3e. dat van de accidenteele eigenschappen
en 4e. dat van den oneindigen tijd van een eeuwige wereld.
Het 2e. en 3e. bewijs wijst spr. af. Bij het 4e. wijst spr. op
de tegenstelling Saädja-Maimonides, waarbij spr. het stand-
punt van Saädja aanvaardt.

Dan behandelt spr. wat Saädja daarna zegt van de quaestie
of de wereld zich zelve zou geschapen hebben. Voorts de
bespreking die daarop volgt of de schepping mogelijk is uit
een eeuwige oermaterie; waarbij spr. formeel het eerste en
essentiëel de volgende vier tegenargumenten van Saädja
hiertegen afwijst.

DE ONDERGANG DER MIDDELEEUWSCHE JOODSCHE GEMEENTEN IN NEDERLAND

Lezing door den heer **Jac. Zwarts** (Utrecht),
op 6 Maart 1925 gehouden

Spr. wees er in den aanvang op, dat men dank zij de werken van wijlen Prof. Paul Fredericq, Moll, Muller, Meinsma en nu van Joh. Rohl uitvoerig over de ontzettende 14de eeuw-
sche pestepidemie is ingelicht. Over de daaraan gepaard
gaande Jodenvervolgingen lichten ons ook in voor de Neder-
landen de Duitsche Joodsche necrologiën, door Dr. Jellinck
en Salfeld uitgegeven. Uit middeleeuwsche kroniekhandschri-
ften en de charters van de 14de eeuw-
sche Joodsche bankiers uit het Utrechtsche Domarchief heeft spreker getracht dit
materiaal aan te vullen.

Spr. geeft nu achtereenvolgens een overzicht van het woe-
den van den zwarten dood door Europa en deze gewesten en
van het optreden der „Cruusbroeders”, de geeselsonniken,
die de Jodenvervolgingen veroorzaakt hebben. Als oorzaak
dier vervolgingen noemde spr. de machteloze woede over het
ontzettend lijden, gevoegd bij den jodenhaat waarin het volk
was opgegroeid, waarbij het motief van bronnenvergiftiging
opgang deed. Ook het geringe aantal joden, dat aan de ziekte
stierf, verbitterde. Het verbod van het gebruik van varkens-
vleesch (waarin toen een melaatschheid heerschte) en de
ritueele reinheidswetten waren daar de oorzaak van. Spr. legt
er den nadruk op, dat eerst later uitsluitend het roofmotief
op den voorgrond trad, waarbij men den Joden hun pand-
brieven afnam en zoo uit menige financieele ongelegenheid
geraakten. Vervolgens werden de jodenvervolgingen in het
algemeen behandeld, waarbij het Joodsche Duitschland zoowat
uitgemoord werd, om vervolgens tot de Zuidelijke Neder-
landen te komen.

Hier kwamen de vervolgingen via Luxemburg en den Elzas
het land binnen. De gemeenten Hasselt en Sint Truiden waren

er het eerst het slachtoffer van. In ons Limburg moesten de
gemeenten Susteren en Sittard het ontgelden. In het kasteel
Borne bij laatstgenoemde gelegen, vonden 110 joden den
dood, en in Brussel, Leuven, Mechelen, Antwerpen (Ant-
dorpen) en geheel Brabant waren de Joodsche gemeenten uit-
gemoord. Ook ons Zeeland werd vermeld, waar de geesel-
broeders in Sluis huis hielden, evenals het gewest Holland. Ook
meester Claisgoetensone tot Haemstede en het vervolg op
de Hollandsche Kroniek, het Goudsch kroniekje en de Wereld-
kroniek van Beieren melden „soo slach men die joden overal”.
In Utrecht moest de Joodsche gemeente het evenzeer ontgel-
den, waar de Joden overal doodgeslagen werden, zooals ook
Johan de Beka vermeldt. Spr. wijst er vervolgens op, dat de
bul van Paus Clemens VI „Inter sollicitudines” speciaal voor
deze gewesten verzacht is. Een onderzoek in de Vaticaansche
archieven, voor spr. ingesteld door mgr. Heusen en den
prefect mgr. Mercati, bleven evenwel zonder resultaat.

In Gelderland, waar de meeste Joden woonden, noemt spr.
Nijmegen en 's-Heerenberg, Arnhem, Zutphen, Deventer,
Zwolle en Kampen, waarbij spr. aantoonde dat Salfeld de
Hebreeuwsche namen van Nijmegen, 's-Heerenberg en Kam-
pen verkeerdelijk uitlegt.

Na uitvoerig over deze gemeenten te hebben uitgewijd en
den roof aan de Joden van Twenthe te hebben behandeld
komt spr. ten slotte tot de Utrechtsche Domcharters. Dit ge-
zelschap Joodsche bankiers bestond uit Godschalk van
Reklinghausen en diens dochter Hanna Godschalk van
Werden, Mozes van Keulen en Leon van Munster. De charters
loopen van 1332 tot 1349. Uitvoerig ging spr. na het toenemen
van den bloei dier geldtransacties met meestal Sallandsche
edelen, welke bloei in het rampjaar 1349 het hoogtepunt be-
reikte. Op 3 Juli leende het hoofd Godschalk van Rekling-
hausen voor het laatst aan een Schepen van Zwolle, welke
Joodsche gemeente eind Augustus is afgemaakt. Zij blijken
uit Zwolle te zijn gevlucht en de geeselsonniken in den arm
te zijn geloopt, die onder den naam van Sint Maartenslieden

het land van Vollenhoven van den Utrechtschen bisschop in pacht hadden. Zij hebben de Joden afgemaakt, en met hun pandbrieven den bisschop betaald en zoo zijn deze charters naar Utrecht verhuisd.

Weldra kwamen de Joden weder uit Keulen, de Rijnstreek en Westfalen ons land binnen en stichtten er weder nieuwe gemeenten. De herinnering aan deze oudste Joodsche gemeenten van ons land behielden nog de 18de eeuwsche afschriften der „Memorbücher” en het herdenkingsgebed, dat in de Synagogen te bestemder tijd nog wordt voorgedragen.

De Joden hebben door hun middeleeuwsche treurdichters troost gevonden en spr. citeert tenslotte het woord van een „Selicha” van Fulda, waaruit zij kracht en moed putten bij hun intrede in de nieuwe samenleving.

ARCHAEOLOGISCHE BEITRÄGE ZUR ENTSTEHUNG DES JÜDISCHEN MONOTHEÏSMUS

Lezing door den heer **Prof. Dr. Erich Brandenburg**,
(München), op 27 Maart 1925 gehouden

Spr. vertelde van zijn onderzoekingen op het gebied der rotsarchitectuur. Hij stelde de waarde ervan in het licht door aan te toonen dat deze rotsen zelf, in tegenstelling met alle andere bouwwerken, niet aan de invloeden van de elementen onderhevig zijn. Na langdurige onderzoekingen in Klein-Azië, de bakermat dezer rotsarchitectuur, heeft hij ook in Macedonië, Etrurië, Noord-Afrika en Syrië gewerkt, om eindelijk in Palestina in de omgeving van Jeruzalem te belanden. Hij vond daar een groot aantal grotten die als heiligdommen hebben gediend, rotsaltaren, offerkuilen, nissen en andere in de rotsen zelf gemaakte bouwwerken.

In 1913, vóór den oorlog dus, was spr. deze onderzoekingen bij Jeruzalem begonnen. Eerst in den winter 1923—1924

werd hij door de Jewish Exploration Society in de gelegenheid gesteld ze voort te zetten. Hij kon daarbij het ontstaan, de voortontwikkeling en het buiten gebruik komen van de Joodsche familiegraven in de rotsen uitgehakt, vaststellen. Ze hadden zich uit de Kanaänitische heiligdomsgrot ca. 1300 v. d. g. j. onder Egyptischen invloed ontwikkeld, tusschen 1000—700, hun hoogste punt bereikt en waren daarna weer in verval gekomen. In vroeg-Byzantijnschen tijd kwam er weer een herleven van deze typen.

Maar vooral bewees volgens spr. het groote aantal dezer niet-Joodsche heiligdommen in de nabijheid van Jeruzalem den sterken strijd, dien de onder het volk nog levende heidensche gewoonten te voeren hadden tegen de monotheïstische godsopvatting, zooals deze telkens door de profeten het volk voor oogen wordt gehouden. Deze mannen moesten deze te hooge denkbeelden voor de groote massa telkens en telkens verdedigen.

Spr. staat juist door zijn onderzoekingen op het standpunt, dat niet, zooals de Pan-Babylonisten meenen, het Joodsche monotheïsme aan Babylonië ontleend is, maar een zuiver Joodsche gedachtenwereld is, op Joodschen bodem ontstaan.

Deze onderzoekingen, in het oudste verleden van het land in zijn rotsen bewaard, zijn niet alleen van belang voor de geleerden op dit gebied der Archaeologie, maar voor ieder, die in het ontstaan der cultuur, ook van onzen tijd, belangstelt.

„DE INWIJDINGSPSALM” (PSALM 30)

Mededeeling van den heer **L. Wagenaar** in de studie-
bijeenkomst van 26 November 1925

Spr. wijst op de bevreemdende afwijking, die bij vele psalmen de opschriften van den eigenlijken inhoud vertoonen. Waar nu juist bij Psalm 30 deze moeilijkheid zoo bijzonder

groot is, acht hij een proeve van oplossing bij dezen psalm zeker de moeite waardig. Spr. wijst nu op het ontzaggelijk vele door Koning David gedaan, om voor den bouw van het heiligdom te Jeruzalem, dien hij niet mocht voltooiën, althans alles in alle bijzonderheden voor te bereiden. Zoo hoort hij ook in zijn poëtische verbeelding den zang, die zijn volk, sprekende op bekende wijze als gemeenschap in het enkelvoud, op den dag der inwijding zoude aanheffen. Wat wonder nu, dat hij zich voor oogen stelt de opheffing uit de diepe ellende, die een drie-daagsche sterfte in breede lagen der bevolking aangericht heeft en ter zoening waarvan, hij de schuur gekocht had, waarop nu het heiligdom verrees en de zedige vreugde, waarin nu alles zoo glansrijk straalde.

Ingaande op de verzen van den Psalm toont spr. nog hoe verschillende uitdrukkingen, uit dit oogpunt beschouwd, een natuurlijken zin verkrijgen. Er is dus in dezen Psalm zeker sprake van genezing en opheffing uit een doodelijke ziekte, maar niet bij een persoon, maar bij de geheele Joodsche bevolking, zich zoo schitterend uitende in de vreugde en glans van den inwijdingsdag.

De heer **Dr. M. Boas** deed een mededeeling over:

**EENIGE METHODISCHE OPMERKINGEN AANGAANDE
HET SPREUKENONDERZOEK, TOEGELICHT DOOR
EENIGE LATIJNSCHE SPREUKEN**

Spr. merkt op, dat ook de Joodsche wetenschap zich niet aan het historisch spreukenonderzoek zal kunnen onttrekken, nu twee jaar geleden uit een hieratische papyrus een Egyptische bron voor eenige spreuken van Salomo is aan het licht gekomen. Welke methode bij het spreukenonderzoek te volgen is en aan welke gevaren de onderzoeker bloot staat, die niet de historische methode volgt, toont spr. aan in verband met

eenige Latijnsche spreuken, vooreerst die, waarop ons spreekwoord „Stille wateren hebben diepe gronden” teruggaat. De Latijnsche tekst, een zgn. Catospreuk uit de 3e eeuw na Chr., heeft een tekstvariant reeds in de oudste handschriften, die juist het vitale gedeelte aantast, en daarnaast een vormvariant, die reeds bij een minstens 150 jaar ouderen auteur (Curtius), die haar bovendien voor Oostersche wijsheid uit geeft, voorkomt.

Nu kan met de stukken in de hand worden aangetoond, dat de tekst-variant het overblijfsel is van een randglosse, die den oorspronkelijken tekst heeft verdrongen, en op grond van parallelplaatsen, dat de zoogenaamde Oostersche oorsprong van den vormvariant rhetorische inkleeding is; uit het verband kan worden afgeleid, dat de zin van den vormvariant eveneens rhetorische omwerking van het type is, dat in den chronologischen jongeren tekst bewaard is. De eigenlijke oorsprong is Grieksch. Het uitgangspunt vormt een plaats in de Medea van Euripides. De weg, dien de spreuk daarna in de paroemiographische literatuur aflegde, is bij gebrek aan gegevens slechts te gissen (Menander en spreukenverzamelingen). Maar door een parallel te trekken met een andere spreuk, waarvan wij de voorgeschiedenis op grond van de gegevens wel kunnen vaststellen (eveneens Euripides, Menander etc.), wordt de ontworpen achtergrond bevestigd. Deze tot vergelijking dienende spreuk is de meest bekende, eerste, Catospreuk, die de theologen juist doordat zij den achtergrond verwaarloosden tot een specifiek Christelijke spreuk stempelden; inderdaad draagt zij een pantheïstisch karakter, dat men echter door foutieve interpunctie heeft weggedoeld.

De heer **Mr. Izak Prins** deed een mededeeling over:

**HET NEDERLANDSCHE OPENBARE AMBTSGEBED; HET
JOODSCHE OVERHEIDSGEBED; BEIDE VAN NEDER-
LANDSCH-JOODSCH STANDPUNT BESCHOUWD**

Mr. Izak Prins besprak eerst het Nederlandsche openbare ambtsgebed. Vooral de calvinisten hebben sedert de restauratie dit als een der kenmerken van het h.i. christelijk karakter voor den Nederlandschen Staat beschouwd en voor de handhaving ervan gepleit. Eerst in zijn positief christologische, later zelfs trots zijn deïstisch karakter. De houding der joodsche volksvertegenwoordigers in Gemeenteraad en Staten daartegenover werd door spreker geschetst. Spr. wees er tevens op, dat dit openbaar gebed in het jodendom reeds zoolang veruitwendiging van het gebed aangewreven, geen wortel geeft kunnen schieten.

Anders staat het met het Joodsche Overheidsgebed dat in Jeremia 89, 7 en Ezra 6, 10 wortelt.

Aan de hand van een laat 18de eeuwse formulier, dat zich in de collectie-H. I. Coppenhagen bevindt, besprak mr. Prins den invloed van den Raadspensionaris Johan de Witt op dit „publiek gebed”. Staatsrechtelijke antiquiteiten, welke zich tot in onzen tijd hebben weten te handhaven, werden door den inleider opgemerkt.

Spr. acht overigens dit Joodsche overheidsgebed de belijdenis van Israël in de verstrooiing, om vol ijver en trouw mede te werken aan het welzijn der hem omringende bevolking.

**EEN BIJBELSCHE STIJLVORM IN ZIJN EXEGETISCHE
BETEKENIS**

Lezing door den heer **S. M. Slagter**

(Rotterdam), op 23 Februari 1926 gehouden

Het hoogste, dat door de Bijbel-exegese kan worden bereikt is, de bedoeling der Bijbelsche schrijvers volkomen te

leeren kennen. Niets kan haar dus meer welkom zijn, dan desbetreffende aanwijzingen dier schrijvers zelfs. Daartoe behooren de stilistische wetten, die door hen werden gevolgd en die zij menigmaal gebruiken als vingerwijzingen voor de manier, waarop zij hun woorden willen zien opgevat. De beroemde oriëntalist Prof. Dr. David Heinrich Müller te Weenen, meent het systeem te hebben ontdekt, volgens hetwelk de profeten hun redevoeringen formeerden: naast een bepaald stelsel van stropenbouw bedienen zij zich van *responsio*, den weerklink in woord en maat, dien de eene strophe vindt in een daarop volgende, de *concatenatio*, de aaneenschakeling door gelijkkluidende uitdrukking van stropen onderling, en de *inclusio*, de omsluiting eener strophe, en daardoor haar afsluiting van andere, door eenzelfde woord aan het begin en het einde. Spreker licht dit door voorbeelden toe en spreekt als zijn meening uit, dat Müller's stellingen in hoofdzaak bewezen zijn, doch dat hij te ver gaat in hare toepassing (waarvan hij den tekst het slachtoffer doet worden) en dat hij vele andere stijlvormen en -figuren verwaarloost. Eén daarvan is het zgn. trappen-rythme, dat vooral in de zgn. opgangsliederen (de psalmen 120—134) duidelijk aangetroffen wordt doch dat ook in andere deelen van den Bijbel is te vinden en welks kenmerk daarin bestaat, dat een woord uit een vorig vers of versdeel overgenomen wordt, soms in gewijzigden vorm, in een volgend, hetgeen, met verschillende woorden, bij herhaling geschiedt, zoodat er een climax ontstaat en het lied zich al klimmend ontwikkelt. Spreker wijst er op, dat dit wel onderscheiden moet worden van de enkelvoudige verdubbeling, een daaraan verwanten stijlvorm.

DE BETEEKENIS DER JODEN IN DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE DER LAATSTE HALVE EEUW

Lezing door den heer **Mr. Benno J. Stokvis**
op 16 Maart 1926 gehouden

Spreker ving aan met mede te deelen, dat de spil van zijn betoog zou vormen het probleem, in hoeverre de Nederlandsche taal en letterkunde door de geschriften van Joodsche auteurs verrijking ondervond. Helder verstand en scherpzinnigheid behooren, naar zelfs tegenstanders toegeven, tot de kenmerken van den Joodschen geest. Hieruit volgt, dat de Jood voor geestelijken arbeid in het algemeen alleszins geschikt zoude zijn. Doch voor het scheppen van kunst is meer vereischt dan alleen verstand, wilskracht en volharding: vereischt is vóór alles ook sentiment en phantasie. Bezit de Jood phantasie? Houston Stewart Chamberlain constateert absolute „Phantasielosigkeit”, Renan uit zich in dergelijken geest, en ook Werner Sombart acht de Joodsche phantasie beperkt. Daartegenover merkt spr. op, dat het in Nederland gewoonte is, zich in prijzenden zin uit te laten over de „Oostersch” rijke phantasie der Joden. Het begrip phantasie dient te worden geanalyseerd. De ethnologie en de psychologie toonen aan, dat het aantal begrippen in het menscheijk denken beperkt is. Wat men phantasie noemt wordt gevormd door de wijze en de mate waarin bekende elementen verbonden worden. De Jood nu bezit door zijn afstamming een groot aantal begrippen, stammend uit een den Westering vreemde levenssfeer. Daarbij stelt o.m. zijn intellect hem in staat tot het vernuftig combineeren dier begrippen tot iets in schijn geheel nieuws. Spr. bestrijdt verder de opvatting, dat de Jood zich zou kenmerken door gemis aan emotionaliteit. Weliswaar drongen de omstandigheden het ras in materialistische banen, doch het langdurige lijden, dat de Joden zich terwille van hun geloof hebben getroost, wijst toch wel op iets ideëels. Evenzoo de ietwat romantische „Sehnsucht” naar Jeruzalem. Ook de

neiging tot het lyrische en romantische is tegengesteld aan materialistische tendenties.

Uit een en ander volgt volgens spr. dat de Joden voor kunstproductie in het algemeen beslist gunstig zijn geprecedioneerd. Doch men moet terstond onderscheiden tusschen internationale kunstuitingen (tooneel, schilderkunst, muziek, bouw en beeldhouwkunst) en de uitsluitend nationale, aan een bepaalde landstaal gebonden kunstuiting: die der literatuur. Het Oude Testament bewijst dat de Joden voor het scheppen van literatuur genoegzame capaciteiten bezitten. Vervolgens memoreert spr. het feit dat in verschillende perioden verschillende vreemde talen als omgangs- en schrijftaal voor het Joodsche volk hebben gefungeerd (bijv. het Arameesch, het Arabisch, het Duitsch-jiddisch). Dit bewijst het enorme aanpassingsvermogen der Joden, doch daarmee is nog niet aangetoond dat de literaire productie der Joden in deze vreemde talen ook waardevol was. Volgens Richard Wagner is het den Jood onmogelijk in de landstaal zich zuiver volgens zijn bedoelingen uit te drukken. Ook spr. komt tot deze conclusie, althans wat de Joden in Nederland betreft. Immers de taal is een historisch gegroeid geestelijk goed, van geslacht op geslacht overgegaan in een in wezen steeds gelijkgezinde cultureele eenheid. Er is bij den Jood, die zich in de landstaal uitdrukt, een voortdurende incongruentie tusschen wat hij bedoelt, en hetgeen hij zegt. Daarom lijkt wat de Jood „in gezelschap” zegt, soms wat mal à propos. Daarom moet de rechter ook bijzondere aandacht schenken aan Joodsche getuigenverklaringen. Natuurlijk bestaan er verschillen naar maatschappelijke rang en stand: Doch in doorsnee spreekt een Jood in een ander vocabulaire tot een mede-Jood dan tot een niet-Jood. Dit toont reeds aan dat de landstaal hem niet geheel eigen is. Bovendien er zijn bepaalde uitdrukkingen en termen welke een Jood nimmer zal bezigen. Spr. geeft hiervan voorbeelden. Psychologisch liggen deze uitdrukkingen ons te ver. Het Joodsche kind leert op school nieuwe Nederlandsche woorden, waaraan het zelf begrippen moet leeren vastknoo-

pen, terwijl zich aan het niet-Joodsche kind bij het vernemen derzelfde woorden vanzelf aangeboren associaties opdringen. Ook bij de katholieken merkt men op het bezit van een eigen vocabularium, doch niet in zoo sterke mate als bij de Joden.

Men heeft wel eens betoogd, dat de Joden een bijzonderen aanleg hebben voor het Duitsch. Inderdaad schreef de eenige Joodsche auteur van wereld-beteekenis, Heine, in het Duitsch. Met voorbeelden uit Heine's brieven toont spr. dan aan, dat zelfs deze niet smetteloos zijn. Spr. komt tot de conclusie, dat de innerlijke latente waarden van sommige elementen der landstaal den Joodsche auteur ontgaan.

De taal vormt dus een belangrijken ongunstigen factor in de literaire productiviteit der Joden. Daarnevens vermeldt spr. als ongunstig de disharmonische dualiteit waarin de diaspora den Jood plaatst, en tenslotte de stelling door Moritz Goldstein opgeworpen omtrent het gemis aan wisselwerking tusschen Joodsch kunstenaar en publiek, als gevolg van het rasverschil.

Spr. wil hierop nagaan in hoeverre dit alles zich manifesteert in de vaderlandsche letteren. Hij noemt het treffend, dat men onder de tachtigers slechts één Jood (A. Aletrino) vindt. Spr. verklaart dit uit het feit, dat het Nederlandsch voor den Joodschen schrijver vreemd materiaal is, voor hem uiterst moeilijk te verwerken tot de woordkunst van Tachtig. Wellicht ook strijdt het Joodsche utiliteitsgevoel tegen het Tachtigerprincipe „l'art pour l'art". Vervolgens toetst spr. zijn stellingen door een lange reeks van moderne Joodsche auteurs kort te bespreken, en aanhalingen uit hun belangrijkste werken te geven. Hij komt daarna tot de slotsom, dat de tevoren verkregen algemeene conclusies toepasselijk zijn voor de Joden in Nederland. Spr. wenscht echter misverstand te voorkomen: hij onderschat de rol der Joden in onze literatuur geenszins, hij is er zelfs van overtuigd dat zonder deze medewerkers Nederland, in literair opzicht gewogen, te licht zou worden bevonden. Doch het geschreven woord ontving van Joodsche zijde niet de verrijking die het gesproken woord

blijkens het bargoensch en verschillende bedrijfsidiomen ervan ondervond.

Als markante raseigenschappen uitien de Joodsche Nederlandsche auteurs: kleurigheid en phantasie, gemis aan gevoel voor de juiste verhoudingen, gemis aan zelfbeperking, gemis aan objectiviteit tegenover de stof en daardoor onzuiverheid, overlading, neiging tot pathos, tot het romantische en lyrische, sentimentaliteit, vitaliteit. Slechts een klein deel der schrijvers behandelt Joodsche onderwerpen. Het komt er volgens spr. echter op aan of de ziel van een werk Joodsch is.

Spr. betreurt het zeer dat, anders dan bij katholieken en protestanten, er geen Joodsch letterkundig maandblad bestaat. Zulk een periodiek schept niet alleen solidariteit tusschen de auteurs, doch is vooral belangrijk om den invloed die er van kan uitgaan op de massa. Spr. memoreert vervolgens het gemis aan goede stichtelijke lectuur, en vooral het gemis aan Joodsche kinderlectuur. Van den beroemden Joodschen „Witz" (in Duitschland Heine, Moskowski, Karl Ettlinger), merkt men in Nederland al zeer weinig. Slechts Carry van Bruggen en Jacob Israel de Haan bezitten iets hiervan.

Resumeerende zegt spr., dat quantitatief het aandeel der Joden aan de Nederlandsche letteren belangrijk is, doch dat deze in taalkundig opzicht geen positieve verrijking door deze medewerking ondervonden. En had deze productie voor het Joodsche volk zelf beteekenis? Volgens spr. nog minder. De bedoelde auteurs zijn nog te weinig Nederlanders om de vreemde letterkunde met vrucht te kunnen dienen. En zij zijn reeds te weinig Jood om voor de nieuw op te bouwen Joodsche cultuur beteekenis te kunnen hebben.

DE MACCABEËN-OPSTAND EN DE REACTIE TEGEN HET HELLENISME

Lezing door den heer **Prof. Dr. D. Cohen** ('s-Gravenhage),
in de algemeene vergadering van 4 Juli 1926 gehouden

De spreker liet uitkomen, dat men de geschiedenis van het Joodsche volk alleen goed leert begrijpen, als men bij haar beschouwing in ruime mate rekening houdt met de algemeene toestanden in de haar omringende wereld. Nu valt het op, dat omstreeks het begin van de tweede eeuw voor de gewone jaartelling overal een reactie optreedt tegen het eerst zegevierende Hellenisme: in het Oostelijk gedeelte van voor-Azië, waar zij zich uit in voortdurende opstanden en waar de Grieksche steden een oase blijven in een woestijn van „barbaren”: in Egypte, waar de inheemsche bevolking zich haar kracht bewust wordt en waar de Egyptische gewoonten en denkwijze ten slotte de Grieksche overwinnen; in Rome waar Cato een heftigen strijd voert tegen de overheersching van het Grieksche element. De oorzaak dezer reactie is gelegen in het ontwaken van een latent nationaal bewustzijn, dat door een bepaalde aanleiding of in bepaalde personen tot uiting komt; daarnaast in het streven der priesters om verloren rechten te herwinnen. In Judaea moet deze reactie eveneens langen tijd latent hebben bestaan, vóór zij tot uiting komt.

Spr. ging na hoe het gewelddadig optreden van den Syrischen koning Antiochus IV kan worden verklaard. De Hellenistische vorsten waren verdraagzaam tegenover den godsdienst, maar onverdraagzaam tegenover de kerken, als deze een staat in den Staat dreigde te worden. Dit gevaar nu moest Antiochus in Judaea vreezen; vandaar zijn fel optreden tegen de Joodsche gebruiken, die hij gevaarlijk achtte voor het gezag van den Staat. Als bewijs haalde spr. nog aan het optreden van een lateren koning en de christenvervolgingen onder keizer Decius, die in oorzaak en uitingen veel overeenkomst met deze vervolgingen vertoonen.

In een slotbeschouwing wees spr. er op, dat de oorzaak dezer reactie overal gelijk is, maar het verloop verschillend: in Rome overwint het Hellenisme, in Egypte de inheemsche beschaving, terwijl in Palestina het Hellenisme door den Maccabeënopstand voor een groot deel is vernietigd.

UEBER NEUE POETISCHE GENISA FRAGMENTEN

Lezing door den heer **Prof. Israel Davidson** (New York),
op 15 November 1926 gehouden

In zijn geestige voordracht deed prof. Davidson mededeeling van de verschillende fragmenten van handschriften, gevonden in de Genisa te Fostat in de nabijheid van Cairo.

Genisa beteekent eigenlijk: plaats waar men verbergt. Hebreeuwsche geschriften, brieven, handschriften, later ook drukwerken werden door de gemeenteleden in deze genisa geworpen. In het laatst van de vorige eeuw (zie Seeligmann in „De Vrijdagavond”, jaargang 1 No. 25) schijnen door toeval stukken uit deze eeuwenoude bergplaats aan geleerde reizigers in Egypte te zijn verkocht. Kortens later werd de aandacht der geheele wetenschappelijke wereld op de Genisa gevestigd. Het zijn gewoonlijk losse perkamenten of papieren bladen, brieven of akten, soms in elkaar gebleven vellen van handschriften of boeken (ook profane), die in de meeste gevallen beschadigd zijn door stof en dikwijls deels tot stof vergaan. De hoeveelheid fragmenten, die op deze wijze voor den dag is gekomen, is buitengewoon groot.

In hoofdzaak behandelde spr. het voor eenige jaren in de Genisa gevonden Machzor Jannai (de leermeester van R. Eliezer Hakalier). Spr. citeerde daaruit o.a. een treffend gedicht, dat voor het middagebed van den grooten verzoendag bestemd is. Voorts een gedicht van rabbi Samuel de derde (in rang), genaamd het Hooglied, waarvan verschillende aanvangswoorden ontleend zijn aan het Hooglied van Salomo.

Veel van wat er van de Genisa is overgebleven kan worden gereed, indien men daarvan fotografieën laat maken. Indien spr. zich niet in gezelschap van wetenschappelijk gevormden doch in dat van financieel krachtige menschen bevond, dan zou hij een beroep doen op hun beurs om daarvoor kapitaal beschikbaar te stellen.

**BIBLIOGRAPHIE EN HISTORIE. — BIJDRAGE TOT DE
GESCHIEDENIS DER EERSTE SEPHARDIM
IN AMSTERDAM**

Lezing door den heer **S. Seeligmann**,
op 23 December 1926 gehouden

Spreker begon den enormen vooruitgang te teekenen, die evenals op elk gebied van geschiedenis-onderzoek, ook aan de geschiedenis der Joden ten deel valt. Hier in Nederland is hiervan, ook ten opzichte der Nederlandsche Jodengeschiedenis, nog weinig merkbaar. Als voortzetting van sprekers eigen studies hierover, eerst over de eigenaardigheid der Nederlandsche Joden in hun optreden in de geschiedenis hier te lande en daarna over de motieven hiervan, in zijn onderzoek over het Marranenprobleem uit economisch oogpunt, wil spreker nu de oudste geschiedenis der Sephardim te Amsterdam nagaan.

De komst der eerste Marranen, als groep hier gekomen, kan niet zooals Brugmans, Prins, Wolff en anderen doen, in 1528 worden gesteld, in de bron hiervoor zit een citeerfout voor 1598. Evenmin is de Barrios juist die 1590 en 1593 naast elkaar heeft. Maria Nunez met haar 4 bloedverwanten Portugeesche kooplieden, zooals uit een brief van den agent der Staten van Holland in Londen, Noel de Caron, blijkt, zijn in 1597 naar Londen in een door de Engelschen opgebracht schip, gekomen en van daar naar Amsterdam gegaan, waar Maria Nunez in 1598 trouwt. Uitvoerig bespreekt de heer

Seeligmann dit, evenals de overige huwelijken in deze familie, waarna hij de inschrijvingen in de puyboeken in photo's laat zien.

Deze eerste Marranen hebben, naar spreker meent, tot ongeveer 1605 hier als Katholiek, niet als Joden geleefd. De Barrios, die alles in één tijd, direct bij de komst der eerste familieleden der Pereira-Nunez-groep, in elkaar voegt, is een echt Panegyrist. De toestand der Portugeesche Gemeente in zijn tijd, het einde der zeventiende eeuw, wordt eenvoudig op de oudste tijden overgebracht. Dit kan niet. De Gemeente Bet Yaacob, de oudste, is veel later dan 1596 gesticht en haar Opperrabbijn Joseph Pardo, die, zooals allen elkaar naschrijven, in 1597 hier uit Saloniki zou zijn beroepen, was tot 1608 als koopman in Venetië, dat hij wegens verlies in den handel verliet. Hij ging naar Amsterdam en hier werd hij als eenige geleerde Sephardi in dien tijd tot Chacham benoemd. Ook door stukken in het Amsterdamsch archief wordt zijn komst in 1608 bevestigd.

Spreker gaf van dezen eersten chacham een uitvoerige levens- en karakterbeschrijving, uit de talrijke bronnen die over hem spreken.

Vervolgens bespreekt hij de verschillende in de Nederlanden vóór 1 Januari 1627 (toen door Menasseh ben Israel het eerste Hebreeuwsche gebedenboekje te Amsterdam verscheen) gedrukte Spaansche en Portugeesche werken, en wat daaruit voor de geschiedenis valt af te leiden.

Van de meeste boeken, overal in de buiten- en binnenlandse bibliotheken verspreid, laat spreker fotografieën zien.

Vervolgens toont spr. aan, dat Marranen in Antwerpen Synagogediensten in het Spaansch hielden en bij een anti-Spaansch geörienteerden drukker in Dordrecht Spaansche gebedenboeken lieten drukken.

Dat Isaïc Franco, die hier een tweede gemeente Neve Sjalom wilde oprichten, en in 1604 en later in 1612 Spaansche gebedenboeken had laten drukken, dezelfde is, die in 1605 in Haarlem een gemeente had willen stichten, werpt een

nieuw licht op diens drijfveer. De motieven voor de afscheiding in 1608 (Neve Sjalom) en later in 1618 (Beth Israel) worden geheel los van vroeger gegeven verklaringen, opnieuw onderzocht en anders verklaard. Ook over de Phoenix en Pelikaan-symbolen in het wapen der Portugeesche Gemeente handelde spreker.

Bijna uit elk der 14 boeken die vóór 1627 waren vast te stellen, laat zich veel voor de geschiedenis der eerste Sephardim afleiden en ook voor de geschiedenis der typografie in de Noordelijke Nederlanden in het eerste kwart der 17de eeuw.

De langzame overgang van schijnchristenen tot Joden, van Spaansche tot Hebreuwsche Synagogediensten, trachtte de spreker door deze boeken duidelijk te maken en hij kon ook een aantal personen en feiten, naar plaats en jaar, op historisch gedocumenteerde wijze vastleggen, die tot nu toe slechts legendarisch bekend waren. Door het toonen van zeldzame boeken en fotografieën lichtte de spreker zijn conclusies toe.

JOODSCHE FIGUREN IN HET WERK VAN ANATOLE FRANCE

Lezing door den heer **Dr. J. Presser**,
op 22 Februari 1927 gehouden

Na gewezen te hebben op de vele tegenstrijdigheden in het wezen van den gevierden schrijver, waardoor zoowel uiterst links als uiterst rechts hem als geestverwant hebben beschouwd, stelde de inleider de vraag: Hoe stonden de geestelijke voorvaderen van Anatole France tegenover het Joodsche volk? Spr. herinnert aan het feit, dat Voltaire en Renan, zijn voornaamste leermeesters, tot de antisemieten gerekend worden, vooral de eerste, wiens artikel „Juifs” in zijn „Dictionnaire Philosophique” duidelijk zijn haat jegens de Joden openbaart.

Vervolgens analyseerde spr. de Joodsche figuren in het

werk van France. In zijn geniaal „Ile des Pingouins” „behandelt” de schrijver het Dreyfusproces in een uitvoerig hoofdstuk. Een feit van beteekenis vooral ook, omdat de schrijver zijn eigen optreden tijdens de „Affaire” tot het voorwerp eener felle zelfcritiek maakt. Wie de geheime taal ontcijfert, waarin France eenige bladzijden van dit hoofdstuk geschreven heeft, bemerkt duidelijk, dat hij dit optreden in de „Affaire” later heeft betreurd. Hij spaart dan ook zijn medestanders niet en put zich uit in schampere opmerkingen aan het adres van de Joden.

De families Worms—Clavelin en De Bonmont in de „Histoire Contemporaine” doen denken aan de caricaturen, die de beruchte antisemiet Drumont van zijn Joodsche tijdgenooten teekende. Zij worden op de boosaardigste wijze geschilderd als geldzuchtige parasieten, sensueel en tactloos heulend met de vervolgers van hun eigen volk, en de schrijver vergeet niet den nadruk te leggen op de uiterlijke kenmerken van hun ras.

De andere Joodsche figuren in zijn werk komen er niet beter af. Met bijtend sarcasme heeft de meester o.a. twee Joodsche geleerden geschilderd: den rabbijn Mosaïde en den philoloog Schmoll, welke laatste „alle talen sprak, behalve Fransch”. In eenige korte verhalen worden de Joden der Oudheid weergegeven naar het recept van Tacitus, Suetonius, Juvenalis etc.

In dit oeuvre van duizenden bladzijden komen louter antipathieke Joden voor. Anatole France is bij de schildering van zijn Joodsche figuren afgeweken van zijn beroemd beginsel: de menschen met „ironie en medelijden” te beschouwen. Hij heeft de Joden op dezelfde boosaardige wijze getypeerd als de felste antisemieten en soms niet minder grof.

Men mag concludeeren, dat Anatole France geenszins de Jodenvriend is geweest, waar men hem in het algemeen, ook in Joodsche kringen, voor gehouden heeft.

EEN MERKWAARDIG VOORBEELD VAN VROEGERE TAALVERGELIJKING

Mededeeling van den heer **Dr. M. Pinkhof**, in de studie-
bijeenkomst van 29 Maart 1927

Spr. gaf een voorbeeld van de naieve wijze, waarop vroeger de verwantschap van woorden uit verschillende talen werd beschouwd.

In den Talmoed komt in een verhaal van Herodes een uit Rome afkomstige uitspraak voor waarin het woord „Reka” voor „koning” staat.

Dit kennelijk met „Rex” samenhangende woord wordt echter in verband gebracht met het „Abreg” van Gen. 41.43 dat „vader des Konings” zou beteekenen. De commentator Rasji heeft later omgekeerd het woord „Abreg” willen verklaren, door te wijzen op het Latijnsche „Rex”, waarbij hij als bewijs de bovengenoemde talmoedplaats aanhaalt.

De heer **J. S. da Silva Rosa** deed een mededeeling over:

DE BEZOEKEN VAN GACHAM AZULAI AAN NEDER- LAND IN DE TWEDE HELFT DER 18E EEUW

De gacham (opperrabbijn) Jozef David Azulai was in 1726 te Jeruzalem geboren. Hij was in het algemeen het type van een Oostersche-Joodschen geleerde: streng talmoedist en overtuigd aanhanger der mystieke leer (Kabbala), maar hij stelde toch ook veel belang in de rabbijnsche literatuur, welke hij kritisch bestudeerde, waardoor hij op dit punt pionier werd. In 1753 koos de Jeruzalemsche gemeente hem tot haar zendbode naar Europa om onder de buitenlandsche joden gelden in te zamelen voor de broeders in het Heilige Land. Azulai bezocht op deze eerste reis Italië, Frankrijk, Duitschland en Nederland.

In 1758 van zijn zending teruggekeerd, vestigde hij zich te Chebron, welke gemeente hem in 1770 als haar zendbode uitzond. Achtereenvolgens bezocht Azulai nu Smyrna, Turkije, Griekenland, Tunis, Italië, Frankrijk, Duitschland, Nederland en Engeland. Op deze reis vond hij veel stof voor zijn bibliografisch werk „Shemha-Gedoliem”, dat voor de kennis van velen zijner tijdgenooten en hun werken de eenige bron is.

Van 1781 tot zijn overlijden in 1807 woonde hij te Livorno. Op 17 December 1754 kwam hij uit Kleef te Nijmegen aan, waar hij de gast was van den bekenden Benedict Gomperts. Daar bleef hij zes dagen, waarna hij naar Arnhem reisde, om deze stad na een tweedaagsch verblijf te verlaten en zich over Amersfoort naar Amsterdam te begeven. Hier werd hij door de Port. Gemeente met zeer veel onderscheiding behandeld en was hij beurtelings bij de aanzienlijksten der gemeenten te gast. Hij beschrijft den buitengewonen strengen winter, gedurende welken 70 achtereenvolgende dagen de vorst aanhield. De tenten, die gedurende al dien tijd op het ijs stonden, wekten de verwondering van den Oosterling op.

Over de Amsterdamsche koetsiers uit dien tijd is hij allerminst te spreken: „deze meenden, dat de straten onzer stad ruim genoeg waren en dat ieder dus maar voor hen moest uitwijken!”

Van Amsterdam begaf Azulai zich naar Den Haag en Rotterdam om vandaar naar Engeland over te steken.

Zijn tweede reis ondernam hij in het najaar van 1772 uit Chebron.

Spr. gaf een overzicht van den economischen toestand in Nederland gedurende den tijd tusschen deze twee reizen (23 jaar) en van de opleving der Joodsche wetenschap te Amsterdam, vooral de Hebr. taal en dichtkunst.

Toen Azulai in den vroegen morgen van 2 Febr. 1778 aan Amsterdams poorten was gekomen, vond hij deze nog gesloten.

Tijdens dit verblijf maakte hij de viering van het Poeriemfeest mede. Bij den „Hoogduitschen” Opperrabbijn S. Saul

zag hij uit suiker vervaardigd een bouwwerk van 2 el hoog, dat episodes uit de geschiedenis van dit feest voorstelde.

Van de wijze, waarop op de openbare straat het Poeriemfeest toen gevierd werd, zegt Azulai o.m.: „Gedurende den geheelen avond heerschte er op straat vreugde”.

„Overal gemaskerde groepen ter eere van Poeriem, geheel in het openbaar op de pleinen der stad”.

In den Hortus Botanicus zag hij voor het eerst de koffieplant.

Overigens leverde zijn zending, wegens verschillende oorzaken, die de heer da Silva Rosa uitvoerig mededeelde, geen succes op.

In Den Haag werd hij met onderscheiding behandeld door baron Suasso en Tobias Boas. Hier bezocht hij het „Cabinetto del Principe” waar hij een wonderlijke verzameling opgezette vogels, dieren, reptielen, mummies en rareiteiten aanschouwde, alles met beschrijving voorzien. Van Den Haag getuigt hij: „de geheele stad is zeer fraai, als één groote tuin”.

De heer da Silva Rosa eindigde zijn voordracht met de hoop uit te spreken dat het de litteraire vereeniging „Mekitzé Nirdamien” binnen afzienbaren tijd gegeven moge zijn de volledige uitgaven van Azulai's reisjournaal (waarvan tot nu toe vijf vel gedrukt zijn) in het licht te geven.

De heer **D. S. van Zuiden** ('s-Gravenhage) deed een mededeeling over:

BAN, OP LAST DER AMSTERDAMSCHER SCHEPENEN UITGESPROKEN

Spr. deelt mede, dat in het jaar 1711 Schepenen van Amsterdam, daartoe aangezocht door vier kooplieden, bij Parnassijns van de „Hoogduitsche” gemeente hebben aangedrongen den ban uit te spreken over een Joodschen koopman. Van die uitspraak is echter niets gekomen.

HET APOSTELDECREET EN DE RITUEELE SLACHTMETHODE

Lezing van den heer **L. Wagenaar**
op 27 April 1927 gehouden

Spr. begon met er op te wijzen, wat men volgens het 15de hoofdstuk der Handelingen onder het Aposteldecreeet te verstaan heeft. Daarbij legde hij er den nadruk op, dat hij den betreffenden tekst los van alle historische kritiek wenscht te beschouwen. Het gaat hier niet om de werkelijke feiten maar alleen om hetgeen er in geschriften, die voor ontelbaren onzer Christelijke medemenschen een geheiligde beteekenis hebben, te lezen staat.

Voortgaande betoogde spr., dat de onthoudingen, die bij gemeld decreet aan de Heiden-Christenen opgelegd waren, ongetwijfeld als practische, ritueele levensvoorschriften beschouwd moeten worden, en dat elke poging om er een aantal moraallessen van te maken, op misverstand moet berusten.

Reeds de geheele samenhang en de strekking van het decreet zeggen ons duidelijk dat de Heiden-Christenen, die in het algemeen van alle practische ritueele levensvoorschriften ontheven waren, nochtans zich aan vier enkele verboden te houden hadden: het den afgoden geofferde, het bloed, het verstikte, en de ontucht. En een blik in het 17de en 18de hoofdstuk van Leviticus toont ons zonneklaar, dat die hoofdstukken niet naar traditioneel Joodschen geest, maar naar der letterlijken, oppervlakkigen zin opgevat, de bron van het decreet vormen.

Gotthold Reser heeft in 1905 in zijn „Das Aposteldecreeet nach seiner ausserkanonischen Textgestalt untersucht” een scherpe grens tusschen de kanonische en de ex-kanonische lezing van het decreet getrokken. Den geheelen inhoud van dat geschrift acht spr., bij alle waardeering van zooveel ijverige studie, een beslist groote dwaling. De kanonische en de ex-kanonische lezing komen in hoofdzaak met elkander

overeen. En de wijzigingen, ten deele reeds in verschillende handschriften in den kanonischen tekst aangebracht, zijn blijkbaar pogingen, om zooveel mogelijk aan de moeilijkheden, die het geheele decreet, dat zich zoo kwalijk met den anti-wettischen geest der evangelische geschriften laat vereenigen en ook in de christelijke levenspraktijk geen plaats gevonden heeft, ons aanbiedt, te ontkomen. Terecht zegt Harnack: „Das ausserkanonische Decret ist zu klar und darum verdächtig. Man sieht zu deutlich die Bemühungen eines späteren Correctors, die Schwierigkeiten des Decrets zu beseitigen und es so plausibel zu machen”.

Deze pogingen hebben echter niet gebaat. Want tot op dezen dag wordt het Aposteldecreeet zoo algemeen mogelijk als een complex van ritueele onthoudingsvoorschriften opgevat en „het verstikte” als vleesch, dat niet geslacht en daardoor niet van het bloed ontdaan is. Ten onzent beschouwen Dr. Harting, het bijbelsche Woordenboek en prof. Oort „het verstikte” eenvoudig als identisch met „nebela” in den traditioneel Joodschen zin, d.w.z. vleesch, dat niet ritueel geslacht is en dus niet behoorlijk uitgebloed heeft.

En nu herinnert spr. aan den strijd, dien hij in 1910 ter verdediging der ritueele slachtmethode voerde, en waarbij hij met de grootste zelfvoldoening mocht wijzen op een complex van honderden oudere en jongere adviezen van de grootste autoriteiten op physiologisch, anatomisch, en veterinair gebied, omtrent de veelzijdige deugdelijkheid dier methode.

Gerustelijk kan beweerd worden, dat op geen enkel punt eene zoo onverdeelde eenstemmigheid heerscht als op dat van de volledige uitbloeding en de in verband daarmee langere conserveering van het vleesch. Van de allergunstigste adviezen op dit punt citeert spr. slechts een klein deel in chronologische volgorde. En nu mogen de oeconomische nadeelen der mindere uitbloeding bij geschoten dieren, door de tegenwoordige koelcellen en ijskasten niet meer in dezelfde mate als voorheen aan den dag treden, toch blijven bevoegde beoordeelaars op grond van dagelijksche ervaring het erover eens, dat bij ver-

gelijking van ritueel geslachte en na bedwelming afgemaakte dieren het enorme verschil in de uitbloeding reeds zonder diepgaand onderzoek onmiddellijk in het oog loopt.

En zoo zien wij dus opnieuw ritueele voorschriften als bloedbedekking, en verplichte voorgeschreven slachtmethoden buiten de sfeer onzer traditioneele opvattingen in een geheel nieuw licht verschijnen. Het is alles de uiting van é é n e groote gedachte: onthoudt u van het bloed en dood de dieren zóó, dat het bloed zoo overvloedig mogelijk uitstroomt, want het bloed is het leven, de ziel; en dat bloed te gebruiken of niet voldoende te doen uitbloeden, is verachtelijk, heidensch!

Nu dat licht ons tegemoet straalt van een voor den geloovigen christen zóó eerbiedwaardige zijde als een Apostelconcilie, is het dan niet diep bedroevend dat de ritueele slachtmethode, waarbij immers het bloed overvloedig uitstroomt en niet verstikt, juist bij voorkeur van streng christelijke zijde vervolgd werd en helaas buiten onze landgrenzen nog steeds vervolgd wordt! Dat deze rustelooze bestrijders toch hunne oogen openen en lezen in hunne heilige Schriftuur! Daar wordt van de hoogststaande zijde alle bedwelming van het dier vóór het snijden als belemmerend voor de uitbloeding onder den naam van het „verstikte” als heidensch gebrandmerkt en de ritueele slachtmethode, als beantwoordend aan het bloedverbod, als niet heidensch, en dus menschwaardig, hoog gehouden!

DE PSALMEN IN ONZE LITURGIE

Lezing door den heer **I. Maarsen**
(Den Haag), op 12 Juni 1927 gehouden

Onder de Bijbelboeken nemen de Psalmen een bijzondere plaats in. Er spreekt een diepe kennis uit van het menschelijk gemoedsleven, dat voor alle eeuwen hetzelfde is. Vandaar een uitspraak van Luther in de inleiding van zijn vertaling der

ps. „dasz ein jeglicher in wasserlei Sachen er ist, Psalmen und Wort drinnen findet, die sich auf seine Sachen reimen". Dat de ps. ten behoefte van de liturgie gedicht zijn blijkt uit den oproep: houdoe of hallelujah. Opschriften als van ps. 38, 70, 120—134, 30 toonen aan, dat de zangen bij bijzondere gelegenheden werden gebruikt. Slechts een klein aantal draagt de qualificatie van gebed: 17, 86, 90, 102, 142, hoewel ps. 72 sluit met de woorden: tefillous Dowid ben Jisjoi. Uit het feit dat de Septuaginta dit woord met: humnoi vertaalt blijkt nog niet, dat deze de lezing: tehillous voor zich had. De naam Tihilim komt reeds in de Mischna, bijv. Soeka V 4, voor; zie ook Talmoed Pesachim 117a. In het Sanskrit wordt gebed ook vaak door Stotra, mantra (lofprijzing) aangeduid. Een degelijke vrije nuanceering is bij de psalmen waar te nemen. Overigens is geen deel van den Bijbel geschikter voor het gebedenboek; zoo komt Tefillo 16 keer in den Bijbel voor, waarvan 7 keer in Ps.—Tefillosie 20 keer in den Bijbel, waarvan 17 keer in Ps. In den Bijbel blijkt het gebruik der Ps. uit Jeremia 33, 10, 11 eveneens uit I Kron. 16. Bij den herbouw van den tempel onder Ezra (3, 10, 11) heffen de Lewieten psalmverzen aan. Uit de Apokryfen (ed. Kautsch pag. 181), Pseudepigraphen (Psalmen van Salomo, Kautsch 127) en het N. T. (Mattheus 21, 16, 17, 46. Marcus 15, 34. Apostelgesch. 4, 24—30) blijkt de populariteit van de Ps. uit de eerste eeuwen van de jaartelling. In de Mischna ontmoeten we het gebruik van Ps. ook los van den offerdienst, bijv. Bikkoeriem III 4, Pesachim V 7, X 6,7. Soekka III 9; IV 1, 5, 7. Taanith III 9 en omtrent de dagelijksche tempels. einde tractaat Tamid. Slechts uit 2 plaatsen blijkt het gebruik van de Ps. als gebed: Taanith 113 en de Beraitha in Schaboeoth 15b. In totaal zijn uit de Mischnaperiode behalve Os. 113—118 nog 20 Ps. bekend. Na de verwoesting van den tweeden tempel namen de Ps. ook een voorname plaats in den Joodschen eerdienst in blijkens een begeleidend verschijnsel in de Chr. liturgie (zie Juster, Les Juifs dans l'Empire Romain I 304). Spr. behandelt nog een plaats uit Summa

Theologiae 2. 2 Quaestiones 91 articula 2, waar het gebruik van de tempelmuziek bij de Ps. verboden wordt, opdat de kerk niet te zeer verjoodsche. Deze gegevens vullen de schaars te vinden Talmoedplaatsen over ons onderwerp aan, zie Talmoed Berachoth 4b, Sabbath 118b, Schaboeoth 15b. Het voordragen heeft hier nog een persoonlijk karakter in tegenstelling met den Gaonimtijd (800—1000), waarin de voordracht reeds meer gereguleerd is (zie Masecheth Soferim XVIII 1, XIX 2; Siddeor Amram; Annual Hebr. Un. Coll. II en Hazofeh XI 187). In de na-Gaoneische periode komen bepaalde hoofdgroepen terug, terwijl er in het plaatselijk gebruik veel afwisseling plaats heeft (zie Maimonides in zijn Siddeor, Sefer hamanhi ed. Goldberg pag. 27a en Magkim in Eschkol VI pag. 131). Ook uit Abudarham (1304) blijkt die vrijheid in het reciteeren van Ps. (ed. Amsterdam pag. 44a). Een sterke verandering treedt in door de boekdrukkunst: de drukker regelt nu de minhag, voert ook wel naar eigen inzicht gebruiken in. Een groote toevloed van Ps. onstaat, sinds het eerste kabbalistisch getinte gebedenboek verscheen (Thingen 1560). Gewezen wordt door spr. op de groote waarde die de Kabbalisten aan psalmvoordracht hechten, waarvoor citaten uit hun geschriften worden aangehaald. Spr. wijst in dit verband nog op het werkje Sjimoesh tehilim en de Duitsche vertaling daarvan door Gottfried Selig (Berlijn 1788).

DE JOODSCHE BEVOLKING VAN PALESTINA EN HET VRAAGSTUK VAN HET JOODSCHE RAS

Lezing door den heer **J. D. Oppenheim**
(Rehovoth, Palestina), op 20 Oct. 1927 gehouden

In het midden der vorige eeuw — aldus spr. — werden de gemoederen bezig gehouden door de theorieën van Darwin en van Marx. Spr. zet uiteen hoe groot de tegenstelling was tusschen de aanhangers van deze beide geleerden. Het kon niet uitblijven, dat deze strijd ook moest inwerken op de

anthropologie voor zoover deze niet zuiver beschrijvend bleef, maar ook op sociologisch gebied invloed trachtte te verkrijgen.

Toen in denzelfden tijd het Joodsche nationalisme begon te herleven, werd het Joodsche rasvraagstuk in zijn modernen vorm geboren, waarbij het voor velen moeilijk bleek, de noodzakelijke objectiviteit te bewaren.

Spr. gaat vervolgens de biologische begripsinhoud van den term „Ras” na en komt tot de conclusie, dat dit geen vastomlijnd begrip is, doch „etwas subjektives Schwankendes” zooals von Wettstein zich uitdrukt.

Hierna worden verschillende typen van Joden besproken en vastgesteld, dat het onmogelijk is een gemiddeld type voor „den Jood” aan te wijzen. De zoo verschillende typen laten geen andere mogelijkheid open dan aan te nemen, dat in den loop der eeuwen de Joden zich zeer sterk hebben vermengd met vreemde rassen. In het Bijbelverhaal zijn hiervoor reeds talrijke aanwijzingen te vinden, maar ook in veel latere perioden moeten die kruizingen zijn voorgekomen, al ontbreken hiervoor soms dan ook de historische bewijzen. Het z.g.n. typisch Joodsche van het Joodsche gezicht meent spr. te moeten verklaren als gevolg van den rassenhaat. Hij meent dit te moeten aannemen op grond van het feit, dat dit „typische” aan het verdwijnen is waar de rassenhaat mildere vormen heeft aangenomen of voor de Joden zijn beteekenis heeft verloren. Dit wordt nader toegelicht met voorbeelden uit Palestina waar de nieuwe Joodsche bevolking zich vrij voelt.

In tegenstelling met de meening van Fishberg, neemt spr. aan, dat het Joodsche volk als volk bestaat, onafhankelijk van het feit, dat er geen Joodsch ras bestaat.

HUIG DE GROOT'S JODENREGLEMENT

Lezing door den heer **Mr. Izak Prins**,
op 16 November 1927 gehouden

Spreker verklaarde, dat hem onder het persklaar maken van een critische bewerking van dit reglement de vrees be-

kropen had, dat de natuurlijke frischheid van Grotius' betoog zou kunnen lijden. Daarom had hij besloten Grotius' eigen Memorie van Toelichting daarop voor te dragen en er slechts een sobere toelichting op te geven.

Grotius had zich in 1604 op zeer jeugdigen leeftijd met het ontmaskeren der Marranen bemoeid. Zijn „Buitrecht” dankt hieraan zijn ontstaan. Dit heeft spreker in zijn onlangs verschenen Marranenboek reeds betoogd. De studiën voor het onderhavige reglement hebben mede geleid tot Grotius' leer-dicht „Bewijs van den waren godsdienst”, op Loevenstein voltooid, dat tot de beroemdste apologie van het Christendom uitgegroeid is. Grotius is voor z'n Bijbelvertaling bij de rabbijnen in de leer geweest.

Grotius' Jodenreglement vindt zijn aanleiding in een geruchtmakend proces, dat in 1614—'15 te Hoorn gevoerd is tegen de Jood geworden Hollanders. Voor deze afvalligen had de officier van justitie den dood op den brandstapel geëischt.

De Staten van Holland, in dezen tijd van de Remonstrantsche en contra-Remonstrantsche twisten begeerig om in kerkelijke zaken zeggenschap te hebben, belastten den Calvinist Reinier Pauw en Grotius medewerker van Oldenbarneveld, een resolutie te ontwerpen tot wering van alle schandaal, ergernis en verleiding. Toen na den val der Remonstrantschgezinden de Synode van Dordrecht zich met het onderwerp ging bemoeien, werd het ontwerp van de agenda gevoerd. Inmiddels had Amsterdam al een keur tegen de Joodsche stoutigheden uitgevaardigd. De Staten besloten de steden, die op de komst der rijke Portugeesche Joden gesteld waren, vrij te laten. Alleen mocht hier nergens het smadelijke Joden-teeken ingevoerd worden.

Beide ontwerpen, hoewel nog nooit gepubliceerd, zijn in de bibliotheek van het Portugeesch-Israëlietisch Seminarium bewaard gebleven.

Mr. Prins wijst er vervolgens op, dat deze reglementen ook naar hun inhoud verklaard moeten worden binnen de lijst

van hun tijd. Ook Hugo Grotius voelde zich gebonden aan de oude kanonieke Jodenwetgeving. Maar toch wordt in den humanen geest van Grotius het beeld van, en dus ook de wereld voor den Jood, milder en menschelijker.

DER UNIVERSELL-MONOTHEISTISCHE GEDANKE DES MOSE UND SEIN VERHÄLTNIS ZUR VOLKSRELIGION DER KANAANITER

Lezing door den heer **Prof. Dr. E. Brandenburg**
(Weimar), op 20 Maart 1928 gehouden

Van historisch wetenschappelijk standpunt beschouwd is — aldus spr. — de monotheïstische idee te aanvaarden in dien zin, dat het Heelal niet door blinde wetten, maar door een Hoogere Macht wordt geleid. Deze idee is 3000 jaar geleden voor het eerst verkondigd voor het Jodendom en later door Christendom en Islam overgenomen.

Deze idee is thans zoo ingeworteld, dat denkers en geloovigen haar aanvaarden als iets dat vanzelf spreekt. Vergelijken wij daarmee het tijdperk, waarin deze idee geboren werd, dan zien wij, dat het Godsbegrip zich eerst langzamerhand heeft ontwikkeld.

Om de grootheid van de Mozai'sche gedachte te begrijpen, moet men in aanmerking nemen, dat de volksgodsdienst zich in zijn tijd niet onmiddellijk aan zijn ideeën heeft aangepast, waar men nog onder den invloed stond van de polytheïstische gedachte. Slechts weinigen konden de leer van Mozes in haar ganschen omvang ten volle begrijpen, dit waren de Profeten, die zwaar te strijden hadden tegen het oude volksgeloof.

De staatsgodsdienst, vooral de Kanaänitische, had een hoofdgod, die door zijn vrouw ter zijde werd gestaan. De aardse koning was de vertegenwoordiger of de incarnatie van de hemelsche godheid. Deze staatsgodsdienst, zooals die in

Egypte en Babelonië en door de Hettiërs in Klein-Azië en Syrië werd beleden, was ikonisch; in de tempels stonden de uit kostbaar materiaal vervaardigde beelden. Daartegenover stond de beeldenlooze cultus der Joden.

Tegenover dezen staatsgodsdienst trof men in Klein-Azië en Syrië (Palestina) den volksgodsdienst aan zonder beelden, zooals Kittel bij zijn onderzoekingen heeft aangetoond. Wel vindt men er over het geheele land verspreid kleine nissen in rotsen gemetseld, die een denkbeeld geven van de religieuze denkbeelden van het volk, van welks afgoden-dienst we ook melding gemaakt vinden in de geschriften der Profeten. De nissen en trappen in de rotsen deden dienst als altaren en grotten in de rotsen als kapellen. De trappen hebben vooral in Anatholië dikwijls den vorm van een zittende vrouw, de moedergodin Kybele. Ook in Palestina ontmoet men veel van zulke nissen en trappen.

De leer van Mozes was het oer-type van den beeldeloozen cultus. Dat Mozes werkelijk bestaan heeft kan daaruit blijken, dat hij niet wordt voorgesteld als een ideaal figuur maar als een mensch met tekortkomingen. Men denke aan het slaan van Mozes op de Rots met alle gevolgen daarvan. Hij doorzag op welk een smadelooze wijze zijn broeders leefden en wilde hun bevrijder worden zoowel politiek als religieus. Hij kon niet bij het volk komen met een onbewimpelde verkondiging van zijn leer, want het zou hem niet begrepen hebben, daar het nog stond onder den invloed van het Henotheïsme, dat naast het bestaan van den oppergod andere goden vereert. Daarom leerde hij hun van een God die over de geheele wereld heerschte, naast wien alle andere goden niets waren en aldus bracht hij de gedachte over de landsgrenzen heen naar het eigenlijke monotheïsme.

De spreker toonde een serie lichtbeelden van de nissen en trappen op de rotsen der Aziatische landen en van de groeven, die als Joodsche familiegraven gebruikt werden. Zij worden ook bij Jeruzalem aangetroffen, welke stad reeds lang vóór de verovering door David een sacraal centrum van het land

was. De rotsheiligdommen bij Jeruzalem bewijzen, dat op het volk door alle tijden heen een invloed van het heidendom is overgebleven, hetgeen de profeten steeds tot klagen aanleiding heeft gegeven. De verschillende volken der aarde heeft men gekarakteriseerd als „mannelijke” en „vrouwelijke” al naar gelang van hun levensopvatting. De militante volken werden beschermd door een mannelijke godheid, zoo ook de Joden die eeuwen lang streeden om het beloofde land, anders bijv. dan de Assyriërs en Atheners die Pallas aanbaden. Elk volk heeft de godheid die het „verdient” en wel die welke het symbool is van zijn eigen wezen. Uit de Egyptische inscripties weten wij dat er in het midden der elfde eeuw in Kanaän overvloed was, vandaar de cultus van Baäl-Adonis zooals die in vele nissen wordt aangetroffen.

Uit de onderzoekingen van Curties blijkt, dat het geloof van de fellachen in Palestina in vele opzichten is overgenomen van den godsdienst der Kanaänieten. Al deze godsdiensten konden echter den monotheïstischen gedachte geen afbreuk doen. De leer van Mozes werd de basis van het geloof van millioenen aardbewoners. De geloovige beschouwt dit als een wonder, wie niet gelooft spreekt van causale oorzaken, maar is die causaliteit niet ook een wonder? Een wonder waarin moet worden erkend de macht van een voor onze begrippen onomvatbaar wezen, dat het eerst is erkend door Mozes.

HET TENDENTIEUZE ELEMENT IN DE BIJBELSCHÉ LITERATUUR. (EEN POGING TOT VERKLARING VAN EENIGE OPMERKELIJKE BIJBELPLAATSEN)

Lezing van den heer **L. D. Staal**, op 26 Maart 1928 gehouden

De heer Staal beaamde de meening van den voorzitter van het Genootschap, Prof. Dr. J. L. Palache, die in zijn inleidend woord had gezegd, dat de titel van de voordracht allerlei verwachtingen kan wekken. Spr. zal zich echter stellen

op een logisch en wetenschappelijk standpunt. Vooraf dient te worden nagegaan of er tendenz aanwezig is en van welk soort tendenz er sprake is. Spr. zal drie plaatsen in den Bijbel behandelen en zal trachten een verklaring te vinden, naast de zelfs aannemelijke verklaringen die door de bijbelexegeten is gegeven.

In Gen. 2.17 heet het: „Op den dag dat gij daarvan eet zult gij sterven”. Uit het verdere Bijbelverhaal blijkt evenwel, dat het eerste menschenpaar, waarvan hier sprake is, niet op den dag, dat zij van den boom van kennis van goed en kwaad hadden gegeten, gestorven zijn. Terwijl sommigen meenen, dat men niet al te letterlijk moet vasthouden aan de gedachte dat het sterven zal plaats hebben „op den dag zelf”, zijn er anderen die niet letterlijk opvatten „gij zult sterven”. Een andere verklaring wil den dag van God bepalen op 1000 jaren met de gedachte aan het gezegde „Want duizend jaar is in uw oogen als den dag van gisteren” en daar de eerste mensch 930 jaar oud geworden is, zou deze ook als het ware op den eersten dag gestorven zijn. Nachmanides en Holzinger vertalen het woord „Bajom”, dat letterlijk „op den dag” beteekent, met „wanneer” (Vergel. Koningen 12.42 en Deuteronom. 31.17). Ook Boede zegt, dat zoowel de beteekenis van „Op den dag” als „gij zult sterven” tweeledig opgevat dient te worden en dat dit vers zou beteekenen: „Wanneer gij van den boom eet, dan zal de bedreiging worden vervuld”.

De tweede plaats die spr. behandelt is Gen. 40.15: „Ik ben gestolen uit het land der Hebreëren”. Wanneer men Gen. 37 : 25/29 nagaat, dan is Jozef niet gestolen. Zoowel Huppfeld en Kunen als de geheele critische school beschouwen dit vers als een combinatie van twee oude berichten. Het eerste bericht vindt men in vers 24, benevens het eerste gedeelte van vers 25 van datzelfde hoofdstuk en dan later het verhaal van vers 28 : Jozef is uit den put gehaald en dus als het ware gestolen. Volgens Ibn Ezra zouden met Ismaëlieten en Midjanieten dezelfde personen bedoeld zijn. (Vergel. Rechten 8 : 24 en 26).

De derde plaats vindt spr. in Deut. 2.29: „Gelijk wij de Zonen van Esau hebben gedaan, die in Seier wonen en de Moabieten, die in Ar wonen”. Indien men de episode in Num. 20: 14/21 nagaat blijkt er uit, dat Edom tot tweemaal toe geweigerd heeft Israël door zijn land te laten trekken, terwijl Mozes in den aangehaalden tekst verklaart, dat Israël wel spijs en drank verstrekt werd. Enkele verklaarders vinden hierin aanleiding te zeggen, dat de auteur van Deuteronomium een andere is dan die van Num., terwijl anderen dit vers verklaren door te zeggen, dat met Edom bedoeld wordt het Staatsgezag en met „Benei Eisof” de individuen.

Spr. meent in goed gezelschap te verkeerden als hij de woorden van prof. Palache in zijn rede uitgesproken bij zijn aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit van Amsterdam op 26 Januari 1925 tot de zijne maakt.

In „Het Karakter van het Oud Testamentische verhaal”, zegt prof. Palache:

„Niet alleen het motief en de inhoud van het Bijbelverhaal, maar ook zijn vorm, zijn inkleeding en zijn strekking, dus het geheele verhaal als zoodanig als symptoom moet men, in ieder volk of iedere groep afzonderlijk, psychologisch doorgronden en systematisch-vergelijkend behandelen. Voor het volledig begrijpen ervan is noodig, niet alleen dat wij ons verdiepen in hetgeen beschreven wordt, maar ook in den vorm, waarin dat gebeurt en in de bedoelingen en het gedachteleven van dengeen, die beschrijft”.

Zoo aldus is het met de Godheid, die schrijft of laat schrijven met een tendenz. Hij spreekt op de wijze die het meeste kans van slagen heeft om het doel te bereiken. Een uitspraak van R. Ismael ben Elisa is: „De Thora spreekt gelijk de menschen spreken” en dus volge men niet de meening van R. Akiba, die elke schijnbaar overtollige letter wil verklaren. Tal van voorbeelden noemt spr., waaruit het tendieuze van het bijbelverhaal naar voren komt, zooals Exodus 3. 17.18. Ook het optreden van Jona in Nineveh, waarin wordt verhaald, dat deze voorspelt, dat binnen 40 dagen die stad verwoest

zal worden, terwijl dit niet binnen dien tijd was geschied, verklaart spr. als tendentieuze.

Alle drie door spr. geciteerde bijbelplaatsen wenscht spr. opgevat te zien als tendentieuze geschreven. In Genesis 2.17 is de woordenkeus zoodanig om den eersten mensch afschrikwekkend te maken van den boom te eten.

Ook Jozef heeft tendentieuze gezegd, dat hij gestolen was zonder dat daarvoor een grond aanwezig was.

Evenzoo was het verzoek van Mozes tot Sigon en Og om het land te mogen doortrekken. Mozes wilde een bloedigen strijd voorkomen en wees, alhoewel ongegrond, op het voorbeeld van Edom, derhalve wederom een tendentieuze karakter.

In de Rabbijnsche literatuur vindt spr. eveneens vele voorbeelden van tendentieuze aard, waarvan hij er eenige vermeldt.

DE JOODSCHE PSYCHE

Lezing door den heer **Dr. L. Hertzberger** in de algemeene vergadering van 3 Juni 1928 gehouden

Het komt niet vaak voor, dat iemands oordeel over zichzelf overeenkomt met dat van vriend en vijand. Wij Joden, zijn het voorwerp van zulk een verhouding. Wij zelf, althans onze godsdienstboeken, onze gebeden, onze oudere en nieuwere schrijvers van verschillende richting, verkondigen dat wij anders zijn dan de niet-Joden. Het ngolijnoe-gebed zegt, dat wij niet gemaakt zijn en niet geworden zijn als de volkeren der aarde. Met meerdere of mindere wijziging zouden we hetzelfde zoowel van Joden, niet en wel ngolijnoe-aanbidders, als van Christenen philo- en antisemieten kunnen zeggen. Hoewel men hierbij aan de lichamelijke eigenschappen aandacht wijdt en hierover veel geschreven is, staat toch meestal de Joodsche psyche, ons psychisch wezen op den voorgrond van belangstelling. Zelfs zijn er, die de psychische factoren als primair, de lichamelijke als secundair houden. Tot deze

behoort o.a. Abr. Kuyper, die in zijn „Om de oude Wereld-zee” schrijft: „Ook bij zeer sterke bloedvermenging heeft door dit psychische overwicht het al-oude Joodsche type zich in de gelaatsexpressie gehandhaafd”.

Het behoeft geen betoog, dat het oordeel van ons en onze vrienden gemeenlijk toch verschil vertoont met dat van den vijand. Betoogt de eene groep de superioriteit der Joden in een of meerdere punten, de andere brengt gronden aan, waaruit moet blijken, hoe inferieur wij zijn. Maar ook onder de voorstanders vinden we merkwaardigerwijze soms conclusies, die lijnrecht tegenover elkander staan. Geen wonder, dat men getracht heeft, om door methodisch onderzoek te komen tot de beantwoording der vragen: Bestaat er wezenlijk verschil tusschen Jood en niet-Jood? En zoo ja, waarin bestaat dit verschil, hoe vertoont het zich aan onze waarnemingen? Bij deze studies is wel inde eerste plaats gezocht naar lichamelijke kenmerken. Men heeft gemeten en gewogen; kleur van haar, huid en oogen nagegaan, ziekte- en sterftcijfers onderzocht en allerlei meer. Er zijn daarbij verschillen voor den dag gekomen tusschen Christenen en Joden van eenzelfde land, verschillen, die echter in andere landen verdwenen, althans buitengewoon klein bleken te zijn. Dit is niet te verwonderen. De lichamelijke eigenschappen zijn een product van twee factoren, n.l de aangeboren eigenschappen en de milieu-invloeden. Onder milieu verstaat spr. den invloed van de landstreek, woonplaats, opvoeding, voeding, beroep, levenswijze enz. Nu onderscheiden bij de Joden de milieu-verhoudingen zich gemiddeld heel wat van het gros der andere bevolking, althans gradueel. Zoo zijn de Joden voor het meerendeel bewoners van steden, speciaal van groote steden, zijn ze in vele streken overwegend uitoefenaars van bepaalde beroepen, een groot percentage behoort tot den handelsstand, is de verzorging, speciaal in de zuigelingjaren, beter dan bij anderen en wordt onder hen meer waarde gehecht aan voeding, ze gebruiken minder alcohol enz. Niet zelden blijkt, wat als argument van rasverschil heeft gegolden, uitsluitend te zijn een

gevolg van milieu-invloed. Spr. herinnert aan onze lichaams-lengte. Uit tal van statistieken is opgemaakt, dat Joden gemiddeld vrij wat korter zijn dan de andere Nederlanders. Bij een onderzoek van Prof. Bolk is echter gebleken, dat de gemiddelde lengte van de bewoners in Nederland toeneemt. Bij de Joden is de toename echter sterker dan bij de anderen. Het is daarom verre van onmogelijk, dat na eenige generaties de gemiddelde lengten gelijk zullen zijn. Zoo goed als zeker hangt dat samen met de toenemende welvaart in de laatste eeuw, de betere woningtoestanden, de lichamelijke oefeningen. Spr. heeft de lichamelijke zijde van het vraagstuk belicht, om de moeilijkheden aan te toonen, die zich openbaren, zoodra men niet het lichaam, maar den geest der Joden tot onderwerp van beschouwing maakt. Op psychisch gebied valt het niet zoo gemakkelijk te meten en te bewegen en exact te zijn als op physisch gebied. Hier toch spelen milieu-invloeden een uiterst belangrijke rol. De geest adopteert gemakkelijker dan het lichaam. De geestelijke uitingen van hen, die met elkaar verkeerden, krijgen allicht een voortdurend toenemende gelijkenis. Heel wat fouten zijn op dit gebied gemaakt. Ter beoordeeling van de geestelijke gesteldheid der Joden is veel gebruik gemaakt van de criminaliteitsstatistieken. Daaruit bleek, dat de criminaliteit der Joden gunstiger is dan die der niet-Joden. Maar daarnaast werd geconstateerd, dat onze criminaliteit zeer ongunstig is voor sommige vergripen als woeker, bedrog, meened, frauduleus bankroet, in het algemeen delicten tegen het vermogen. Men ging zeggen, dat hier een bijzonder Joodsche psyche ten grondslag moest liggen. Dus een ongunstige karakteristiek. Het is echter gebleken, dat de verhouding der cijfers veel gunstiger werd als men Joodsche en Christelijke groote stadsbewoners met elkaar vergeleek of Joodsche en Christelijke kooplieden. De verschillen werden dan veel kleiner en naderden soms tot nul.

Spr. vertelt hierna het een en ander van de door Leydesdorff ingestelde enquete en van de schrijvers, die teksten van Bijbel, Talmud en andere Joodsche geschriften, zoowel

godsdienstige als niet-godsdienstige, of handelingen van enkele Joden gebruiken om de psyche der Joden te karakteriseeren en toont hierna aan, hoe wetenschappelijk uitziende geschriften kunnen komen tot analyses, die absoluut ongemotiveerd zijn. Spr. stelt vast, dat ten opzichte van de psyche der Joden, trots ijverig zoeken, nog zeer weinig vaststaat. Het zou jammer zijn, dat de Joden, zooals Heine het uitdrukt, ein wandernder Geheimnis moeten blijven. Spr. stelt een andere methode van onderzoek voor. Hij gaat uit van het feit, dat lichamelijke specifieke groepskenmerken in gunstigen zin worden beïnvloed door gunstige milieu-omstandigheden en omgekeerd, verder, dat door summatie de specifieke eigenschap tot opvallende hoogte kan stijgen. Op psychisch gebied is dat nog meer te verwachten, maar men moet dan rekening houden met het feit, dat wij den psychischen aanleg niet waarnemen, slechts de uitingen ervan. Deze loopen dikwijls sterk uiteen. Een bijzonder, als eenig in de wereldgeschiedenis bekend geestelijk verschijnsel binnen het Jodendom is zeker het monotheïsme en de ethiek of, zooals men ook zeggen kan, het profetisme. Uitvoerig wordt uiteengezet, hoe hier blijkt van een alleruiterste consequentie, waarbij practische bezwaren niet gelden, waarvoor zelfs als onafhankelijk aan staatswezen of godsdienstpraktijk verbonden instituten moeten wijken. Het is altijd door, de geweldige drang naar het Joodsche messianisme, die de uiterste grenzen van universalisme en humanisme omvat. Hieruit blijkt de gave, het vermogen, om de lijn door te trekken, daar waar ons voorstellingsvermogen opgehouden is. In de Joodsche ziel ligt de kiem van onbegrensdeheid van geloof, die zich o.a. uit in den eenheidsdrang der Profeten, in de messiaansche voorstellingen. Dit psychisch wezen heeft in de latere eeuwen veel geleden onder de uiterst schadelijke milieu-invloeden, maar is toch nog terug te vinden in de Joodsche groepen van tegenwoordig. Dat blijkt uit een bespreking van het tegenwoordige orthodoxisme en van het Zionisme. Maar ook in wereldbewegingen, die aan Joden hun ontstaan te danken hebben. Ten

voorbeeld strekken de leer van den Jood Jezus, het pantheïsme van den Jood Spinoza, het werk in de vredesbeweging van de Joden Asser en Fried. Zelfs is daarmee te verklaren de geweldige, aan het wonderbaarlijke grenzende uitbreiding, die Joden of personen van Joodsche bloede niet zelden aan hun ondernemingen geven. De drang naar eenheid, het onbegrensd geloof, dat door anderen o.a. bestempeld is als gebrek aan zin voor realisme, maakt de Joden impulsief, beweeglijk. Tot hun wezen behoort die Weh der Einheit, die Weh der Tot und die Weh der Zukunft (Buber). Een en ander wordt nog getoetst aan de telkens en telkens in de geschiedenis voor den dag komende massa-terugkeer van Joodgeborenen, die reeds geheel buiten het Jodendom stonden of meenden te staan. Dit proces noemt spr. „Teschoewoo”, de inkeer, den omslag van antipathie in geweldige sympathie, van onverschilligheid in warme belangstelling en krachtigen arbeid. Zulke Teschoewoo's ziet men uitsluitend na grove vergrijpen tegen het messiaansche ideaal, na progroms, na bloedbeschuldigingen, na een Mortara- of Dreyfusaak. Zonder eigenlijk nog het Jodendom te kennen of den tijd te nemen tot bestudeering ervan, gaan de menschen van „Teschoewoo” aan het werk, blijk gevende nazaten te zijn van hen, die bij den berg Sinai spraken: „wij zullen doen en hooren!” Spr. eindigde met te zeggen, dat hij hoopt door deze leekenproef van psychologische studie op te wekken tot diepgaand onderzoek op dit uiterst belangwekkend gebied.

DIE ENTSTEHUNG DES BABYLONISCHEN TALMUDS

Lezing van **Dr. Moses Auerbach** (Berlijn)

op 13 Dec. 1928 gehouden

Spr. begon met de mededeeling, dat de Babylonische Talmoed in hoofdzaak is een opteekening van de besprekingen, die zich in de babylonische leerscholen ontwikkeld hebben, ongeveer in de derde, vierde en vijfde eeuw. Doch ook

vele Palestijnsche gesprekken zijn in den Talmoed ingevlochten, in het bijzonder van de Tana-itische en Amora-ische generatie.

In de Halachische discussies worden de Misjna's en Beraitoth verklaard, de tegenspraak in de Misjna en die van de Misjna's onderling tot oplossing gebracht en beslissingen gegeven omtrent de zich voordoende problemen. Het doel van de Agadische discussies is: de verklaring van oudere Agadoth, het geven van nieuwe exegetische uiteenzettingen en homiletische beschouwingen over vragen van den dag. Het jaar 219, toen Rab naar Babel kwam, beteekent het begin van een nieuw tijdperk van de joodsche geschiedenis en wel de verplaatsing van het joodsche geestelijke leven van Palestina naar Babylonië. Meer dan acht eeuwen lang hield het overwicht van Babel aan tot aan den dood van den Gaon Rabbie Hai. Rab, die een tijd lang in Palestina gestudeerd had, plantte de Palestijnsche overleveringen naar Babel over. De belangrijkste overleveringen werden in de Misjna verzameld. Een groot deel van niet in de Misjna opgenomen halachah's hebben Rabbie Chizia en Rabbie Oschaja bijeengebracht (Beraitoth).

Na de verwoesting van Nehardea door Papa bar Nazar in 259, werd de leerschool verplaatst naar Pumpeditha; een deel der geleerden trok naar Mechusa. Te Pumpeditha werd de analytische methode ontwikkeld.

De tijd van Abajah (338) en Rabba (352) vormt het hoogtepunt van het Talmoedische geestesleven door de vereeniging van wetenschap en scherpzinnigheid. Rabbie Papa stichtte een eigen leerschool. In dezen tijd dreigde een splitsing, waarvoor Rab. Assjie het Jodendom heeft behoed. Hij kwam in 371 aan het hoofd van de school te Meta Machseja en werd de eigenlijke redacteur van den Talmoed, hetgeen mogelijk was doordien hij ruim 50 jaar lang, van 371 tot 422, het rectoraat bekleedde. Hij heeft de geweldige stof weten te verwerken. Andere geleerden hebben ook aan de redactie van den Talmoed medegewerkt, o.a. zijn zoon Mar ben Rab Assjie.

Toen in de tweede helft van de vijfde eeuw ook in Babylonië ernstige vervolgingen begonnen, geleerden gevangen werden gezet en gedood, kerken en scholen werden gesloten, was het noodzakelijk de redactie van den Talmoed tot een einde te brengen. Dit gebeurde in de leerscholen der Saboraim. Gewoonlijk wordt 500 genoemd als het jaar, waarop de Talmoed werd afgesloten; in werkelijkheid echter is dit niet nauwkeurig vast te stellen.

In een vurige peroratie wees spr. er op, dat nog altijd de Talmoedstudie voortleeft en deze dus eigenlijk niet is afgesloten. De Babylonische Talmoed wordt met reden genoemd: Talmoed Israelie, het kostbare kleinood van het volk Israel.

EEN EDITIO CRITICA VAN RASCHI'S COMMENTAAR DER KLEINE PROFETEN

door I. Maarsen (Den Haag)

Inleiding.

„De groote waarde, die de oud-Joodsche bijbelverklaarders hebben voor bijbelexegese en hebreuwsche philologie wordt hoe langer hoe meer erkend. Toch hebben we noch van de commentatoren uit de Spaansch-provençaalsche noch der Noord-Fransche exegetenschool goede textuitgaven”.

Zoo schreef S. Seeligmann voor een bijna tiental jaren in den aanhef van een beoordeeling mijner *Textstudien op den Pentateuchcommentaar van Nachmanides*¹⁾.

Wel heeft de tijdruimte, die ons scheidt van het moment, waarop die woorden werden geschreven, eenige verrijking gebracht op het gebied der Noord-Fransche verklaarders. Zoo bezitten we sinds kort nieuwe edities van deelen van Jozef Bechor Schor²⁾. Ook ligt thans voor ons de uitstekend bewerkte textcritische uitgave van R. D. Kimchi op de eerste helft van Jesaja³⁾.

Maar de oude beroemde Bijbelverklaarder Raschi heeft na A. Berliner, die den Pentateuchcommentaar opnieuw kritisch heeft uitgegeven⁴⁾, nog geen bewerker gevonden voor de andere Bijbelboeken. Hier ligt een eereschuld, die nog steeds op inlossing wacht. Immers niet alleen in de Joodsch-wetenschappelijke wereld, maar ook daarbuiten moet zulk een uitgave nut stichten. Het gebruik ervan door niet-Joodsche Bijbelverklaarders zal bevorderd worden, wanneer een gemakkelijk bruikbare editie met bronnenopgave en kritisch apparaat den lezer ter zijde staat.

Al heeft Gesenius wel weinig inzicht in Raschi's verklaring getoond, toen hij in zijn *Commentar über den Jesaja*⁵⁾ sprak

van „historische Erläuterungen, grössenteils nach den oft über alle Begriffe abgeschmackten traditionellen Erklärungen”, A. Wünsche oordeelt reeds anders. In zijn verklaring van Joel¹⁾ zegt hij: „Es thut mir immer weh wenn mir ein Commentar über ein alttestamentliches Buch in die Hände kommt, und ich sehe, daß der Verfasser wenig oder gar nicht auf die rabbinischen Ausleger Bezug genommen, da doch oft recht schöne und herrliche Goldkörner in ihnen verborgen liegen”. Al stelt hij Kimchi wel hooger dan Raschi, toch meent hij, dat de groote Joodsche Bijbelverklaarders noodzakelijk ook in den modernen commentaar moeten behandeld worden.

In de oudheid was het niet anders. Raschi heeft niet alleen bij Joden, maar ook bij Christenen veel autoriteit gehad. Men denke slechts aan den door Luther veel gebruikten Nicolaus de Lyra, die om zijn nauwe aansluiting aan Raschi een minder vleienden bijnaam ontving²⁾.

Omtrent het door Raschie gevolgde systeem van het gebruiken van Talmoed en Midrasch bij zijn exegese, naast het zoeken van den eenvoudigen woordzin, kan men verschillend oordeelen³⁾. Toch heeft hij, zelfs bij het gebruiken van agadische verklaringen steeds zooveel mogelijk gezocht naar die, welke het best bij den text aansluiten. Bovendien is zijn commentaar om de schat van philologisch materiaal, die er in opgesloten ligt, van bizondere waarde.

In zijn verklaring der Kleine Profeten, waarover in dit opstel in het bijzonder gesproken wordt, geeft hij niet minder dan 8 afwijkende teksten van de ed. vulg. Het zijn: *Hosea* 8.13; 10.9; *Joel* 2.8; *Amos* 3.12; *Nahum* 1.1; 2.6; 2.14⁴⁾ *Zacharia* 14.5⁵⁾. Zeven dezer varianten zijn bij R. Kittel in zijn *Biblia Hebraica* niet te vinden, terwijl aan Norzi één is ontgaan.

1) Maandblad Mizrachie, Mei 1919.

2) *Leviticus* ed. Halevie, Budapest 5685; *Numeri* ed. M. Bamberger ibid. 5688.

3) The Commentary of David Kimchi on Isaiah ed. L. Finkelstein, New York 1926 (part I, Chap. 1—39).

4) Berlin 1866; Frankfurt a M. 1905.

5) Leipzig 1921, I pag. 119.

1) Die Weissagungen des Propheten Joel, Leipzig 1872, Vorwort pag. 3 en 4

2) M. Güdemann, Geschichte des Erziehungswesen usw., I, pag. 16.

3) Zie bijv. Güdemann t.a.p. noot 1 en daartegenover A. Geiger in Nit'e Na'amoni, Duitsch ged. pag. 11 en volg.

4) Niet bij Norzi in zijn verklaring.

5) Cf. Kittel, Bibl. Hebr.

Juiste grammaticale opvattingen ontmoet men in: *Amos* 7.7; 9.9; *Obadja* 3; *Micha* 1.8; 1.11; 3.7; 5.4; *Nahum* 3.18; *Habakkuk* 1.9; 1.12; *Tsefanja* 1.17.

Arabische woordafleidingen vindt men *Amos* 7.7; *Tsefanja* 1.17. Waarschijnlijk heeft Raschi, die geen Arabisch kende, deze opvattingen gehoord van een Arabischen Jood. Zoo noemt hij *I Samuel* 14.27 een zekeren Nathan uit Arabië, die hem van de suiker vertelde¹⁾.

Aardige bijdragen tot zijn kennis der realia: *Joel* 1.20; ²⁾ *Amos* 7.14; 8.8; *Nahum* 3.14; *Tsefanja* 2.14.

Blik op Raschi's zin voor woordgetrouwe exegese geven: *Hosea* 12.13; 13.9; *Amos* 6.5; *Obadja* 13; *Micha* 5.3; 5.7; *Habakkuk* 3.8; *Haggaj* 2.16; *Zacharia* inleiding; 5.11; 9.13; 11.13.

Toestand van den Text.

In zijn beschrijving der Hebreeuwsche handschriften van de Leidsche Universiteitsbibliotheek merkt Steinschneider op: „Notum enim est editiones hujus commentatoris celeberrimi textum exhibere parum genuinum”³⁾. Toch is er, zooals we hierboven zagen, in den loop van den tijd weinig gedaan voor den Raschi-text in het algemeen.

Van de werken, die textverbeteringen beproeven, hebben de volgende op de niet-Pentateuchische boeken betrekking:

עטרה צבי van Jakob Mirr, Wilna-Horadna 5694 (1834).

נסינות אברהם van Abraham Luria, Wilna 5681⁴⁾.

סיפור ושורש העבודה van Alexander Süszkind, Warschau 5674, pag. 114—135.

Het laatste is van weinig waarde voor de vaststelling van den zuiveren text, daar de verbeteringen vooral betrekking hebben op de ed. Amsterdam 5514 en Sulzbach 5523, waarin

1) Zie I. Löw, Die Flora der Juden I, pag. 750.

2) Zie Berliner, Beiträge zur Geschichte der Raschi-Commentare, pag. 33; Poznanski, Kommentar zu Ezechiel und den XII kleinen Propheten von *Eliezer* aus *Beaugency*, Inleiding pag. XVII, noot 1.

3) Catal. Cod. Bibl. Acad. Lugd. Batav. pag. 311.

4) Kon door mij niet geraadpleegd worden.

veel corrupt is afgedrukt; maar in de tegenwoordige handuitgaven komen deze fouten niet meer voor.

Het eerstgenoemde geeft veel toelichtingen op Raschi's verklaring en zoo nu en dan een emendatie. Op den commentaar der Kleine Propheten geeft het 9 textverbeteringen. Daarvan zijn 5 juist:

Hosea 5.9 אפרים לשבוה ד"א אפריםוכו' (ook in handschr.).

Micha 6.9 על יקרא על יקרא (ook in handschr.).

Zacharia 4.14 בני יצהר יצר וכו' ד"א שני וכו' (deze passage komt in sommige ed. en handschr. niet voor).

12.2 herstelling van een in onze drukken reeds goed weergegeven Fransch woord.

14.18 זאת יהיה עונש וכו' is het begin van vers 19.

Hiermede zijn evenwel nog niet alle onzuiverheden uit den text verdreven. Op tal van plaatsen zijn verklaringen in den text geslopen, die niet van den auteur zijn. Het zijn toevoegingen van anderen, van leerlingen, lezers of overschrijvers.

Wel zijn in de gewone edities reeds enkele plaatsen als niet echt aangegeven. Zoo *Obadja* 14 slot; *Jona* 3.4 (beide plaatsen (הגיה דר"ע); *Micha* 6.9¹⁾; *Zacharia* 3.9 slot²⁾. Doch er zijn er meer.

De mogelijkheid om zoo veel mogelijk de toevoegingen te leeren kennen wordt alleen geboden door het vergelijken van handschriften met den gedrukten text. Bovendien komen dan vanzelf nog meer corrupte plaatsen aan het licht.

De Handschriften.

Wie een zelfs maar vluchtige blik slaat in de inleiding van A. Darmsteter's studie der *Loazim* in Raschi's Bijbelcommentaar³⁾ krijgt een indruk van het groot aantal handschriften, dat er van den commentaar van dezen steeds veel gelezen verklaarder bestaat.

Bij het voorbereiden eener nieuwe editie van den commen-

1) Zie Berliner, Randbemerkingen zum Siddur, I pag. 63.

2) In versch. ed. weggelaten.

3) Zie Revue des Etudes juives, deel 53—56.

taar op de Kleine Propheten, als eerste deel van een bij gunstige opname voort te zetten uitgave van andere deelen van den Bijbel, was het, om verschillende redenen, uitgesloten, alle bestaande handschr. te raadplegen. Dit is — volgens schr.'s meening — ook niet noodig voor het samenstellen van één deugdelijken text. Een keuze van handschr. uit verschillende tijden stelt in staat om een indruk te krijgen van latere bijvoegingen; geeft bij overeenstemming zekerheid omtrent twijfelachtige lezingen. Verder zal de bestudeering der handschr. doen zien welke als de betrouwbaarste gelden, om naar deze den text vast te stellen, indien daaromtrent in de verschillende handschr. geen eenstemmigheid bestaat.

Voor deze studie zijn de volgende handschr., naar fotografische opnamen, geraadpleegd ¹⁾:

1. München, Cod. Mon. 5, verder aangeduid: M, geschreven vóór 1232 ²⁾.
2. Leiden, Scal. I, verder aangeduid: L, geschreven vóór 1270 ³⁾.
3. Parma, de Rossi 67, verder aangeduid: P, uit de 13e eeuw ⁴⁾.
4. Berlin, Preuss. Staatsbibl. 1221, verder aangeduid: β, „sehr alt” ⁵⁾.
5. Berlin. Jüd. Hochschule 1475, verder aangeduid: B, voltooid 26 Juli 1489 ⁶⁾.
6. Oxford, 142 (Opp. add. 22), verder aangeduid: O ⁷⁾.

1) Dank zij hier gebracht aan Dr. Van Arendonk te Leiden, Dr. A. Freimann te Frankf. a.M., Dr. Oko te Cincinnati en S. van Loen van het Nederl. Gezantschap te Rome, die mij bij het verzamelen der handschr. behulpzaam waren. Bovendien een woord van dank aan den heer S. Schocken te Zwickau, die me van zijn zeer oud Raschi-handschr. een mooie rotogravure ter beschikking stelde.

2) Zie Catal. Bibl. Reg. Monacensis, München 1875, pag. 2.

3) Zie Catal. Cod. Bibl. Acad. Lugd. Batav., pag. 310.

4) Zie Manuscript. Cod. Hebr. Bibl. de Rossi. Vol. I, Parmae 1803.

5) Zie Steinschneider, Handschr. Verzeichnis, Berlin 1897, deel I, pag. 4 en Berlin 1878, deel II.

6) Zie Livre d'Hommage à la Memoire du Dr. Poznanski, Hebr. ged. pag. 204.

7) Zie Cat. Bodl. Neubauer, pag. 59, No. 295 en No. 298. Het eerste is geschreven in 1328.

7. Schocken, verder aangeduid: S.
8. Cincinnati, Hebr. Union Coll., verder aangeduid: N.

Voor een algemeene karakteristiek der eerste vijf handschr. zij verwezen naar de hieronder aangegeven beschrijvingen in de catalogi. Nog een enkele aanvullende opmerking.

Omtrent M vermeldt Steinschneider op gezag van Zunz, dat de commentaar op de Kronieken tot 29.11 van Jozef Kara zou zijn. Hieraan kan nog toegevoegd worden, dat mij, bij een vergelijking met den Raschi-text is gebleken, dat van *Maleachi* 1.7 tot slot, zonder eenige nadere aanwijzing, de commentaar van Jozef Kara is gebruikt. Een collatie van dezen text met den in den ed. Lublin 1911 afgedrukten geeft eenige belangrijke verschillen, welke elders gepubliceerd zullen worden.

De opmerking bij L „attamen cod. tam vetustus specialemeretur investigationem” heeft Steinschneider, zooals verder blijkt, zeer terecht gemaakt. Veel belangrijke lezingen worden in dit handschr. gevonden.

In P komen de *Loazim* zeer spaarzaam voor. Het geeft goede lezingen en hier en daar een groote uitweiding, zooals *Micha* 3.12.

β is een der beide codices uit Erfurt door Breithaupt gebruikt bij zijn Latijnsche vertaling van Raschi's commentaar en is vrijer in zijn weergave van citaten en nu en dan ook van den Raschi-text.

Van B geeft Elbogen als karakteristiek: „niet nauwkeurig, slaat regels over, maakt vergissingen door homoioteleuta; toch לפעמים הנוסח יותר מרוביק והסגנון יותר צח מאשר בנרפס.

In S beslaat de commentaar op de Kl. Propheten 22 aan beide zijden beschreven pagina's. De hoogte van het schrift is ong. 21 c.M., terwijl de breedte van elke kolom ong. 5 c.M. bedraagt. Op ieder blad staan 3 kolommen naast elkander, elk van 33 regels. In *Joel* is 1 pag. aan beide zijden beschadigd, terwijl het laatste deel van *Zacharia* en *Maleachi* in 1 kolom over de geheele breedte van het blad (ong. 18 c.M.) is geschre-

ven. Dit handschr. schijnt ook zeer oud en geeft veel in margine, wat in oudere handschr. nog niet voorkomt en de hand van een lateren bewerker door het veranderde schrift verraadt.

N is, volgens het voor mij liggende titelblad, geschreven door Nathan b. Jozef voor zijn neef Mozes b. Jisaj en voltooid op Vrijdag 24 Sjewat 5061. Het in Spaansch-rabbijsch schrift geschreven handschr. bevat op 82 pag. de verklaring op de Kl. Propheten. Op elke bladzijde staan 2 kolommen van 28 regels, hoogte schrift 18½ c.M., breedte kolom 6 c.M. Het heeft goede varianten, hier en daar aan het woordenboek van ibn Ganach ontleende toevoegingen, als *Joel* 4.2; *Amos* 7.14; 8.1; 9.2; *Obadja* 3.

Een op 28 Juni van dit jaar te Londen bij Sotheby & Co. verkocht handschr. ¹⁾, dat volgens den catalogus uit de elfde eeuw stamt en geschreven is te Troyes door Raschi's leerling R. Schemaja kon door mij, ook in foto, niet geraadpleegd worden tengevolge van den onwil van den tegenwoordigen bezitter. Hoewel het volgens het oordeel van Dr. C. Duschinsky — in een schriftelijke mededeeling aan mij — niet zoo oud is als in den catalogus opgegeven, zou het toch hoogstwaarschijnlijk belangrijke diensten als studiemateriaal hebben bewezen.

Verhouding der geraadpleegde Handschriften.

In een essay ²⁾ schrijft Berliner terloops over de verhouding van L en M; dat „L frei ist von allen Zusätzen und Einschübseln, welche in unseren Ausgaben in Parenthesen mit der Bezeichnung ישן רש"י oder ת' vorkommen; sie ist ferner frei von vielen Midraschstellen und Erklärungen, die bei uns mit לי נראה ד"א oder אני אומר beginnen, während die meisten derselben in dem Münchener Codex schon zu lesen sind”.

1) Catalogue of a valuable Collection of Hebraica including some important early manuscripts, London 1928, pag. 6, No. 4.

2) Monatschrift f. G. u. W. d. J. 1863, pag. 393.

Deze verhouding schijnt evenwel alleen in den Pentateuch te bestaan. Uit een vergelijking van den Raschitext der Kl. Propheten ¹⁾ blijkt, dat in beide handschr. ongeveer dezelfde zinsneden ontbreken. Ook de op homoioteleuta berustende verschrijvingen zijn, met een enkele uitzondering, bij beide gelijk; in de transcriptie der *Loazim* wijken ze nu en dan wel van elkander af.

Na deze inleidende opmerking nog een algemeene mededeeling omtrent de filiatie der door mij geraadpleegde handschr.

Vóór het trekken eener conclusie zijn telkens ter staving een reeks voorbeelden voorop geplaatst.

- a) *Joel* 1.6 is het tweede lemma verplaatst in 1.7 הַגֶּפֶן
Amos 4.10 is verplaatst nà 4.11
Obadja 6 staat de fout אמתו לשון אמתו (i.p.v. לשון ארמית)
Amos 1.3 is שקורין לימא afwezig
Nahum 2.7 is הנקרא בומא afwezig
Joel 3.3 i.p.v. כגובה חומר : כגובה
Nahum 1.1. i.p.v. לפי שאינו דבוק : למרה שאינו דבוק
 Deze afwijkingen komen in alle handschr. voor.

Conclusie 1: Op grond van verplaatsing van zinsdeelen, van gelijke typische fouten, van weglaten van dezelfde *Loazim*, van dezelfde goede of betere lezingen mag de gevolgtrekking gemaakt worden, dat alle acht handschr. tot dezelfde Archetypus ²⁾ teruggaan.

- b) *Amos* 3.12 slot-ורבותינו אמרו- afwezig in L en M ³⁾
 8.9 ואמרו רבותינירהשמש " " " "
 6.3 המגידים זה מדרשו " " " "
Micha 1.15 slot-מינחם של ר' מושמו " " " "
 5.2 ורבותינו אמרו שפירשתי " " " "
Hosea 3.3 ובשם ר' האי " " " "
Haggai 2.16 ובמשנת אבות דר"נ " " " "

1) Een gedetailleerde beschrijving der ontbrekende plaatsen naar groepen ingedeeld, zal elders verschijnen.

2) Verder aangeduid met R 1.

3) Re Da citeert het reeds uit naam van Raschi.

DE PROTOCOLLEN DER HOOGDUITSCH- JOODSCHE GEMEENTE TE AMSTERDAM

VOORDRACHT

gehouden in de Vergadering van het Genootschap voor Joodsche Wetenschap in de vergaderzaal der Nederl. Israël. Hoofdsynagoge te Amsterdam op Donderdag 29 April 1926 des avonds te 8½uur, door **Dr. D. M. Sluys**.

Geachte aanwezigen :

De titel van het onderwerp, dat ik mij voorstel hedenavond met U te behandelen, is van weidscher omvang, dan de punten waarover de samenspreking strikt genomen zal loopen, aangegeven. De protocollen immers met hun geschiedenis, inhoud en de daaraan toe te kennen waarde, vergeleken met ander materiaal voor de geschiedenis der Hoogduitsche gemeente alhier, bieden een zóó omvangrijke stof ter behandeling, dat deze over het kader van één studieavond verre uitgaat. Ik heb mij daarom gedacht mij in deze bijeenkomst te beperken tot het geven van een inleiding ten behoeve van hen, die ter gelegene tijd zich eens mochten geroepen gevoelen een studie van de protocollen te maken, en, naar ik hoop, zich van de gegevens, die ik voor hedenavond verzameld heb, zullen bedienen tot het opstellen van de grondslagen van een eventueele publicatie, om daarop de beoordeeling van het in die protocollen verzameld materiaal te doen opbouwen. Die beoordeeling zal, dit dient in het oog te worden gehouden, zeer verschillend kunnen uitvallen, al naar mate men verwachtingen heeft omtrent en in zijn verwachtingen bevredigd is betreffende het geschiedkundig materiaal, dat in de protocollen is verzameld; en ik dien wel op den voorgrond te zeggen, dat op de protocollen alleen, zonder gebruikmaking van gegevens verstrekt door andere bronnen, als: bescheiden aanwezig in Rijks-, gemeente- of andere archieven, geschiedkundige, letterkundige en godgeleerde werken, opschriften van zerken enz. de geschiedenis van de Hoogduitsch-Joodsche

gemeente niet kan worden opgebouwd. De protocollen immers zijn verre van volledig. Zij bevatten althans in de oudste tijden niet een nauwkeurige aanteekening van hetgeen Parnassijs in hun vergaderingen hebben behandeld. Aaneengeschakelde verhalen van gebeurtenissen komen er slechts sporadisch in voor. De ervaring door mij opgedaan bij het bewerken van de stof ten behoeve van een aantal opstellen, waarin verschillende tijdperken uit de geschiedenis der gemeente zijn behandeld, heeft mij ten minste tot de conclusie geleid, dat zonder een gezette studie van elders te vinden materiaal een goed inzicht in de geschiedenis niet zal kunnen worden verkregen. Dit neemt niet weg, dat zonder de aanteekeningen in de protocollen, die geschiedenis voor het grootste gedeelte ongeschreven zou moeten blijven en de inhoud ervan wettigt dus een breed opgezette studie, en, indien medewerkers en middelen voorhanden waren, publicatiën, bewerkt als de protocollen van de gemeente Eisenstadt, die Dr. B. Wachstein onlangs het licht heeft doen zien.

Voor hedenavond heb ik mij voorgesteld ter inleiding daarvan met U te behandelen de navolgende punten:

- 1°. Wat moet onder het woord *protocollen* worden verstaan?
- 2°. Wie hebben de aanteekeningen in de protocollen gesteld?
- 3°. De taal door de schrijvers der protocollen gebezigd;
- 4°. Welke is hun archivalische waarde?

Wanneer ik thans overga punt 1°. te behandelen, mag ik zulks niet doen zonder gewag te hebben gemaakt van een verzamelstaat o.a. van de archieven der gemeente, een soort regesta daarop, samengesteld in 1788 door den Opperkoster R. Chajjiem ben R. Mosché Cohen Cauveren, voor het nageslacht bewaard gebleven in een werk, getiteld: *Pinkas Inventaris*, letterlijk: *Inventarisboek*. Het vertoont enkele leemten, die echter van geen beteekenis zijn bij de wijze, waarop de samensteller zijn archivalischen arbeid heeft verricht. De onschatbare arbeid, door hem gepresteerd, wettigt het geven

van eenige geschiedkundige aantekeningen omtrent zijn persoon.

9 Adar I 5537 (16 Februari 1777) besluiten Parnassijns, nademaal R. Mosché Cauveren, Opperkoster en kerkelijk gecommiteerde, 2 jaar geleden door een verlamming is getroffen, waarvan hij thans slechts gedeeltelijk genezen is, en zij toen op zijn verzoek hebben goedgevonden, dat zijn zoon Gajjiem zijn functie zal waarnemen, echter zonder het recht acten te teekenen, en R. Mosché aan de rechterzijde verlamd is gebleven en zijn zoon in ieder opzicht waard is hem te vervangen, op verzoek van R. Mosché, opdat niet een ander de vruchten zal plukken van hetgeen R. Chajjiem tot dusverre heeft verricht, dezen bij zijn vaders leven reeds te benoemen tot Opperkoster en kerkelijk gecommiteerde en hem te machtigen al de daaraan verbonden rechten uit te oefenen ter assistentie van zijn vader, zonder bezwaar van de gemeentekas. Na het overlijden van zijn vader zou hij dezen opvolgen en genieten de bezoldiging en de emolumenten door dezen genoten, in ruil waarvoor hij dan ook zijn moeder zou hebben te onderhouden. Dit besluit werd genomen 9 Adar I 5537, waarvan het *Perat* was: למיִאֲחֲרֵי־יוֹ לכהן¹⁾.

28 Sebat 5545 (8 Februari 1785) volgde hij zijn vader, die 20 Sebat was overleden, op. Na zijn benoeming wijdde hij zich aan de samenstelling van het *Pinkas Inventaris*, dat op 15 Eloel 5548 (18 September 1788) voltooid was. Uit het *Pinkas Inventaris* blijkt niet, dat hij de samensteller ervan was, tenminste zijn naam wordt er niet in genoemd. Het schrift echter wijst erop, dat het door R. Chajjiem vervaardigd is en ook een mededeeling in het protocol, waarin het onder dagteekening van 22 Eloel (25 September) luidt: „Wij hebben ervaren het nut, dat het *Pinkas Inventaris*, nu onlangs vervaardigd, biedt en het nut dat ervan getrokken kan worden vordert, dat een ter zake kundig man als *Mazkier* worde toegevoegd aan Parnassijns. Wij besluiten daarom, omdat

1) Toespelling op het priesterschap van R. Gajjiem.

R. Chajjiem Cauveren de gemeente zooveel jaren belangloos heeft gediend, לבחור בהיים¹⁾ en hem een nieuw ambt op te dragen, n.l. van archivaris der gemeente, in welke kwaliteit hij is belast met het bijhouden van het nieuwe register en het toezicht op alle documenten, privilegiën, grondbrieven en andere schrifturen, die bewaard zijn in de kast ter Secretarie of daarin later zullen worden gedeponerd, die dan alle behoorlijk geordend moeten worden. Voorts besluiten wij hem te benoemen tot adjunct-Secretaris en boekhouder, waarvoor hem een extra bezoldiging van / 200.— zal worden toegelegd.” R. Chajjiem zelf beschrijft zijn werk als den inventarisstaat van al het gemeentebezit, belangrijk en gering, wetsrollen, kerksieraden, erven, gronden, roerende goederen, hetzij door aankoop, hetzij door heffing verkregen, met opgaven van de schenkers, de protocollen, kronieken en andere registers ten dienste van de administratie van de stichting der gemeente af en de plaats waar zij zich bevinden. Zijn overlijden vermeldt het protocol in de navolgende bewoordingen:

דור הולך ודור בא. וזרח השמש ובא השמש. מששקעה שמשו של התורני כמותרר חיים בן מוהרר משה כהן קוברין זל שהלך לעולמו ביום שיק²⁾ טוב אלול וחיים שבק לנו ולכיו אחרו עמרו לפני העדה לשרתם באמונה משך זמן י"ט שנים וחצי בקירוב שהי' שמש ונאמן בקהלתנו כמבואר בפראטיקול ג' Fol. 307 ואחרי פטירתו בקשו אלופים פרימי יצו' בספר הזכרונות לדעת מה נעשה יקר וגדולה לשמשים אחרים נ"ע אשר היו לפניו ולא מצאו בכתב מפורש והסכימו יחד ששני פרנסים ילוי אותו לבית הקברות, וגו'

In de kronijk van R. Bendit Winnik heet het: Op Sabbath 18 September (dit moet luiden 17 September) 14 Eloel is gevallen de kroon van het hoofd onzer gemeente, is helaas wegens onze zonden overleden de hooggeachte, ongeëvenaarde R. Gajjiem Cauveren. In het begrafenisregister heet het 14 Eloel 5556³⁾ נפטר אברך וישן מוה' חיים וגו'.

De waarde van het *Pinkas Inventaris* ligt daarin, dat het

1) Toespeling op Deuteron XXX. 19.

2) Schrijffout voor ד'.

3) Meer over hem in mijn artikelenreeks getiteld: „*Uit Bange Dagen.*” Vrijdagavond Jrg. 5, no. 12, vlg.

alle stukken die R. Gajjim in het archief aangetroffen heeft, aangeeft, voorzooveel zij in de protocollen voorkomen, ook de plaats, waar zij in extenso of in resumtie vermeld worden, en ook de herinnering bewaart aan documenten, waarvan de protocollen geen gewag maken, doch waarvan reeds de wetenschap, dat zij voorhanden waren, voldoende is om voorvallen in de geschiedenis van de gemeente beter te belichten. Ik noem hier het Reglement tegen de mannen van Polen van 1660, het kwitantie van de betaling van de begraafplaats te Muiderberg in 1675, waarover ik heb geschreven in mijn bijdrage in den feestbundel Wagenaar, getiteld: „Bijdrage tot de geschiedenis van de Poolsch-Joodsche gemeente te Amsterdam”¹⁾. Opvallend is het, dat er zich nog een aantal registers zich in het archief bevindt, die R. Gajjim niet heeft vermeld, hoewel hij zelf aantekeningen daarin gesteld heeft, n.l. het register op de zitplaatsen, waarin hij zelf een aantal transporten heeft aangeteekend, en dat zoowel in den tekst van sommige transporten als in het Reglement van 1711 en dat van 1737 wordt aangeduid als „*proticol*” zonder meer, en de huwelijksregisters. Waaraan dit te wijten is heb ik niet kunnen vaststellen. Raadselen zullen er echter altijd blijven bestaan; ook mijn opvolgers zullen denkelijk wel eens voor raadselen, waarvoor ik ze nu onbewust plaats, komen te staan en ik hoop, dat zij mij zullen vergiffenis schenken, gelijk ik nu gaarne R. Gajjim z.g. heb vergeven.

Ik kom thans aan de beantwoording van de eerste vraag, wat onder het woord *protocollen* moet worden verstaan. Gewoonlijk worden hiermede aangeduid vier in juchtleider gebonden folio registers, op welker rugzijde prijkt het woord *Protocol* met het rangcijfer I, II, III, IV en metende buitenwaarts, het eerste deel 16 × 40 cM., het tweede 20 × 38 cM., het derde 24 × 38 cM. en het vierde 27 × 43 cM., en tellende het eerste deel 95 bladen = 190 blz., het tweede 623 blz. met een alfabeth, het derde 657 blz. met een alfabeth, dat echter niet geheel bijgehouden is, het vierde 218 blz. eveneens

1) Blz. 150.

met een alfabeth. Het eerste deel vangt aan met het opschrift 'שי"ת' en loopt van Sabbath 12 Tammoez 5468 (30 Juni 1708) waarop een vrijwillige offering is gehouden voor de gemeenten *Kalisch*, *Krotoschin* en *Kempen*, die door honger en pest geteisterd waren. De aantekening is op Zaterdagavond gesteld, doch 'משק' is doorgehaald en daarvoor is gesteld 'שבתק', omdat de offering op den dag zelf had plaats gehad. Het laatste besluit is gedagteekend 14 Menachem 5497 (12 Augustus 1737), waarop volgt een fragment van een bekendmaking op 8 Ab (6 Augustus) en daaronder de aantekening 'היום הושענא רבא תצ"ח לפ"ק בהתוועדנו יחד פרנסים וג"צ האבין מיר דש ספר זכרונות נך געזון ובהסכמה אהת ראוי ונכון גיפונדן זעלבניש מסיים צו זיין ומחרש איין אנדרש למז"ט אן צו פאנגען

Daaraan aansluitend begint het tweede deel op blz. 1

ספר זכרונות התחלו למט' בהושענא רבא לסדר ולפרט זכרנו והתמינו לחיים טובים לפ"ק היום ה"ר תצ"ח לפ"ק בהתוועדנו יחד פרנסים וג"צ האבין מיר עקסאמונירט ספר זכרונות ראשון, וועלכיש בשריבן איז עד דף צ"ו זא האבין בהסכמה אהת גוט גפונדן זעלבניש שם מסיים צו זיין ומחרש אן גפנגין פנקס זה דהיות למי"ט ספר זכרונות.

De eerste bekendmaking van Hosana Rabba, 21 Tisrie 5498 (15 October 1737) betreft gekrakeel in de Synagoge, het laatste besluit is van Zaterdagavond 17 Tisrie 5525 (12 October 1764) en betreft het huren van het Groenmarktpakhuis ten behoeve van tijdelijke diensten voor bezoekers van de Uilenburgerstraat-Synagoge, die toen opnieuw moest worden opgebouwd.

Aan het slot wordt niet medegedeeld, dat het register buiten gebruik is gesteld.

Het derde deel vangt aan met de lijst van de Voorzangers, die op de Hooge Feestdagen A.M. 5525 (1764) hebben dienst gedaan en de verkiezingen gehouden op het Loofhutfest A.M. 5525 en eindigt op Woensdag 12 Sebeth 5550 (28 Februari 1790) met de woorden:

מפני כי קצר המוצע ספר הזכרונות הלו לכתוב בו עוד דבר חוק ומשפט בכך הישן הלו מפני החדש נוציא אשר נתחיל ביום א' הבע"ל וגסיים בברוך, ברוך אלקינו אשר עד כה עזרנו כהגדיל ה' לעשות עמנו עד ימלא שחוק פינו ורנה לשוננו הכר הבעיה"ח אמישטרדם יום ד' יב שבט בהכמה ודעת ליצירה:

Het laatste besluit betreft een geschenk door den Gazan Itsek Packetrager ¹⁾ aan de gemeente gegeven.

Het vierde deel vangt aan met het opschrift ראשון לציין הנה waarin het tweede woord moet worden uitgesproken *letsioen* en dat dus moet beteekenen „Eerste Aanteekening”.

Het eerste besluit is gedagteekend 23 Sebeth 5550 (11 Maart 1790) en eindigt met de lijst van de Voorzangers op de Hooge feestdagen A.M. 5568 (1807).

De schrijver van Parnassim gebruikt, gelijk uit het hiervoor medegedeelde blijkt, in de formeele opdrachten aan de Protocollen voorafgaand nimmer het woord protocol, doch duidt ze aan als ספרי זכרונות. Ware het niet, dat op enkele plaatsen het woord: protocol voorkwam, o.a. in de aanteekening van het overlijden van R. Gajjim Cauveren, dan zou twijfel hebben kunnen rijzen, of de term protocol zonder eenige bijvoeging wel daarvoor mocht worden gebezigd. De vier bedoelde boeken zouden dan ook feitelijk met den naam ספרי זכרונות of gelijk R. Gajjim Cauveren ze ook noemt פנקסי זכרונות behooren te worden aangeduid, aansluitend aan den titel Groot Memoriaal, die de registers, de besluiten van de stedelijke Overheid bevattend, dragen. De naam „protocol” is echter gemeengoed geworden en zal dus ook in de toekomst als titel van de bedoelde registers moeten blijven dienen. Daaronder moet dan echter meer worden begrepen. In de eerste plaats de registers die R. Gajjim Cauveren reeds in zijn inventaris met den naam ספרי זכרונות aanduidt. Vergeleken met de vier protocollen is de stof daarin overgeleverd van bescheiden omvang. Mocht echter de vraag rijzen, of van die boeken niet een groot aantal is verloren gegaan, dan zal dit een open vraag moeten blijven, te oordeelen naar de omstandigheid, dat althans in den tijd van R. Gajjim Cauveren niet meer registers voorhanden waren. R. Gajjim deelt mede, dat in de kast ter Secretarie zich behalve onze 4 protocollen en de nog aanwezige Hollandsche registers, bevonden een

1) Voorzanger der Tweede Synagoge 1739—1791.

פנקס זכרונות loopend van A.M. 5400 tot 5405 (1640—1645);

het reglement der gemeente en ספר זכרונות loopend van A.M. 5400—5430 (1640—1670);

het reglement der gemeente A.M. 5432 (1672) met de ontvangsten van den tweehonderdsten penning (met dit Reglement wordt bedoeld het Reglement van de Poolsch-Joodsche gemeente) ¹⁾;

Protocol met inkoopboek, t.w. van de Balbattim, (geimmatriculeerde leden der Gemeente) ²⁾ beginnend A.M. 5402 (1642);

Reglement A.M. 5441 (1681);

Reglement A.M. 5486 (1726);

Reglement Gemiloeth Gassodiem A.M. 5440 (1680) en זכרונות מסדר מנהיגות הקהלה d.i. Bestuurslijsten tot A.M. 5498 (1737);

Inkoopboek Balbattim A.M. 5477 (1717);

Idem en Reglement van A.M. 5440—5482 (1680—1722);

Hollandsch Reglement 1737 (folio);

Hollandsch Reglement 1737 (kwarto);

Inkoopboek Balbattim A.M. 5483 (1723) (nog tijdens R. Gajjims functie in gebruik).

Uitgezonderd de ook door hem vermelde ontvangstboeken van den tweehonderdsten penning A.M. 5411 tot 5451 (1651—1691) en het folio Reglement 1737, zijn, voorzooveel ik ze heb kunnen identificeren, deze boeken in het archief aanwezig. Het toeval, of liever de hand van den binder heeft wel eens gescheiden wat vereenigd moest zijn of aan elkander gehecht wat niet bij elkander behoort, zoodat b.v. een fragment-index van het Poolsch-Joodsche Reglement, waarvan in één boek 8 bladen over zijn, zich bevindt in een tweede boek en wel de index van het 9e blad, en de handteekeningen van de gemeenteleden, die de akte betreffende den aankoop van de Grootte Synagoge hebben geteekend, ook

1) Dit reglement zal eerlang door Prof. I. Marcon (thans te Berlijn) worden gepubliceerd.

2) De immatriculatie kan slechts tegen betaling van een inkoopgeld worden verkregen.

in twee verschillende deelen zijn ingebonden. Dit vast te stellen, is tevens het te verbeteren. Bij een herinbinding zal met de ontdekte fouten rekening kunnen worden gehouden.

Het materiaal met den naam „*Protocollen* = פּרוֹטוֹקוֹלן” verder aan te duiden, en dat ik nu met den terminus a quo t.w. 1640 begrensd heb, wordt niet afgesloten met den datum van het Protocol IV, doch vindt zijn terminus ad quem in een register, dat het derde deel vormt van een besluitenboek van Parnassim, aangevangen na de herstelling van dezen in hun functie op 27 Juni 1798¹⁾, en eindigend met den dag, waarop de Hoogduitsch-Joodsche gemeente te Amsterdam, krachtens het decreet van Lodewijk Napoleon van 12 September 1808 den naam kreeg van Hollandsch-Hoogduitsch-Joodsche gemeente te Amsterdam. Evenzeer behooren ertoe de reeds genoemde Hollandsche protocollen גְּלוּחוֹת זְכוּרוֹת פּוֹרְקוֹס זְכוּרוֹת גְּלוּחוֹת, die waren aangelegd om daarin afschrift te houden van alle officieele beschikkingen op de gemeente betrekking hebbende, en een boek getiteld „*Copyboek*” loopend van 1764 tot 1797.

Met Januari 1809 beginnen de geregeld bijgehouden notulenboeken van Parnassyns met als bijboeken de boeken van uitgaande soms ook van de ingekomen stukken, en boeken den tekst van de bekendmakingen bevattend.

Wij komen thans tot het ze punt, dat ik mij heb voorgesteld te behandelen: Wie hebben de aantekeningen in de protocollen gesteld? Begrijpelijkerwijze kon de gemeente, die in de eerste jaren van haar bestaan slechts over schamele middelen de beschikking had, niet direct overgaan tot de aanstelling van een vasten schrijver van Parnassijns of van קהל יצו, waarmede in het algemeen de vergadering van Parnassijns²⁾, en niet de gemeente wordt aangeduid. De oudste aantekeningen zijn afkomstig van Parnassijns of Memoeniem, zooals zij toen heetten, wier namen het geschiedkundig werk

1) Zie mijn opstel uit de Geschiedenis der Grootte Synagoge der H. D. J. Gemeente te Amsterdam in de jaren 1768—1814, Amsterdam 1924, blz. 8.

2) Zie ook Dubnorud, Weltgeschichte des Jüdischen Volkes (Berlin 1927) VI. 344.

Seeirith Jisroeil het eerst heeft overgeleverd. Jacob Pechhoven en Gomprecht Levie hebben, voorzooveel de schriftvergelijking doet concludeeren, de eerste aantekeningen gesteld. Echter niet alleen Parnassijns, doch ook ieder officieel persoon die iets van belang heeft aan te teekenen, heeft het recht dit te vermelden in het פּוֹרְקוֹס שֶׁל קהל dat een zoo kostbaar boek werd geacht, dat het werd bewaard in een kist met 3 sloten, die alleen in tegenwoordigheid van de 3 Memoeniem en bij afwezigheid van een hunner, ook van een der hem vervangende notabelen, wien de sleutel door hem bij zijn vertrek moest worden toevertrouwd, kon worden geopend. In het oudste protocol treffen wij dan ook verklaringen aan geteekend door R. Sabbattai Hurwits, door R. Nathan Spiro uit Praag, een Palestinazending, en de akte van compromis van A.M. 5401 (1641) geteekend door R. Isaac Emrich, David Weele, Jozef Isaaczoon Cohen, waarover ik heb gehandeld in mijn opstel: Ambtsdata der oudste Opperrabbijnen enz. blz. 8.

De oude protocollen vertoonen dan ook een groote verscheidenheid van handschrift, en daar er veelal slecht schrift en gebrekkige taalkennis in samengaan, is de studie van die boeken een zeer moeilijke taak, die ik echter door een afschrift, dat ik bij mijn voorstudie voor de diverse opstellen door mij in het licht gegeven, heb gemaakt, eenigszins kan verlichten. De gewoonte, de gedenkwaardigheden door den persoon, die daarbij de hoofdrol vervulde, te doen opteekenen, en dezen ook over te laten de opteekening van de besluiten door hemzelf of op zijn initiatief genomen, is lang in zwang gebleven.

In protocol I bl. 42 verso, treffen wij zelfs aan een door de Opperrabbijnen R. Abraham Berliner en R. Salomo Aylion, Chacham der Port. Isr. Gemeente geteekend besluit van den 3 Marcheswan 5479 = 28 October 1718, om voortaan niet te geven approbaties op het drukken van gebedenboeken met verbod van nadrukken door anderen, in het protocol ingeschreven door een schrijver van de Port. Israël. Gemeente van wiens hand, en dit is een novum, dat ik U hier terloops wil mededeelen,